

T.C.

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL POLİTİKA ANA BİLİM DALI

**PETROL GELİRİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ:
NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SALİHE KAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl

ARALIK 2017

PETROL GELİRİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ: NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN
ÖRNEĞİ

SALİHE KAYA

TARAFINDAN

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE

SUNULAN TEZ

SOSYAL POLİTİKA ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARALIK 2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım

Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

Yard. Doç. Nergis Dama

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl

Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl (AYBU, İktisat)

.....

Doç. Dr. Abdulkadir Develi (AYBU, İktisat)

.....

Prof. Dr. Murat Atan (Gazi Üni., Ekonometri)

.....

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: Salihe KAYA

İmza:

(Faint watermark text, likely a signature or name, is visible in the background.)

DAYIM KABİL KAYA'YA

TEŞEKKÜR

Tez alıőması boyunca öneri ve desteğini esirgemeyen ve her zaman öğrencisi olarak kalacağım danışman hocam Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl'e,

Tezimi yazmaya baőladıęım günden bugüne her zaman yanımda olan ve gücüme güç katan anneme, babama ve kardeőlerim Nihayet, Barış ve Taner'e,

Manevi desteklerini her zaman hissettiğim yakın akrabalarım,

Tez yazım öncesi ve sürecinde manevi desteklerini her daim hissettiğim dayılarıma,

Ve en önemlisi tezimi yazmamda büyük katkıları olan ve ikinci ailem olarak gördüğüm değerli dostlarım; Sibel Düz'e (Koru), Mehmet Kızılkaya'ya, Elif Yıldız'a, Hazal Duran'a, Diluba K. Toklucu'ya, Emine Kaplan'a, Hüseyin Öztürk'e, Mert Akgün'e, Merve Sarıkaya'ya, Zeynep Berre Özçelik'e, Sümeyra Yıldız Yücel'e, Senem Koç'a, Baki Laleoğlu'na ve diğer tüm dostlarıma çok içten teőekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

PETROL GELİRİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ: NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ

Kaya, Salihe

Yüksek Lisans, Sosyal Politika Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl

Aralık 2017, 128 Sayfa

Sosyal refah devleti yapılan birçok tanımdan özetle, bir devletin kendi toplumuna sunmaya çalıştığı kolaylıklar bütünü olarak açıklanabilir. Elde ettiği gelirini halkın ihtiyaçlarını göz önüne alarak adil bölüştürmesi o ülkeyi refah devleti tanımı içerisine alırken, gelirin adil dağıtılmadığı ülkeler ise bunun tam tersi olarak rantçı devlet kategorisine alınmaktadır. Yıllık gelirin petrol ticaretinden sağlandığı ülkelerde de aynı ikilemden söz etmek mümkündür.

Bu çalışmada da petrol gelirleri ile sosyal refah devleti ilişkisi iki petrol zengini Norveç ve Suudi Arabistan ülkeleri üzerinden anlatılmıştır. İki ülkenin seçilmesinde petrol ihracatından elde edilen gelirin ülke Gayri Safi Milli Hasıla'sında (GSYH) önemli bir yer tutması kabul edilmiştir. Bunun yanında sosyal refah devleti uygulamasında birçok yönden farklılıklar görülmesi, bu iki ülkenin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu tez çalışmasında elde edilen en temel sonuç, Norveç ve Suudi Arabistan'ın sahip oldukları iç dinamiklerin, sosyal refah devleti olup olamamalarında belirleyici olduğu gerçeği olmuştur. İki ülke karşılaştırması Pearson Korelasyon analizi ve seçilmiş bazı makroekonomik verileri ile yapılmıştır. Sonuç itibari ile bu tez çalışması, diğer petrol zengini ülkeler adına yol gösterici olması açısından yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal refah devleti, Petrol geliri, Norveç, Suudi Arabistan, Pearson korelasyon

ABSTRACT

RELATION BETWEEN OIL REVENUE AND SOCIAL WELFARE: NORWAY AND SAUDI ARABIA

Kaya, Salihe

Master, Department of Social Policy

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl

November 2017, 128 pages

The social welfare state can be described as the sum of the conveniences that a state tries to present to its society, in short, from many definitions made. The fair distribution of income as considering the needs of the people, takes that country into the welfare state, while the countries where the income is not distributed fairly are taken as the category of the ranting state. It is possible to mention the same dilemma in the countries where annual income is provided by the oil trade.

In this study, oil wealth and social welfare state relations are explained through two oil riches, Norway and Saudi Arabia. It is accepted that the income of oil exports at the choice of the two countries will have an important place in the Gross National Product (GNP) of the country. In addition, there are many differences in the implementation of the social welfare state, making it necessary to examine these two countries. The most fundamental result of this thesis study is the fact that the internal dynamics of Norway and Saudi Arabia are determinative whether of their social welfare state. The comparison of the two countries was made by Pearson Correlation analysis and selected macroeconomic data. As a result, this thesis study will be useful in terms of leading to other oil rich countries.

Key Words: Social welfare state, Oil revenue, Norway, Saudi Arabia, Pearson correlation

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
BÖLÜM 1	1
1.1. Giriş	1
1.2. Tezin Amacı	3
1.3. Tezin Önemi.....	3
1.4. Tez Planı	4
BÖLÜM 2	6
PETROL GELİRLERİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Giriş	6
2.2. Teorik ve Kavramsal Çerçeve	6
2.2.1. Sosyal Refah Nedir?.....	6
2.2.2. Rantiyeci Devlet.....	8
2.2.3. Doğal Kaynak Laneti	10
2.2.4. Petrolün Ekonomi Politikası.....	14
2.2.5. Petrol Gelirlerinin Sosyal Yapıya Etkisi	19
BÖLÜM 3	22
LİTERATÜR TARAMASI.....	22
3.1. Giriş	22
3.2. Literatür Taraması	22
BÖLÜM 4	34
NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN'DA PETROL GÖRÜNÜMÜ	34
4.1. Giriş	34

4.2.	Küresel Piyasaların Petrol Görünümü	34
4.2.1.	Petrol Piyasalarında Önemli Bir Aktör: OPEC	36
4.3.	Norveç'in Petrol Görünümü ve Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Katkısı.....	44
4.3.1.	Norveç Devlet Emeklilik Fonu (Government Pension Fund Global).....	51
4.4.	Suudi Arabistan'ın Petrol Görünümü ve Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi.....	54
4.4.1.	SAMA Varlık Fonu	62
4.4.2.	Bir Başarı Hikâyesi mi Yoksa Hayal mi: VISION 2030	64
BÖLÜM 5		68
NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN'IN SOSYAL REFAH KARŞILAŞTIRMASI		68
5.1.	Giriş	68
5.2.	Yöntem	69
5.2.1.	Pearson Korelasyon Analizi.....	69
5.3.	Veri Seti	71
5.3.1.	Pearson Korelasyon Analiz Yöntemi ile Karşılaştırma	73
5.3.1.1.	Petrol Fiyatları ile Norveç'in Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular.....	73
5.3.1.2.	Petrol Fiyatları ile Suudi Arabistan'ın Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular.....	76
5.3.2.	Makroekonomik Göstergeler İle Karşılaştırma.....	84
5.3.3.	İnsani Gelişme Endeksi Karşılaştırma	96
5.3.3.1.	İnsani Gelişme Endeksinin Ölçülmesi.....	84
5.3.3.2.	İnsani Gelişme Endeksi'nin (HDI) Hesaplanma Yöntemi.....	85
5.3.3.3.	Norveç ve Suudi Arabistan'ın İnsani Gelişme Endeksi Verileri Çerçevesinde Karşılaştırılması.....	88
5.3.4.	POLITY IV ve Doğal Kaynak Yönetim Endeksi ile Karşılaştırma.....	96
SONUÇ		102
KAYNAKÇA		111
EK TABLO		120

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Petrol Fiyatları Üzerinde Etkisi Olan Gelişmeler	16
Tablo 2. Literatür Tarama Özet Tablosu	31
Tablo 3. Millileştirme Sonrası 7 Uluslararası Enerji Şirketinin Ham Petrol Üretimi Üzerindeki Ağırlıkları (milyon varil/gün).....	42
Tablo 4. OPEC Ülkeleri İnsani Gelişme Endeksi (2015).....	44
Tablo 5. 1990-2017 Yılları Arası Norveç'te Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Alanda Yaşanan Gelişmeler.....	46
Tablo 6. 2016 Yılı Norveç Petrol ve Doğalgaz Rezerv, Üretim ve Tüketim Miktarları	48
Tablo 7. Norveç'in Enerji Güvenliği Risk Göstergeleri.....	53
Tablo 8. 1990-2017 Yılları Arası Suudi Arabistan'da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Alanda Yaşanan Belli Başlı Gelişmeler.....	57
Tablo 9. 2016 Yılı Suudi Arabistan Petrol ve Doğalgaz Rezerv, Üretim ve Tüketim Miktarları.....	59
Tablo 10. 1990-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan GSYH, Nüfus ve Kişi Başına Düşen Geliri.....	61
Tablo 11. 1990-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan'ın Petrol Üretiminde Saudi Aramco ve Diğer Şirketlerin Ağırlıkları (Milyar Varil)	63
Tablo 12. 1990-2016 Yılları Arası Petrol Fiyatlarının Norveç Ekonomisine ve İGE'sine Etkisinin Pearson Korelasyon Analiz Yöntemiyle Gösterimi.....	75
Tablo 13. 1990-2016 Yılları Arası Petrol Fiyatlarının Suudi Arabistan Ekonomisine ve İGE'sine Etkisinin Pearson Korelasyon Analiz Yöntemiyle Gösterimi.....	78
Tablo 14. HDI'nin Hesaplanmasında Kullanılan Hedef Değerler	86
Tablo 15. İnsani Gelişme Endeksinde Kullanılan Göstergelerde Norveç ve Suudi Arabistan Karşılaştırması.....	91

Tablo 16. Norveç ve Suudi Arabistan’da Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi	92
Tablo 17. Norveç ve Suudi Arabistan’da Cinsiyete Bağlı Eşitsizlik Endeksi.....	93
Tablo 18. Norveç ve Suudi Arabistan’ın Belirli Kategorilerde Karşılaştırması (2016).....	95
Tablo 19. 2016 Yolsuzluk Algı Endeksi	96
Tablo 20. POLITY IV Ülke Raporu 2010: Norveç ve Suudi Arabistan Örneği	98
Tablo 21. Doğal Kaynak (Petrol&Doğalgaz) Yönetim Endeksi	99

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Petrol Rezerv Sahibi Seçilmiş Ülkeler (Milyar Varil, 2016)	35
Grafik 2. Petrol Üreticisi Ülkeler (2016, Bin Varil/Günlük).....	36
Grafik 3. OPEC Ülkeleri Petrol Rezervleri (2016, Milyar Varil)	39
Grafik 4. 1990-2016 Yılları Arası Norveç'in Toplam İhracatı ve Petrol İhracatı.....	49
Grafik 5. Norveç Petrol Gelirlerinin GSYH, Yatırım, İhracat ve Hükümet Gelirleri İçerisindeki Payı (1990-2016, %).....	50
Grafik 6. Petrol Aktivitelerinden Norveç Hükümetinin Net Nakit Geliri (1990-2016, Milyar Dolar).....	51
Grafik 7. Norveç Varlık Fonu Yatırım Alanları (%).....	52
Grafik 8. 2014 Yılı Seçilmiş OECD Ülkeleri Gini katsayı Göstergeleri	54
Grafik 9. 2006-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan'ın Toplam İhracatı ve Petrol İhracatı. 60	
Grafik 10. Farklı Korelasyon Durumları.....	71
Grafik 11. 1990-2016 Yılları Arası Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)	80
Grafik 12. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Ekonomik Büyüme Rakamları (%).....	81
Grafik 13. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Kişi Başı Gelirleri (Bin Dolar, 2011 Yıl Bazlı)	82
Grafik 14. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Enflasyon Rakamları (%)83	
Grafik 15. 1991-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan İşsizlik Rakamları (%)....	84
Grafik 16. İnsani Gelişme Endeksi (1990-2016).....	89
Grafik 17. Yıllara Göre Norveç ve Suudi Arabistan'ın Toplam Nüfusu (1990-2016)	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Doğal Kaynak Laneti Modeli	12
Şekil 2. Petrol Geliri, Hükümet Harcaması ve Ekonomik Harcamalar Arasındaki İlişki ...	18
Şekil 3. HDR 2016'nın Ajandası	88
Şekil 4. Polity IV Ülkelerin Rejim Trendleri (1946-2013)	97

EK TABLO LİSTESİ

Ek-1. Enerji Güvenliği Risk Puanı ve Seçilmiş 25 Enerji Kullanıcısı Ülke Sıralaması.....	120
Ek-2. Norveç Petrol Gelirlerinin GSYH, Yatırım, İhracat ve Hükümet Gelirleri İçerisindeki Payı (1990-2016, %).....	122
Ek-3. Petrol Aktivitelerinden Norveç Hükümetinin Net Nakit Geliri (1990-2016, Milyar Kron (NOK) (1 Norveç Kronu= 0,12 ABD Dolar).....	123
Ek-4. Seçilmiş Bazı Varlık Fonları (Temmuz 2017).....	124
Ek-5. Norveç ve Suudi Arabistan'da Cinsiyete Bağlı İşsizlik Oranı.....	126
Ek-6. 1990-2016 Yılları Arası Yayınlanan İnsani Gelişme Raporları (HDR).....	127
Ek-7. Veri Setinde Kullanılan Kaynak Bilgileri.....	128

KISALTMALAR

GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
UNDP	United Nations Development Programme
HDI	Human Development Index
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
HDR	Human Development Report
SAMA	Saudi Arabian Monetary Authority
IEA	International Energy Agency
BM	Birleşmiş Milletler
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries

BÖLÜM 1

1.1. Giriş

1930'lu yıllarda kullanılmaya başlanan “Refah Devleti” kavramının başlangıcı İngiltere'nin temel eğitimi baz alan çalışmalarına bağlayanlar kadar çok öncesine gidip 1883 yılında Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamalarına bağlayanlar da vardır. Sosyal Refah bireylere ve ailelere minimum düzeyde gelir garantisi sağlama, toplumun belirli sosyal risklerin üstesinden gelmelerinde onlara yardımcı olma ve sosyal refah hizmetleri aracılığıyla tüm vatandaşlara en iyi yaşam standartlarını verebilmek olarak tanımlanmıştır (Briggs, 1999).

Müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir görevi olan refah devleti, bireylere insanca yaşamaları için gerekli olan maddi gereksinimleri vermekle görevlidir. Farklı siyasi, kültürel ve ekonomik dinamiklere sahip ülkelerin sağlamaya çalıştıkları refah devletlerinin görev alanları değişiklik göstermektedir. Her ülke özellikle petrol zengini ülkeler sahip oldukları karşılığında vatandaşlarına farklı politika düzenlemeleri yapmaktadır. Günümüzde insanların yaşamlarında sahip olmaları gerektiği temel hakların birçoğuna ulaşmayan toplumların olduğu görülmektedir. Yaşam hakkının bir başkasının (yöneticilerin) keyfine bağlı olduğu ülkelere ise örnek olarak birçok Ortadoğu ülkesi gösterilebilir. Ancak bu ülkelerde hala ‘refah devleti’ anlayışı kendini gösterememiştir.

Geçmiş ve günümüz ekonomileri için vazgeçilmez bir meta haline gelen petrol ise doğrudan ya da dolaylı olarak ülkelerin sosyal refahına etki etmektedir. 1859 yılında Amerika'nın Titusville kasabasında ilk ticari petrol kuyusunun faaliyete geçmesi ile birlikte gaz lambası kullanılmaya ve petrol insan yaşamına önemli oranda katkı sunmaya başlamıştır. Petrolün ülke ekonomilerine en önemli etkisi de petrole dayalı ticaret yapan ülkelerdeki ekonomik büyüme ve gelirler arasında bir paradoksa neden olmasıdır. Kaynaklardan rant elde etme süreçlerinin yaşandığı toplumlarda bu durum söz konusu ülkeleri düşük büyüme ile karşı karşıya bırakırken sosyal refah dağılımını adil bir şekilde gerçekleştiren ülkeler için ise sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi beraberinde

getirmektedir. Bu durumda düşük büyüme sosyal refahta azalışı getirirken sürdürülebilir büyüme ise sosyal refahta artışı beraberinde getirmektedir.

Hiçbir çaba içine girmeden petrol satışından elde edilen gelire bağlı ülkelere atıfla literatüre kazandırılmış olan “Rantiyeci Devlet” tanımı Suudi Arabistan gibi birçok Ortadoğu ülkesi ile özdeşleşmiştir. Batı toplumlarında üretim-vergi sirkülasyonu ile devam eden süreç, Doğu toplumlarında ise yöneticilerin inisiyatifine bırakılmış ekonomik rant olarak kendini göstermektedir. Varoluş sürecinin doğal kaynaklardan elde edilen gelire bağlı olduğu siyasi örgütlenmeler olarak da tanımlanan “dağıtıcı devlet” rolündeki bu tür rantiyeci devletlerde üretim eseri olmayan bir kazanç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu toplumlarda petrol fiyatlarında yaşanan değişime bağlı olmaksızın gelirin adil dağılmadığı görülmektedir.

Petrol ticaretine olan bağımlılığın sosyal refaha etkisinin ve birçok ülkede bu gelirin ekonomik ranta dönüşmesinin yanında bir diğer etkisi ise ülkeleri “Doğal Kaynak Laneti” olarak adlandırılan bolluk paradoksuna sürüklemesi olarak görülmektedir. Ülkelerin elde ettikleri geliri petrol dışı sektörlerde yatırıma dönüştürememeleri sonucu ortaya çıkmış olan bu paradoksun en önemli işleyiş kanalını ise Hollanda Hastalığı oluşturmaktadır. Hollanda Hastalığının en temel ilkesi ise doğal kaynak ihracatı yapan ülke ekonomilerinde yaşanan gelişmelerin önemli miktarda buradan elde edilen kazançla bağılı olması olarak açıklanmıştır. Suudi Arabistan gibi birçok petrol zengini ülkede bu duruma sıkça rastlanılmaktadır.

Öte yandan petrol zengini Norveç gibi ülkelerde ise petrolden elde edilen gelirle birlikte sahip olunan yönetim şekilleri refahın vatandaşlara adil bir şekilde paylaşımında önemli rol oynamaktadır. Sözleşme üzerinden şekillenen bir kazancın olduğu bu toplumlarda ayrıca rantiyeci devletlerde görülenin aksine petrol fiyatlarında yaşanan değişime bağılı olmaksızın petrol ticaretinden elde edilen gelirin her dönemde adil dağıldığı ayrıca bu ülkelerde kaynak laneti olarak adlandırılan bir paradoksa da rastlanılmadığı görülmektedir. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde elde edilen gelirin bir fonda biriktirilmesi, gelirden yaşanan olası düşümlere karşı bir önlem olarak birçok ülkeye örnek teşkil etmektedir.

1.2. Tezin Amacı

Refah devlet tanımının 1900'lerin ortalarından günümüze birçok yönden değişim yaşadığına şahitlik edilmiştir. Kalıntı refah yaklaşımından kurumsal refah yaklaşımına geçilmesi ve hayırseverliğin yerini vatandaş olmaktan kaynaklanan insan hakları kavramının alması, yaşanan değişimlerden en öncelikli olanları arasında gelmektedir.

Refah devleti, tanımından da anlaşılacağı üzere toplumun refah seviyesini her geçen dönemde daha da üst seviyelere çıkarma, elde edilen gelirin vatandaşlar arasında adil paylaşımını sağlama ve yine elde edilen fazla gelirin gelecek nesillere aktarılma çabası olarak bilinmektedir. Ancak sosyal refah devleti kavramının işleyişi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Özellikle tek bir gelir kaynağına sahip olmak söz konusu ülkeler adına riskli bir durum haline gelmiştir.

Bu bağlamda tez çalışmasının amacı petrol zengini iki ülke olan Norveç ve Suudi Arabistan'da refah devletinin oluşum süreçleri ve bu süreçte yaşananların sürece etkisi olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu iki ülkenin farklı yüzdelerde de olsa ülke gelirlerinin petrole bağımlı olmasının sosyal refahları üzerindeki etkileri Pearson Korelasyon analiz modeli ve seçilmiş verilerle ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.3. Tezin Önemi

1970'li yıllarda yaşanan büyük petrol krizi sonrasında en önemli fosil yakıtlardan biri olan petrolün ülke ekonomileri açısından ne denli kritik bir konumda olduğu küreselleşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ekonomik gelişimini petrol ticaretine dayandıran birçok ülkede elde edilen gelirin dengeli dağılımının her ülkede farklılık gösterdiği bilinmektedir. Petrol zengini iki ülke olan Norveç'te gelirin dengeli dağıldığı ve fazlasının da gelecek nesillere aktarıldığı görülürken İslam ülkesi olan Suudi Arabistan'da ise gelirin yöneticiler katında paylaşıldığı ve gelirin toplumda adil dağılmadığı açıkça görülmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan'da gelirden görülen dengesiz dağılımın kaynak talihsizliği kavramı ile tanımlandığı yani ülke ekonomisinin yoğunluklu olarak tek bir kaynağa bağımlı olduğu gerçeği veriler ışığında açıklanmıştır.

Şeffaflık, basın özgürlüğü, hesap verilebilirlik ve sosyal sınıflar arası denge konularında birçok problemle karşılaşılacak Suudi Arabistan'da ortaya konulan Vizyon 2030 hedefinin

gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ülke yönetimindekilerin tekeline bağlı olduğu bilinmektedir. Öte yandan demokrat bir yönetim şeklinin petrol gelirlerini kendi refahları için kullanan diktatörlerle bir tutulamayacağı gerçeğinden hareketle Norveç'e bakıldığında bu ülkenin birçok konuda Refah Devleti kavramının içini doldurduğu görülmektedir.

Sosyal refah devleti sisteminin en iyi uygulandığı ülke olan Norveç ve birçok eksikliğe rağmen belli bir eşiği yakalamaya çalışan bir diğer ülke olan Suudi Arabistan'ın Pearson Korelasyon analiz modeli ve seçilmiş veriler üzerinden karşılaştırmasının yapılması bu tezin önemini ortaya koymaktadır. Ortaya konulan benzer birçok çalışmada Norveç ve birçok diğer petrol zengini ülkeler karşılaştırılmıştır. Benzer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, Sosyal Refah Devleti kavramı odak noktaya alınmış ve bunun petrol fiyatı ve petrol ticareti ile elde edilen gelire bağlantısı Norveç ve Suudi Arabistan örneği üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

1.4. Tez Planı

“Petrol Geliri ve Sosyal Refah İlişkisi: Norveç ve Suudi Arabistan Örneği” adlı tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm tezin girişi olarak adlandırabileceğimiz amaç, önem ve plandan oluşmaktadır.

İkinci bölümde petrol geliri ve sosyal refah devleti ilişkisinin teorik ve kavramsal çerçevesi verilmiştir. Sosyal refah devletinin tanımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kavramlar bu bölümde tartışılmıştır. Rantiyeci devlet, doğal kaynak laneti, petrolün ekonomi politiği ve son olarak petrol gelirlerinin ülkelerin sosyal yapısına etkisi üzerinden tartışma şekillenmiştir. Tanımlamaları ile birlikte bu kavramların Norveç ve Suudi Arabistan örnekleri üzerinden karşılıklarının ne olduğu görülmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümü literatür taramasına ayrılmıştır. Bu bölümde sosyal refah devleti olabilen ya da olmaya çalışan ülke örnekleri, doğal kaynak laneti, petrol gelirlerine bağımlı ülkelerde yaşanan gelişmeler gibi birçok çalışma özet halinde okuyucu ile paylaşılmıştır. Çalışmaların bir kısmında petrol gelirlerini adil dağıttığı Norveç'in bu gelirlerin gelecek nesillere aktarılması konusunda yaptığı çalışmalarla diğer birçok ülkeye örnek olabileceği tartışılmıştır. Bölümde ele alınan çalışmaların önemli bir diğer kısımda ise petrol ticaretinden elde edilen gelire bağlı olan ülkelerde yaşanan kaynak lanetine vurgu

yapılmıştır. Bu konuda da çalışmaların genelinde ekonomilerinin yalnızca petrol gelirine bağlı olduğu ülkelerin bu kıskaktan kurtulabilmelerine yönelik öneriler yer almıştır.

Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinin ayrı ayrı ele alındığı dördüncü bölümde bu iki ülkenin petrol piyasasındaki konumları verilmeye çalışılmıştır. Dünya petrol rezerv, üretim ve tüketim görünümünün verildiği bu bölümde ayrıca Norveç ve Suudi Arabistan özelinde farklı konu başlıklarına da değinilmiştir. Devlet Emeklilik Fonu'nun Norveç adına önemi ayrıntılı ele alınırken Suudi Arabistan için ise kurucu üyesi olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) ele alınmış ayrıca son dönemlerde ses getirmesi beklenen ve kapsamlı bir şekilde hazırlanan VISION 2030 program içeriğine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Zira bu tez çalışmasında sosyal refah devleti olma yolunda önemli bir adım olarak görülen bu program içeriğinin verilmesi gerekli görülmüştür.

Tez çalışmasının en önemli bölümü olarak belirlenen beşinci bölümde ise petrol geliri ve sosyal refah ilişkisi, Norveç ve Suudi Arabistan'a ait veriler üzerinden yapılmıştır. İlk olarak iki ülke karşılaştırması Pearson Korelasyon analiz modeli ile ele alınmıştır. Sonrasında ise üç ayrı alt başlıktan ilki olan seçilmiş makroekonomik veriler üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. Burada iki ülke arasındaki karşılaştırma ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon ve işsizlik verileri ile bu verilerin petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerle ilişkisi ele alınmıştır. İkinci ve en kapsamlı karşılaştırma aracı olarak insani gelişme endeksi verileri kullanılmıştır. Burada insani gelişme endeksini oluşturan birçok veri ile Norveç ve Suudi Arabistan'ın hangi yönlerden ayrıştığı belirgin bir hal almıştır. Bununla birlikte POLITY IV verileri ve doğal kaynak yönetim endeksi verileri üzerinden de iki ülke karşılaştırmasına farklı bir perspektif kazandırılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 2

PETROL GELİRLERİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ TEORİK VE

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Giriş

Petrol gelirleri ile sosyal refah ilişkisinin iki petrol zengini ülke olan Norveç ve Suudi Arabistan üzerinden anlatıldığı bu tez çalışmasında, konu ile ilgili olarak bu bölümde belli başlı kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. İlk olarak sosyal refahın ne olduğu verilmiş devamında sosyal refahın evreleri anlatılmıştır. İkinci başlıkta Batı toplumlarında üretim-vergi sirkülasyonu şeklinde sirayet eden ancak Doğu toplumlarında yöneticilerin tekelinde olan gelirin anlatıldığı ve ilk kez 1970’li yıllarda terim olarak kullanılan rantiyeci devlet tanımlaması yapılmıştır.

Bölüme diğer bir kavram olarak belirlenen ve sıklıkla duyulan doğal kaynak laneti ile devam edilmiştir. Kaynak zengini ülkelerin daha yavaş büyüdüğünü ortaya çıkaran ve bunun sebebi olarak ise petrolden elde edilen gelirin petrol dışı sektörlerle aktarılamaması olarak gösterilmiştir. Konu ile ilgisi olduğunu düşündüğüm bir diğer başlık ise petrolün ekonomi politiğidir. Enerji kaynağı olmasının yanında ülkelerin yaşadığı ekonomik, askeri ve siyasi gelişmelerinde açık veya örtülü bir şekliyle etkisi olan petrolün aynı zamanda sosyal refaha etkisi de burada dile getirilmiştir. Son olarak ele alınan başlık ise petrol gelirlerinin sosyal refaha etkisidir. Bir önceki başlıkla bağlantısı olmasının yanında petrolde yaşanan fiyat değişimlerinin petrol zengini ülkelerde gelir-büyüme paradoksuna yol açıyor olması konuyu farklı bir başlık altında incelemeyi gerekli kılmıştır. Söz konusu ülkelerde petrolden kaynaklı otoriter rejimlerin varlığını sürdürdüğü, siyasi-ekonomik belirsizliklerin var oluşu ve her daim iç savaş tehlikesinin olduğu da ayrıca ifade edilmiştir.

2.2. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

2.2.1. Sosyal Refah Nedir?

1930’lu ve 40’lı yıllarla birlikte kullanılmaya başlanan “Refah Devleti (Welfare State)” kavramı birçok farklı anlam taşımaktadır. Modern anlamda refah devletinin tanımı 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. Refah devleti temellerinin ilk kez İngiltere’de temel eğitimin

sağlanması amacıyla düzenlenen yasal düzenlemeye bağlayanlar kadar 1883'te Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasına bağlayanlar da mevcuttur.

Refah devleti ile ilgili birçok çalışmada referans verilen Asa Briggs'in (1999) konu üzerine yaptığı tanımda refah devleti; "piyasa güçlerinin rolünü azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullanıldığı bir devlet türüdür." Ayrıca refah devletinin üç alanda etkin olduğu söylenmektedir. Bunlar; bireylere ve ailelere minimum bir düzeyde gelir garantisi sağlama, toplumun belirli sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik vb.) üstesinden gelmelerinde onlara yardımcı olma ve sosyal refah hizmetleri aracılığıyla tüm vatandaşlara en iyi yaşam standartlarını verebilmektir (Gough, 2003).

Refah devletinin en önemli görevlerinden biri de bireylere insanca yaşamaları için gerekli olan maddi gereksinimlerini karşılamasıdır. Sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal yardımda bulunmak refah devletinin bireylere sunduğu bir lütuftan ziyade devletin bir görevi olduğu gerçeği ortadadır (Clarke, vd., 1968). Özetle refah devletinin; müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir görevi vardır (TÜSİAD, 1995).

Aynı amacı taşımakla birlikte farklı tanımları bulunan refah devletinin ortak amacı toplumda refah düzeyi itibarıyla farklı durumda bulunanların bu farklılıklarını gidermek amacıyla, devletin sosyal politika önlemleri almasını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile refah devleti, yaptığı çalışmalar ile negatif anlamda ayrılmış bireyleri korumayı amaçlamakta ve bu koruma, sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Günümüzde hala bazı ülkelerde insanların yaşam haklarının hiçbir güvence kapsamı altında olmadığı ve bir başkasının (yöneticinin) keyfine tabi olduğu durumlar yaşanmaktadır (Fişek, 2003). Özellikle petrol zengini olmalarına rağmen birçok Ortadoğu ülkesinde (buna Venezuela, Nijerya, Cezayir, Gabon, Ekvator gibi ülkeler de dahil) refah devleti anlayışı hala kendini gösterememiştir.

Refah Devleti'nin değişim evrelerini kısaca özetleyecek olursak;

- Kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda devlet kurumlarının bu ihtiyaçları sosyal refah hizmetleri ile karşılayan *kalıntı (residual)* refah yaklaşımından kişilerin içinde bulunduğu dezavantajlı durumu iyileştirmeden çok önlemeye *yönelen kurumsal (institutional)* yaklaşıma geçilmiştir.

- Refah Devletinin görev tanımı arasında hayırseverliğin yerini vatandaş olmaktan kaynaklanan bir insan hakkı kavramı almıştır.
- Yalnızca yoksullara yönelik bir hizmet anlayışı yerini bütün bireylerin gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir anlayışa çevirmiştir.
- Refahın sağlanması yönünde geniş bir harcama kalemine geçilmiştir.
- Dezavantajlı grupların karşılaştıkları sorunların bireylerden kaynaklandığı düşüncesi yerine bu sorunların devletin ve kurumların yetersiz koşullarından kaynaklandığı düşüncesi yerleşmiştir (Özdemir, 2007).

2.2.2. Rantiyeci Devlet

Klasik iktisatçılara göre değerini topraktan alan rant, Doğu toplumlarında daha çok ganimetin dağıtımı olarak ifade edilir. Modern ekonomide ise “ekonomik rant” olarak kullanılan kavramın, yer altı kaynaklarından elde edilen gelirden oluştuğu kabul görmektedir (Solow, 1974). Ücret, kar, faiz gibi gelirlerden farklı olarak sahip olunan doğal kaynaklardan elde edilen rant, hiçbir çaba içine girmeden kaynak satışından elde edilen gelire bağlı olduğundan diğer gelir türlerinden ayrılmaktadır.

Ekonomik rant, Batı toplumlarında üretim-vergi sirkülasyonunda şekillenirken Doğu toplumlarında ise yöneticinin bonkörlüğünün gelire yansması olarak tanımlanmaktadır (Sözen, vd., 2011). Arap dünyasında rantın ganimetten gelmesinin nedenini aşiret yapısına ve asabiyete dayandıran İbn-i Haldun, bu toplumlardaki kabileci anlayışın tarım ve üretim alanlarında çalışmayı küçültücü olarak görmelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bundan sebeple Arap toplumlarının zenginliğe üretim yerine dağıtım üzerinden ulaştığını ifade etmiştir (Khaldun, 2004).

“Rantiyeci Devlet (Rentier State)” terimi ise ilk kez Hossein Mahdavy tarafından 1970’li yıllarda dile getirilmiştir. İran’da yaşanan rejim değişikliğini tanımlamak adına bu terimi kullanan Mahdavy’e göre rant devleti, varoluş sürecini egemenlik kurduğu bölgede bulunan kaynaklardan elde edilen gelire bağlayan siyasi örgütlenmeye denmektedir (Mahdavy, 1970). Rantiyeci devlet kavramını Arap ülkeleri ile özdeşleştiren Giacomo Luciani, devleti “dağıtıcı devlet (allocation state)” ve “üretici devlet (production state)” olarak ikiye ayırmış, dağıtıcı devleti rantiyeci devlet olarak adlandırmıştır.

Luciani çalışmalarında devletin ekonomideki rolü ve petrol üretim dinamiklerine yer vermiş ve devlet gelirlerinin belirlenmesinin ülkelerdeki siyasi hayatı nasıl etkilediği

sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Devletlerin her faaliyetini doğal kaynak gelirinine bağlamanın doğru olmadığını belirtmesine rağmen Luciani, hammadde üretimi sonrasında elde edilen gelirin rejimlerin sürekliliğinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamıştır (Luciani, 1990). Luciani ayrıca üretim faaliyetleri sonrasında elde edilen vergi gelirleri ile devamlılık sağlayan devletlerde demokrasiden söz edilebilirken, dağıtım devletlerinde böyle bir uygulamadan söz edilemeyeceğine değinmiştir (Sune ve Özdemir, 2012).

Rant geliri ile ilgili görüşlerine yer verilen bir diğer iktisatçı Hazem El-Beblawi de Klasik iktisatçıların söylemi ile benzerlik göstererek rant gelirin, sermaye ve emeğin gelirinden farklı olduğunu ifade etmiştir. El-Beblawi rant ekonomilerinin varlığını doğal kaynak gelirlerinin ülke yönetimini elinde bulunduran küçük elit bir grubun elinde olmasına bağlamaktadır. Beblawi ayrıca “rantiyeci zihniyet” kavramını da açıklamaktadır. Rantiye devlet kurallarının hakim olduğu ülkelerde, Batı tipi çalışma ahlakının öngördüğü iş ve ödül arasındaki ilişkinin oluşmaması söz konusu ülkelerde birleşmeyi, yurttaşlaşmayı önlemekte olduğunu ifade etmiştir.

Bu anlayışla birlikte Batı toplumlarında sözleşme üzerinden şekillenen kazanç yerine çalışmaya dayalı olmayan dolayısı ile bir üretimin de eseri olmayan bir kazanç ortaya çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda kazancın rastlantısal ya da kişilerin bulunduğu konumdan kaynaklı elde edildiğini ifade eden Beblawi, netice olarak devlet yönetiminde bulunan bir grup elit kesimin hiyerarşisinin hakim olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır (Beblawi, 1987). Rantiyeci devlet döngüsünde de görüldüğü üzere petrol gelirlerinin ekonomik sonuçlarının yanında sosyal ve siyasal sonuçları da görülmektedir.

Petrol gelirleri çerçevesinde yeniden şekillenen ve rejimin devamlılığını sağlayacak şekilde tasarlanan kurumsallaşmaların görüldüğü Arap ülkelerinde dağıtımcı politikalar; bedelsiz eğitim-sağlık, istihdam, barınma, doğrudan gelir transferi gibi olanaklarda kendini göstermekte ve bu durum nüfusun siyasi katılım taleplerini ortadan kaldıran bir zemini oluşturmaktadır.

Rantiyeci ülkelerde, özellikle Arap ülkelerinde, doğal kaynak gelirlerinin azalması veya artması beraberinde gelirlerinin büyük oranda bağımlı olduğu ülke ekonomilerini bir döngü içerisinde bırakmaktadır. 1970’li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan devasa artış petrol üreticisi ülkelere kazanç sağlarken sonraki dönemlerde aralıklarla düşen fiyatlar söz konusu ülke ekonomilerini sekteye uğratmış ve günümüzde uğratmaya da devam

etmektedir. Örneğin petrol fiyatlarının aşırı yükseldiği ve arttığı iki durumu ele aldığımızda anlatılmak istenen daha da netleşecektir. Petrol fiyatlarının aşırı değerlendirildiği dönemlerde (1970’li yıllar olabilir) ekonomik piyasada yaşanan canlılık ile birlikte refahta bir artış ve yeni bir sınıfın doğuşuna şahitlik edilmiştir. Petrol fiyatlarının hızlı düşüş gösterdiği dönemlerde (2014 yılı ve sonrası düşünülebilir) ise piyasada durgunluk ve ülke içerisinde oluşan gerginlik beraberinde yeni sınıfın iktidarı kaybetme tehlikesini getirmiştir (Noreng, 1998).

Rantiyeci ülke gelirlerinin bağımlı olduğu doğal kaynakların sınırlı olması, rant gelirlerinin günün sonunda biteceği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda doğal kaynak gelirlerine bağımlı olan ülkeler, petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmaların da önüne geçmek adına belli başlı fonlar oluşturmuşlardır (Aoun, 2009), (Sözen, vd., 2011). Rantiyeci devletlerde ayrıca elde edilen gelirden nüfusun küçük bir kısmı faydalanmaktadır. Birçok ülkede ranttan elde edilen gelirin ülke GSYH’sine oranı yüzde 60’ın üzerine çıktığından bu ülkelerde gelirin adil dağılımı da söz konusu değildir. Bu ülkelerde rant gelirleri direkt olarak devlet kasasına gittiğinden her sektörde devlet önemli bir aktör halini almaktadır.

2.2.3. Doğal Kaynak Laneti

“Kaynak Laneti Hipotezi” veya diğer bir adıyla “Bolluk Paradoksu” hipotezi, her ne kadar 1980’lere dayanmakta olsa da, doğal kaynak zengini ülkelerin doğal kaynak zengini olmayan ülkelere göre daha yavaş büyüme nedenlerini açıklamak üzere ilk kez 1993 yılında, Richard Auty adlı bir kalkınma iktisatçısı tarafından kavramsallaştırılmıştır. Auty’e göre doğal kaynak zengini ülkelerin, elde ettikleri geliri petrol dışı sektörlerde yatırıma dönüştürememeleri kaynak lanetine neden oluşturmuştur. Kaynak laneti hipotezi, günümüzde Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın da aralarında bulunduğu başlıca uluslararası finans kuruluşlarından birçok araştırmacı ve ekonomist tarafından geniş oranda kabul edilmektedir.

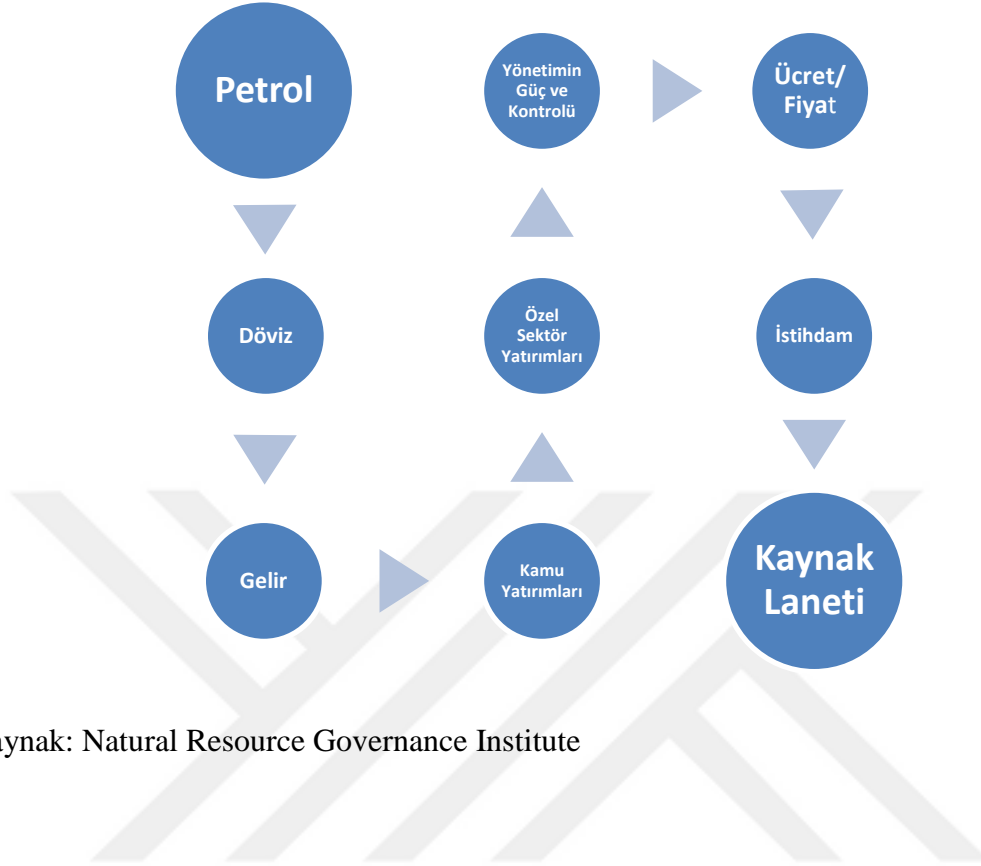
1980’lerden itibaren yapılan birçok çalışma ile birlikte doğal kaynak bolluğunun bir nimet olduğu görüşü büyük oranda değişmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarda doğal kaynak zengini ülkelerin zayıf ekonomik performans, rant kollama davranışı, düşük kaliteye sahip kurumlar, düşük seviye demokrasi ve hatta iç savaş dahil negatif ekonomik, politik ve sosyal etkilere maruz kalacağı ileri sürülmüştür.

Kaynakların laneti hipotezinin belki de en önemli işleyiş kanalı Hollanda Hastalığı (Dutch Disease) olarak adlandırılan bir dizi negatif ekonomik etkilerdir. 1960'lardaki doğalgaz keşfinden sonra Hollanda, ilerleyen dönemlerde ekonomi literatüründe Hollanda Hastalığı olarak adlandırılan kaynak bağlantılı problemin bir türünü yaşamaya başlamıştır. Hollanda Hastalığı terimini ise ilk kez 1977 yılında "Trade Theory and Policy" başlıklı yazısı ile The Economist dergisi kullanmış ve 1982 yılında Corden tarafından Hollanda'da Groningen gazının keşfinden sonra imalat sektörünün düşüşünü betimlemek için formüle edilmiştir (Corden ve Neary, 1982).

Hollanda hastalığı; petrol fiyatlarının yüksek olduğu ve neredeyse ülkenin tüm gelirlerinin petrol ihracat gelirlerine bağlı olan hükümetlerin harcamaları, yatırımları ve ticarete konu olmayan hizmetleri yüksek oranda artmaktadır. Buna bağlı olarak ülke ekonomisinin yalnızca petrol gelirine bağlı olduğu ve diğer sektörlerin gelişme gösteremediği durumların yaşandığı sistemin adıdır.

Hollanda Hastalığının temel ilkesi, doğal kaynak ihracatı yapan ülkenin ekonomisini önemli miktarda buradan elde ettiği kazanca bağlaması olarak belirlenmiştir. Hollanda Hastalığı teorisine göre, ülkeye giren aşırı yabancı para miktarı döviz kuru oranının değerlenmesine yol açarak ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye yol açmaktadır. Bu durum beraberinde yerel paranın değer kazanmasına ve böylece doğal kaynak sektörü dışındaki sektörlerin (imalat sektörü, tarım ve sanayi uluslararası piyasalarda rekabet edemez hale gelmesine yol açar. Sonuç olarak kamunun güçlü bir yapıya sahip olduğu bu ülkelerin birçoğunda özel sektör yatırımlarının yetersiz kalması beraberinde ücretlerde dengesizliği ve işsizliği getirmektedir (NRGI, 2015), (Şekil 1).

Şekil 1. Doğal Kaynak Laneti Modeli

Kaynak: Natural Resource Governance Institute

Hollanda Hastalığının Tipik Göstergeleri;

- Yabancı para birimleri karşısında yerel para birimlerinde değerlenmelerin yaşanması,
- Hükümet tarafından yapılan harcamalarda artışın yaşanması,
- Ticarete konu olmayan mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesi,
- İhracata konu olan üretim sektöründen işgücü ve sermaye kaçaşının yaşanması,
- Yüksek faiz oranları ile karşı karşıya kalınması,
- Bütçe açıklarının yaşanması olarak sıralanabilir.

Ticarete konu olan malların üretim sektöründen çıkarılması sanayisizleşmeye yol açmaktadır. Hollanda Hastalığı hastalık yapan iki kavram söz konusudur. Birincisi petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde ülke gelirlerinin neredeyse tamamının bağlı olduğu ülke ekonomilerinin bu durumdan kötü etkilenmeleri, ikincisi ise petrol fiyatlarının düşmeyeceği varsayımı altında yatırımların petrol sektörü dışında başka bir sektöre yapılamaması olarak ifade edilmektedir (Torvik, 2001).

Literatürde bazen aynı anlamda kullanıldıkları halde Hollanda Hastalığı ile kaynak talihsizliği farklı durumları temsil etmektedir. Kaynak talihsizliği durumunda durgun bir büyüme karşılık, ihracat çeşitlendirmesi görülebilmekte iken Hollanda Hastalığı durumunda ise, ekonominin genel olarak büyümesine karşın imalat sanayinin güçlü bir şekilde daralması söz konusudur. Buna göre hem kaynak talihsizliği hem de Hollanda Hastalığı durumunda ekonominin genel olarak büyümesi ve ihracatta ürün farklılaştırmasının aynı anda gerçekleştirilmesi söz konusu değildir. Hollanda Hastalığı'nın ve kaynak talihsizliğinin birlikte görüldüğü en kötü durumda ise hem düşük bir ekonomik büyüme hem de imalat sanayilerinde ciddi bir gerilemesi söz konusudur (Larsen, 2006).

Yukarıda açıklanan dört etmen göstermektedir ki petrol zengini ülkelerde bir kaynak talihsizliği sürecinin yaşandığı görülmektedir (Demiral, vd., 2016). Bu bağlamda farklı veri seti kullanılarak OPEC ülkelerinin incelenmesi gerekli görülmüş ve söz konusu ülkelerde kaynak talihsizliğinin sosyal refah üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Kaynak lanetinin genel anlamda ekonomik büyüme ile bağlantısı kurulurken ayrıca farklı alanlara da etki ettiğini söylemek gerekmektedir. Örneğin Bulte et al. (2005) ve Daniele (2011), düşük verili İnsani Gelişme Endeksi'nin (yaşam süresi, eğitim ve kişi başına düşen gelir), yetersiz beslenmenin, yüksek çocuk ölüm oranlarının ve temiz suya ulaşımdaki yetersizliklerin de kaynak laneti ile bağlantılı olduğunu düşünmüşlerdir (Bulte, vd., 2005). Ross'un (2008) iddiasında ise petrole bağımlılığının kadın yaşamında iş bölümü paylaşımında ve politika sahnelerindeki yetersizliğinden kaynaklı cinsiyet eşitsizliği beraberinde getirdiği üzerine kurulmuştur (Ross, 2008).

Bir ülke ekonomisinde petrol sektörünün genişliği beraberinde ülke ekonomisinin tek bir kaynağa bağımlı olduğu bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik aktivitelerin büyük çoğunluğunun petrolden oluştuğu ülkelerde kaçınılmaz olarak büyük gelir eşitsizlikleri ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan gelir eşitsizlikleri beraberinde yolsuzlukları da getirmektedir. Williams'a (2011) göre petrol zengini hükümetlerde şeffaflığın az olduğu ve hassas konularda verilen bilgilerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Petrol ve eşitsizlik arasında oluşan negatif ya da pozitif ilişki transferinde petrol gelirlerine bağımlı ülkelerde, kişi başı gelir dağılımındaki adaletsiz paylaşım ve etnik ayrım negatif bir bağ oluştururken iyi işleyen kurumların varlığı, tarım ekonomisindeki ilerleme ve dışa

açık işleyen ticaret mekanizması ise pozitif bir bağ oluşturmaktadır (Osiris ve Papyrakis, 2016).

2.2.4. Petrolün Ekonomi Politikası

Petrol, bir enerji kaynağı olmasının yanında sanayi çağında ekonomik, askeri ve siyasi güçlerin ve yaşanan uluslararası sorunların açık veya örtülü bir şekliyle nedenini oluşturmuştur (Emeklier ve Ergül, 2010). Toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamada ve savaşlardaki mobilityyi artırması sonucunda petrol 20. yüzyılın en önemli metası haline gelmiştir. Toplam enerji tüketimi içerisindeki payı yüksek olan petrol, ülke ekonomileri açısından da yadsınamaz derecede önemli haldedir. Aydınlanma ve ısınmanın en önemli girdilerinden biri olan petrol bu bağlamda günümüz ekonomileri için vazgeçilmez metallerden biridir.

Enerji ve ekonomik gelişim arasında güçlü bir bağın oluşmasında sanayileşme süreçlerinde talep edilen enerji miktarının her geçen yıl artış göstermesinin önemli bir gösterge olduğu bilinmektedir (Demir, 1993). Günümüzde de kişi başına düşen enerji tüketim değerleri o ülkenin ekonomik yönden kalkınmasının göstergelerinden biri olarak gösterilmektedir. Emek ve sermayenin üretim sürecine katkısı gibi günümüzde enerjinin de bu sürece katkısı aynı oranda sayılmaktadır (Hamilton, 2012) . Bu bağlamda ülkelerin ekonomik kalkınma planlarını enerji politikaları ile birlikte düşünmeleri gerektiği dile getirilmiştir (Carley, vd., 2011). En önemli fosil enerji kaynaklarından biri olan petrolün de ülkelerin ekonomik gelişimine katkısı büyüktür.

Petrolün ülke ekonomilerine katkısı doğrudan ya da dolaylı olarak toplumun yaşam kalitesine de etki etmektedir. Dolayısıyla petrol hem ekonomik hem de sosyal refahın gelişmesinde temel etken olarak gösterilmektedir. Özet olarak sanayileşme, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelir için petrol vazgeçilmez bir kaynak olarak kabul görmektedir.

1970’li yıllarda yaşanan büyük petrol krizi sonrasında petrolün ülke ekonomileri açısından önemi küreselleşme ile birlikte daha da artmaya başlamıştır (Karagöl, vd., 2007). Petrolün diğer enerji kaynaklarına göre ülkelerin ekonomi politikasına etkisinin daha önemli ve stratejik bir konumda olduğu birçok uzman tarafından dile getirilmektedir (Uğurlu ve Ünsal, 2009).

Son yıllarda uluslararası ilişkiler, tarih ve ekonomi gibi alanlarda ekonomi politik çalışmaların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ekonomi politik yaklaşımın öncülerinden olan birçok araştırmacıya (Robert Gilpin, Susan Strange) göre ekonomi politik yaklaşım, devlet ve piyasalar arasında var olan interaktif etkileşimi inceleyen bir bilim dalıdır. Bu kapsamda yapılan çalışmaların ortak özelliğine bakıldığında ekonomik ilişkiler ile politik olaylar arasında bir etkileşimin olduğu kabul edilmekte ve petrol gibi stratejik bir hammadde kaynağının ülkelerin ekonomik ve siyasi güç dağılımını etkilediğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda petrolün ekonomi politiği dendiğinde, ülkeler arasında petrole erişim ve petrol kaynakları üzerinde denetim kurmak ayrıca dış politika kararlarında önemli bir avantaja sahip olmak akla gelmektedir (Ayhan, 2009).

Petrolün ekonomi politiği kapsamında petrol fiyatları da ülkelerin elde edeceği kazanımlar ya da kayıplar bağlamında ayrı bir öneme sahiptir. Petrol fiyatlarında yaşanan değişimin ülkelerin ekonomik performansını negatif ya da pozitif yönde etkilemede önemli bir rolü olduğu yaşanan gelişmelerden görülmektedir. Bu bağlamda petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin ülke ekonomilerinin politikalarına etkisinin ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Petrolün ekonomi politiği dendiğinde akla ilk gelen etmenlerden biri olan fiyat artışları ülke ekonomilerinin başarıları ile yakından ilgilidir (Aydın ve Şahin, 2012). Öte yandan petrol fiyatlarında yaşanan bir düşüşün maliyet enflasyonunu artıracığı gibi ekonomik büyümeyi de negatif yönde etkileme durumu da vardır (Yetkiner ve Berk, 2008). Diğer yandan petrol fiyatlarında yaşanan artış ve azalışlar özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarını gelişmiş ülkelere nazaran daha da olumsuz yönde etkileyeceği yaşanan örneklerden görülmektedir.

Petrol fiyatlarına etki eden siyasi ve ekonomik gelişmelerin en önemlisi 1973 yılında yaşanan Yom Kippur Savaşı gösterilse de öncesinde yaşanan olayların da etkisi bulunmaktadır. 1. Dünya Savaşı ve 1929 Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik krizden kaynaklı da petrol fiyatlarında önemli değişimler yaşanmıştır. Ancak 1973 yılında OPEC'in ambargosu sonrası petrol fiyatlarının dört katına çıkması o dönemde özellikle ithalatçı ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Olumsuz yönde etkilenmeler günümüze değin hem ithalatçı hem de ihracatçı ülkeler aleyhine yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Bu durumun, ülkelerin ekonomi ve politik alanda almış oldukları kararlara doğrudan veya dolaylı olarak etki ettiği ise yaşanan gelişmelerde net bir şekilde görülmektedir (Gökçe, 2014). Son olarak Haziran 2014 tarihinde petrol fiyatlarında

yaşanan ani düşüş sonrasında ihracatçı (OPEC) ve ithalatçı ülkelerin birlikte ya da bireysel olarak almış oldukları politik kararlarda bunun etkisi net bir şekilde görülmektedir (İş Bankası, 2015), (Tablo 1).

Tablo 1. Petrol Fiyatları Üzerinde Etkisi Olan Gelişmeler

Tarih	Olay	Fiyat Değişimi
Ekim 1973 - Mart 1974	Yom Kippur Savaşı / OPEC Petrol Ambargosu / Birinci Petrol Şoku	2,7 dolardan 11 dolara
Ocak 1978 - Nisan 1980	İran Devrimi	12,8 dolardan 35,5 dolara
1982 – 1985	Suudi Arabistan'ın Dengeleyici Üretici (Swing Producer) Rolünden Çıkıp Petrol Üretimini 2 Milyon Varilden 5 Milyon Varile Çıkarması	35 dolardan 10 dolara
Eylül 1980 - Ağustos 1988	İran-İrak Savaşı / İkinci Petrol Şoku	35,5 dolardan 14,2 dolara
Kasım 1985 - Mart 1986	OPEC Petrol Arz Fazlası / Düşük Petrol Talebi	27 dolardan 13,5 dolara
Ağustos 1990 - Ekim 1990	İrak-Kuveyt Savaşı / Birinci Körfez Savaşı	16 dolardan 36 dolara
Temmuz 1997 - Aralık 1998	Azalan Küresel Petrol Talebi / Asya Finansal Krizi	25,2 dolardan 11,3 dolara
Ocak 1999 – Eylül 2000	Artan Petrol Talebi / OPEC Arz Kesintisi	11,3 dolardan 33,9 dolara
Eylül 2001 - Mart 2003	11 Eylül Saldırıları / ABD'nin Irak'ı İşgali	23,1 dolardan 28,1 dolara
Aralık 2003 - Haziran 2008	Artan Petrol Talebi, Azalan Petrol Arzı / Spekülatif Hareketler / Petrol Krizi	43,2 dolardan 156,6 dolara
Haziran 2008 - Ocak 2009	Azalan Petrol Talebi – Küresel Resesyon / 2008 Küresel Ekonomik Krizi	156,6 dolardan 48,4 dolara
Ocak 2009 - Haziran 2009	Küresel Resesyondan Çıkış Politikalarının Devreye Girmesi / Jeopolitik Olaylar (ABD ve İsrail'in İran'a Müdahalede Bulunma Tehdidi, Rusya'nın Gürcistan'a Müdahalesi)	48,4 dolardan 79,2 dolara
Ağustos 2010 - Nisan 2011	Dünya Enerji Talebinin, Dünya Ekonomik Büyüme Oranından Daha Hızlı Artması (Çin'in Enerji Tüketiminde ABD'yi Geçmesi)	80,6 dolardan 123,4 dolara
Ağustos 2014 - Ocak 2015	ABD'de Kaya Petrolü Üretimindeki Hızlı Artış / Irak ve Libya'daki Çatışmalar Nedeniyle Petrol Üretiminin Azalması Beklenirken Aksine Artması / OPEC'in Üretim Kotasını Azaltmama Kararı	100,7 dolardan 50,1 dolara
Ocak 2015 - Ocak 2016	Küresel Ekonomi Piyasasında Yaşanan Gelişmeler / Özellikle	50,1 dolardan 29,4 dolara

	Asya'da Petrol Talebinin Yavaşlaması / Ocak 2016'da İran'a Uygulanan Ekonomik ve Finansal Yaptırımların Kaldırılması	
Ocak 2016 - Temmuz 2017	OPEC Petrol Arz Kısıntısı / İngiltere'nin AB'den Ayrılma Kararı(Brexit) / Çin'in Yavaşlayan Büyümesi / ABD'de Seçim Gibi Küresel Belirsizlikler	29,4 dolardan 50,2 dolara

Kaynak: West Texas Intermediate, Monthly Nominal Spot Oil Price (1970-2011)

Yüksek oranda petrol gelirlerine bağımlı olan ülkelerdeki kamuya ait petrol şirketlerinden elde edilen kazanç, hükümetler tarafından tasarruf ve harcamalar yolu ile kullanılmaktadır. Kamu harcamaları, hanehalklarının ve bankaların harcamalarını artırırken iç talebin canlanması da aynı oranda gerçekleşmektedir. Bu durum ise beraberinde ithalat ve enflasyon artışını getirmektedir. Öte yandan hükümetler, petrol gelirlerini tasarruf yolu ile bir fonda biriktirebilmektedirler. Norveç örneğinde olduğu gibi özellikle petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde elde edilen gelirin fonda biriktirilmesi de mümkündür (Şekil 2).

2.2.5. Petrol Gelirlerinin Sosyal Yapıya Etkisi

Fosil yakıtlar içerisinde en çok kullanılan kaynaklardan biri olan petrolün üretimine ve ticaretine dayalı gelire sahip ülkelerin birçoğunda gelir-büyüme paradoksunun yaşandığı görülmektedir. Var olan petrol kaynağına rağmen elde edile gelirin ülke genelinde dengeli dağılımının en çok görüldüğü yerlerin gelişmiş ülkeler olduğu yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında petrol zengini gelişmekte olan ülkelerde gelirden görülen dengesiz dağılımın kaynak talihsizliği kavramı ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Söz konusu bu ülkelerde yaşanan gelir-büyüme dengesizliğinin ülke içindeki iç dinamikler ile birlikte dört farklı nedenin de olduğu görülmektedir (Sarr, vd., 2011). Bunlar;

- Otoriter rejimler ve kötü kurumsal yapılar
- Artan borçluluk ve belirsizlik
- İç savaş ve siyasi istikrarsızlık
- Hollanda hastalığı

Yukarıda sayılan başlıkların ayrıntılı anlatımında petrol zengini ülkelerin karşılaştıkları gelir-büyüme paradoksunun ve bunun ülkelerin sosyal yapısına etkisi daha net bir şekilde açığa çıkacaktır.

- *Otoriter Rejimler ve Kötü Kurumsal Yapılar:*

Ekonomi yönetimde yer alan kurumların sahip oldukları kaynaklardan rant elde etme süreçleri ve oluşan kötü kurumsallaşmanın düşük büyümeye yol açması olarak tanımlanabilir. Bu tür yönetimlerin yaygın olduğu ülkelerde hükümet ve özel kuruluşların yolsuzluğa eğilimi artmakta ve bu durum o ülkelerdeki girişimcilik faaliyetlerinin dışlanmasına neden olmaktadır (Oomes ve Kalcheva, 2007).

Petrol zengini ülkelerin daha az demokratik rejimler ile yönetildiğini Ross (2001) konu üzerinde yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Doğal kaynak talihsizliğini siyasi rejimler üzerinden inceleyen Ross, bu ilişkiyi iki yönden açıklamaktadır. Bunlardan ilki petrol gelirlerinin düşük vergilendirme ve rejimi koruyucu harcamalar yoluyla otoriter rejimleri sürdürmek için kullanıldığını ifade eden “rantçı devlet etkisi”dir.

İkincisi ise, otoriter rejimlerin, petrol gelirlerini yoğun bir şekilde savunma ve güvenlik harcamaları için kullanarak iktidarlarını sürdürmeyi ve güçlendirmeyi amaçladıklarını ifade eden “baskı etkisi”dir. Bu da göstermektedir ki doğal kaynak zenginliği yalnızca daha düşük ekonomik büyümeye neden olmasının yanında, aynı zamanda demokratik gelişmeyi engelleyerek sosyal refahın da azalmasına neden olmaktadır.

Konu üzerinde yapılan diğer birçok çalışmada da görüldüğü üzere doğal kaynak zengini ülkelerde bazı lobi gruplarının bu durumu yönetimler üzerinde baskı aracı olarak kullandığıdır. Kamu ve özel sektörde yolsuzlukların giderek içinden çıkılmaz bir hal aldığı bu ülkelerde ekonomik verimsizlik ve sosyal adaletsizlik artmakta, bu durum toplumun büyüme ve refah seviyesini olumsuz etkilemektedir (Gylfason, 2001).

- *Artan Borçluluk ve Belirsizlik:*

Doğal kaynak talihsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde yaptığı negatif etkinin yanında ülkedeki borç oranlarının artışında da etkili olmaktadır (Usui, 1997; Manzano ve Rigobon, 2001). Kaynak zengini ülkelerin sıklıkla başvurduğu uluslararası borçlanma yoluna Sarr vd. (2011) dikkat çekmektedirler. Konu hakkında diğer araştırmacıların açıklamaları da artan borç stokunun siyasi istikrarsızlığı bunun da beraberinde düşük ekonomik büyüme oranlarını getirdiği üzerindedir. 1980’li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde yaşanan borç krizi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Endonezya ve Meksika’nın (Usui, 1997), 1970’li yıllarda kaynak gelirlerindeki artışa bağlı olarak artan dış borç yükü söz konusu ülkelerde borç krizlerinin yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Manzano ve Rigobon’un (2001) konu ile ilgili yaptıkları çalışmada da görüleceği üzere kaynak zengini ülkelerin özellikle gelişmekte olan ülkelerin bankalardan kolaylıkla kredi almalarının sonucunun borç krizleri ile sonuçlandığı görülmüştür. Bunun yanında düşük arz esnekliğine sahip olan doğal kaynak fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar da büyük oranda doğal kaynak gelirlerine bağlı ekonomilere sahip ülkelerdeki ekonomik büyüme oranlarında istikrarsızlığa neden olmaktadır (Van Der Ploeg ve Poelhekke, 2008; Frankel, 2010).

- *İç Savaş ve Siyasi İstikrarsızlıklar:*

Doğal kaynak zengini olduğu halde istikrarlı bir ekonomik büyüme sergileyemeyen ülkelerde görülen bir diğer durum siyasi istikrarsızlık ve beraberinde getirdiği iç savaş

ortamıdır (Collier ve Hoeffler, 2004). Diğer durumlarda olduğu gibi bu durum da gelişmekte olan ya da az gelişmiş doğal kaynak sahibi ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Milli gelir içerisindeki payı fazla olan doğal kaynak gelirlerini yönetmenin kolay olduğu bu ülkelerde iktidarın ele geçirilme isteği de bu minvalde artış göstermektedir.

Bu bağlamda söz konusu ülkelerde iktidar kavgalarının yaygın olduğu ayrıca mevcut yönetimlerin ele geçirildiği durumlar yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. 1960 yılında bağımsızlığı kazanan ve petrol zengini olan Nijerya'nın bu süreç sonrasında deneyimlediği darbelerin ve iktidar kavgalarının temelinde de bu durum yatmaktadır (Caselli, 2006). Doğal kaynak bolluğunun yaşandığı ülkelerde şiddet olaylarının yaygın olduğunu ifade eden Welsch (2008), bu iki durumun reel sektör üzerinde negatif dışsallığa neden olduğunu belirtmiştir. Bir ülkede yaşanabilecek savaş ihtimalinin o ülkedeki doğal kaynakların yağmalanması ile doğru, emek verimliliğindeki artış ile de ters orantılı olduğunu da ayrıca ifade etmiştir.

- *Hollanda Hastalığı (Dutch Disease):*

Doğal kaynak talihsizliğinde literatürde en yaygın kullanılan Hollanda Hastalığı terimi 1960'larda Kuzey Denizi'nde büyük miktardaki petrol ve doğalgaz keşiflerinin ardından, Hollanda'nın imalat sanayilerinde görülen çıktı ve istihdam azalışlarını (sanayisizleşme) tanımlamak için kullanılmıştır (Larsen, 2006; John, 2011). Hollanda hastalığı modeli Heckscher-Ohlin Teori'sinden türetilen Rybczynski Teoremi'nin bir uygulaması niteliğindedir. Rybczynski Teoremi'ne göre mal fiyatları sabitken, üretim faktörlerinden birinin donanımı ya da arzındaki bir artış (azalış) o faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimini mutlak olarak artırırken (azaltırken), diğer malın üretimini mutlak olarak azaltacaktır (artıracaktır) (Feenstra, 2004; Oomes ve Kalcheca, 2007)

BÖLÜM 3

LİTERATÜR TARAMASI

3.1. Giriş

Petrol gelirlerinin ülkelerin sosyal refahına etkisinin petrol zengini Norveç ve Suudi Arabistan üzerinden karşılaştırmasının yapıldığı tez çalışmasının literatür taramasında 1999-2016 yılları arasındaki makaleler incelemeye alınmıştır. Norveç ve Suudi Arabistan'ın aynı ya da ayrı makaleler ile birlikte sosyal refahın da ayrı makalelerde ele alındığı 12 makale literatür kısmına eklenmiştir.

İncelenen çalışmaların genelinde petrol zengini ülkelerde refahın dağılımında yönetim biçimlerin etkili olduğu ancak iki makalede petrol zengini olan ancak refah sağlayamayan ülkelerin bu durumu dış faktörlere bağlanmıştır.

3.2. Literatür Taraması

Gwenn Okruhlik (1999), petrol sahibi ülkelerinin politika eksenli ekonomilerini incelediği çalışmada, yoğunluklu olarak rantçı devlet tanımlamasından hareketle birkaç Ortadoğu ülkesi özelinde yönetim şekilleri ve petrol gelirlerinin dağılımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ekonomik, kurumsal ve politik temaların kalkınmada önemli hale geldiğinin odağa alındığı çalışma, Suudi Arabistan örneği üzerinden bu tanımlara örnekler vermektedir.

Petrol gelirlerinin kraliyet ailesinin tekelinde olduğu Suudi Arabistan'ın bu bağlamda petrol sektörüne odaklandığı için diğer sektörler yatırım yapma, mülkiyet hakları ile yüzleşme gibi konuları ertelediğini yazar özellikle belirtmektedir. Suudi Arabistan'da kraliyet ailesinin gelirin dağılımına, birçok alandaki yüksek nüfuzu ve baskısına karşılık refahın tekrar dağılımı, sosyal adalet yöntemi ve hesap verilebilirlik konu başlıklarına eğilmesi gerektiği çalışma sonunda tartışılmıştır.

Engel ve Valdes (2000), çalışmalarını ülkelerin sahip oldukları petrol kaynaklarından elde ettikleri gelirlerinin şimdiki ve gelecek nesiller arasındaki dağıtımını nasıl gerçekleştirdiği sorusu üzerine analiz etmiştir. Petrol ihracatçısı ülkelerin maliye politikalarında üç farklı konu üzerinde durulmuştur. Bunlar; kuşaklararası petrol gelirinin dağıtımı, ihtiyati tasarruf ve uyum maliyeti. Belirsiz ve tükenebilir petrol kaynağı üzerine harcamalarını şekillendiren hükümetlerin incelendiği çalışmada örneklem olarak Körfez ülkeleri seçilmiştir. Çalışmada gelecekteki petrol fiyatlarını tahmin etmek için zaman serisi modellerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testi kullanılmıştır. Test sonucunda ise petrol üretimi ile petrol gelirleri arasında negatif bir korelasyonun olduğu ve bu bağlamda tahmin edilemeyen şokların anlamlı olabileceği sonucu çıkmıştır. Ayrıca elde edilemeyen petrol dışı gelirlerin de bulunan sonuca etki ettiği ifade edilmiştir.

1960-1999 yılları arasında 107 gelişmekte olan ülkeyi kesitsel zaman serisi modeli ile inceleyen çalışmada Benjamin Smith (2004), petrol gelirlerinin rejimlerin başarısızlıkları, siyasi protestolar ve savaşlar üzerindeki etkilerini test etmiştir. Çalışmanın sonunda yazarın ulaştığı sonuçtan ilki; petrol refahı ile ülke yönetimindeki kişilerin toplumların üzerindeki baskılarını korumalarına yardımcı olduğu, çıkan ikinci sonuç ise petrol üretimin az veya çok olduğu dönemlerden ziyade rejimlerin dayanıklılığında önemli olanın ihracat miktarlarının ne kadar olduğudur.

Sonuç olarak petrol gelirleri ile rejimlerin dayanıklılığı arasında pozitif ancak demokrasi ile de negatif bir ilişkinin ortaya çıktığı yazar tarafından çalışmada ifade edilmiştir. Ayrıca rejim ile yönetilen petrol zengini ülkelere iç savaş olma riskinin petrol kaynaklarından yoksun olan rejim yönetimi ülkelerinden daha düşük olduğunu yapılan testler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Samuel R. Schubert (2006), çalışmasında en büyük 10 petrol ihracatçı ülkesinde petrol gelirlerinin bu ülkelere kazanımları ve kayıpları tartışılmıştır. Bu ülkelere bakıldığında yalnızca Norveç ve Meksika'nın gerçek anlamda bir demokrasi ülkesi olduğu, öte yandan Nijerya, Rusya ve Venezuela'nın özgürlük benzeri bir tavır sergilediğini ifade etmiştir. Teknolojik avantaj ve gelişmelerin Batı dünyasının enerji kaynaklarına ihtiyacını artırdığını ve bu ihtiyacın karşılandığı ülkelere bakıldığında ise genellikle demokratik yönetimden uzak yerler olduğu dile getirilmiştir. Petrol gelirlerine bağımlı olan bu ülke yönetimlerinde ise güç sahibi yöneticilerin elinde bulundurdukları petrol gelirlerinin

çoğunu ülkelerinde adil bir şekilde dağıtmadıkları ve ayrıca bu ülkelerde şeffaflık, basın özgürlüğü, hesap verilebilirlik ve sosyal sınıflar arası denge konularında birçok problemin yaşandığı belirtilmiştir. Bu çalışmada, 1970'lerden bugüne petrolden 370 milyar dolardan fazla gelir elde eden Nijerya nüfusunun yüzde 70'inden fazlasının günlük 1 doların altında çalışması örnek olarak verilmiştir.

Bu bağlamda yazar çalışmasında; Bu sorunların neden yaşandığı?, Çok fakir bir ülke iken çok zengin olunabilir mi?, Petrol demokrasi ve ekonomik büyümeyi gerçekten etkiliyor mu? gibi soruları okuyucuya iletmiştir. Çalışmanın sonunda yazarın elde ettiği sonuç, petrol zengini ülkelerde iktidarı elinde bulunduran kişilerin sahip oldukları servet ve yetkiyi korumak için her yolu denedikleri ve bu yetkileri yıllarca kullanmak istedikleri yönünde olmuştur. Yazar ayrıca petrolün bir gün biteceği ve bu tür ülkelerin hem ekonomik hem politik anlamda güçlerini kaybedeceklerini bu anlamda petrolün bir lanet olarak kalmaya devam edeceği ifadesiyle çalışmasını sonlandırmıştır.

Petrolde yaşanan gelişmelerin kaynak sahibi ülkelere sosyal, politik ve ekonomik yönden etkilerini inceleyen Terry Lynn Karl (2007), petrolün birçok ülke adına uzun yıllar boyunca önemli bir meta olduğunu ve olmaya da devam ettiğini ifade etmiştir. Ancak ülkelerin sahip oldukları petrolün daima o ülkeye refah ya da zenginlik getirmeyeceğini aksine o ülkeyi zarara uğratabilecek güce de sahip olabileceğini ülke örnekleri ile vermeye çalışmıştır. Çalışmanın sonunda yazar petrol ticaretinden elde edilen gelirin iyi bir şekilde yönetilmesine Norveç'i örnek gösterirken gelirin tek bir elde toplandığı rantçı ülkelere ise Nijerya ve Angola'yı örnek göstermiştir.

Veysel Ayhan (2007), Ortadoğu'nun demokratikleşme sürecinde yaşanan ikilemleri Filistin, Suudi Arabistan ve İran örneği üzerinden anlattığı çalışmasında Orta Doğu'nun demokratik ve ekonomik açıdan geri kalmasında Bush yönetiminin söyleminin aksine iç faktörlerden ziyade dış faktörlerin etkili olduğu ifade edilmiştir. Oryantalizmin demokrasi sorununa bakışı ve 11 Eylül sonrası ABD'nin bu bölgedeki etkinliğinin ele alındığı çalışmanın sonunda Filistin, Suudi Arabistan ve İran'ın demokrasi sorununda toplumsal koşulların mı yoksa dışsal faktörlerin etkisi tartışılmaya açılmıştır. Filistin örneğinde her ne kadar ülkede seçim olmasını destekleyen bir ABD figürü çizilmişse de aslında ülkenin içişlerine her daim karışmış bir ülke profili çizdiğini yazar dile getirmiştir.

Suudi Arabistan'da da İngiltere ve ABD öncülüğünde neo-oryantalist söylemlerin şekillendirdiği fikirlerin bir söylemden öteye geçmediği aksine bu ülkedeki demokratikleşme olgusuna bu ülkelerin engel olduğu ifade edilmektedir. Temsili demokrasi konusunda Suudi Arabistan'dan daha iyi durumda bulunan İran'a, ABD'nin 'demokratikleşme' müdahalesi daha çok kendi karşıtı rejimi değiştirmesinden ibaret olduğu yazar tarafından belirtilmiştir. Sonuç kısmında yazar, tarihsel bir geri planda bakıldığında Orta Doğu'daki demokratikleşme yolundaki birikim ve çabaların, sürekli olarak Batı müdahalesi ile kesildiğini ve özellikle otoriter yönetimlere verilen desteklerle sürdürülebilirliklerinin engellendiği ifade edilmiştir.

Onur Bilgen (2010), petrolün Suudi Arabistan için bir lütuf mu yoksa bela mı olduğunu sorguladığı çalışmasında petrol gelirlerinin Suudi Arabistan üzerindeki ekonomik, siyasi ve sosyal etkilerini ölçmeye çalışmıştır. Ayrıca rantıye devlet olgusunun ülkenin gelişmesi önünde büyük engeller oluşturduğu ve bu durumun ülkenin doğal kaynaklarını da verimsiz kullanmasına yol açtığı da çalışmada vurgulanmıştır. Ülkedeki işgücü açığının önemli bir kısmını kapatan ancak gereken sosyal ve ekonomik haklara sahip olmayan yabancıların ülke ekonomisi ve toplumu üzerine etkilerine de çalışmasında değinen yazar, petrol gelirleri ile elde edilen kazancın, ülkenin demokratikleşmesini engellediğini ifade etmiştir.

Bu durumun yaşanmasında ise petrol gelirlerinin dağıtımında mezhepsel, ailevi ve bölgesel bağlantıların sıklıkla kullanıldığı yazar tarafından dile getirilmiştir. Öte yandan yazıda petrol gelirlerinden dolayı güçlü bir vergilendirme sisteminin olmayışının ülkeyi mali veya finansal krizler karşısında zor durumda bıraktığına da yer verilmiştir. Sonuç kısmında Suudi Arabistan'ın rantıyeci devlet vurgusu ile anılmaması adına endüstrisini geliştirmesi, kurumlarını demokratikleştirmesi, eğitim sistemini güçlendirmesi ve yabancı işgücünün koşullarını iyileştirmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kevin K. Tsui (2011), çalışmasında petrolün keşfedilmesinden sonra elde edilen gelirin demokrasi üzerine etkisini tartışmıştır. Keşfedilen 100 milyar varil petrolün 30 yıl geçtikten sonra demokratik olmayan ülkelerde demokrasiyi yüzde 10 oranında aşağı çektiği belirtilmiştir. Yapılan çalışmada petrol keşiflerinin yıllar içinde üretime ve kullanılan zaman serisi modeli ile de demokrasi üzerindeki (Polity Index verileri kullanılarak) etkisine yer verilmiştir. Çalışma analizi, yüksek miktardaki petrol keşiflerinin gelişmekte olan ülkeleri demokrasiden uzaklaştırdığı üzerine olmuştur. Petrol keşfi ile

birlikte demokratik eğilimlerden uzaklaşan ülkelerin ise yalnızca Arap ülkeleri olduğunu söylemiştir.

Thorvaldur Gylfason (2011), çalışmasında petrol zengini ülkelerin petrol gelirlerinin yönetilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğunu tartışmıştır. Üç faktörün önemli olduğu vurgusunu yapan yazar bunlardan ilkinin kamunun, ikincisini parasal, finansal ve döviz kuru politikalarının iyi yönetilmesi ve üçüncüsünü faktörün ise ülke gelirini birkaç kaynağa bağımlılıktan kurtarılması olarak belirtmiştir. Petrol gelirlerinin iyi yönetildiği ülkelerden Norveç'in örnek gösterildiği çalışmada, yine petrol zengini Suudi Arabistan ile aynı GSYH'ye sahip olmasına rağmen Norveç'in sahip olduğu demokratik sistem geçmişin ülkenin petrol gelirlerini daha adil dağıtmasında etkili olduğu vurgulanmıştır.

Norveç ekonomisini ve kamu maliyesini ele aldığı çalışmasında Yiğit Karahanoğulları (2013), Norveç'in diğer ülkelerden farklı olarak piyasa ile kamu kesimi arasındaki dengeyi iyi koruduğuna yer vermiştir. Çalışma genel çerçevede kamu maliyesinde yaşananları makroekonomik göstergeler üzerinden vermeye çalışmış ve ülkenin 1929 büyük buhran ve 2. Dünya savaşı sonrasında işçi-işveren arasındaki uzlaşmayı sağlamış olması ile ulusal bir kalkınma sağladığına yazar tarafından değinilmiştir.

Yazar çalışmasını Norveç'e ait makroekonomik gösterge yorumları ile devam ettirmiştir. Refah devleti olarak adlandırılan Norveç'in bu unvanı yalnızca petrol gelirleri ile elde etmediğini ifade eden yazar çalışmayı Norveç'in uygulamış olduğu modelin finansallaşmış neoliberalizm modeline alternatif sunup sunmayacağı sorusu ile tamamlamıştır.

Nimah Mazaheri (2014), çalışmasında petrolden elde edilen refahın ülkelerdeki finansal alanlarda ve yatırımlardaki liberalizasyon süreçleri üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Çalışmada iki hipotez açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki; petrol gelirlerine yüksek oranda bağımlı olan ülkelerin finansal ve yatırım liberalizasyonuna daha az adapte oldukları, ikinci hipotez ise sömürge sonrası petrol üreticisi gelişmekte olan ülkelerin de finansal ve yatırım alanında liberalizasyona daha yavaş adapte olduklarıdır. Yazar çalışmasında kantitatif (nicel) test yöntemi ile petrol gelirlerini bağımlı değişken, finans ve yatırım liberalizasyon politikasını da bağımsız değişken olarak ele almıştır.

Çalışmanın sonunda petrol gelirleri ile ülkelerin ekonomilerinde liberalizasyon süreçleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca petrol üreticisi olup da sömürge altında yaşamayan İran, Rusya ve Suudi Arabistan örneklerine de yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasının konusunu oluşturan ülkelerden biri olan Suudi Arabistan'ın 1995-2010 yılları arasında finans ve yatırımda liberalizasyon sürecine daha yakın bir aday olduğu da ayrıca vurgulanmıştır.

Kumar ve diğ. (2016), çalışmalarında, 1950 ve 1960'lı yıllarda yapılan ekonomik araştırmalarda gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları enerji kaynakları ile ekonomik büyüklükleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Çalışmada kaynak lanetine vurgu yapmak adına Norveç ve Venezuela ülkeleri karşılaştırılmıştır. Afrika ekonomileri üzerine yapılan araştırmalarda henüz bir çözüme kavuşulmasa da İskandinav ülkesi olan Norveç kendini kaynak lanetinden izole ederek bu tür ülkelere örnek oluşturmuş durumda. 1960'larda keşfedilen petrol ve sonrasında kurulan fonla birlikte Norveçli yöneticiler petrol gelirlerinin yönetilmesinde bir başarı hikayesine imza atmışlardır.

Petrol rezervlerinde ilk sırada olan Venezuela'da ise kaynak yönetiminde yaşanan sıkıntılardan dolayı ülkenin kaynak lanetinden kaçamadığı çalışmada ifade edilmiştir. İki ülkenin karşılaştırılması makroekonomik veriler üzerinden yapılmış ve çalışmanın sonucu kaynak zengini ülkelerin sahip oldukları ekonomik farklılıkların o ülkelerin kaynak lanetinden kaçıp kaçamayacağını belirlediği ve Norveç'in bu konuda göstermiş olduğu başarının Venezuela gibi diğer kaynak zengini ülkeler için bir örnek oluşturması gerektiği ile bitirilmiştir.

Tablo 2. Literatür Tarama Özet Tablosu

Yazar(lar)	Tarih Aralığı	Amaç	Metot	Sonuç
Gwenn Okhurlik	1999	Birkaç Ortadoğu ülkesi özelinde yönetim şekilleri ve petrol gelirlerinin dağılımı arasındaki ilişki incelenmiştir.	Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerini kullandığı alanlar veri olarak kullanılmıştır.	Suudi Arabistan'da kraliyet ailesinin gelirin dağılımına, birçok alandaki yüksek nüfuzuna ve baskısına karşılık refahın tekrar dağılımı, sosyal adalet yönetimi ve hesap verilebilirlik konularına eğilmesi gerektiği sonucu çıkmıştır.
Engel ve Valdes (2000)	2000	Ülkelerin sahip oldukları petrol kaynaklarından elde ettikleri gelirlerinin şimdiki ve gelecek nesiller arasındaki dağıtımını nasıl gerçekleştirdiği sorusu incelenmiştir.	Zaman serisi modellerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testi kullanılmıştır.	Petrol üretimi ile petrol gelirleri arasında negatif bir korelasyonun olduğu ve bu bağlamda tahmin edilemeyen şokların anlamlı olabileceği sonucu ortaya çıkmıştır.

Benjamin Smith	2004	Petrol gelirlerinin rejimlerin başarısızlıkları, siyasi protestolar ve savaşlar üzerindeki etkileri incelenmiştir.	1960-1999 yılları arasında 107 gelişmekte olan ülke incelemesinde kesitsel zaman serisi modeli kullanılmıştır.	Petrol gelirleri ile rejimlerin dayanıklılığı arasında pozitif ancak demokrasi ile de negatif bir ilişkinin olduğu ayrıca rejim ile yönetilen petrol zengini ülkelerde iç savaş olma riskinin petrol kaynaklarından yoksun olan rejim yönetimi ülkelerinden daha düşük olduğu sonucu çıkmıştır.
Samuel R. Schubert	2006	En büyük 10 petrol ihracatçı ülkesinde petrol gelirlerinin bu ülkelere kazanımları ve kayıpları incelenmiştir.	Petrol gelirlerine sahip gelişmemiş ülkelerin bu kaynakları kullandıkları alanlar karşılaştırılmıştır.	Petrol zengini ülkelerde iktidarı elinde bulunduran kişilerin bu yetkilerini devam ettirmek istedikleri ancak petrolün bir gün biteceği ve bu tür ülkelerin hem ekonomik hem politik anlamda güçlerini kaybedeceklerini bu anlamda petrolün bir lanet olarak kalmaya devam edeceği sonucu ortaya çıkmıştır.
Terry Lynn Karl	2007	Petrolde yaşanan gelişmelerin kaynak sahibi ülkelere sosyal, politik ve ekonomik yönden etkileri incelenmiştir.	Petrol ticaretinden elde edilen gelirin yönetildiği ve yönetilemediği ülke örnekleri ile karşılaştırma yapılmıştır.	Ülkelerin sahip oldukları petrolün daima o ülkeye refah ya da zenginlik getirmeyeceğini aksine o ülkeyi zarara uğratabilecek güce de sahip olabileceği sonucu ortaya çıkmıştır.
Veysel Ayhan	2007	Ortadoğu'nun demokratikleşme sürecinde yaşanan ikilemler Filistin, Suudi Arabistan ve İran örneği üzerinden incelenmiştir.	Filistin, Suudi Arabistan ve İran demokratikleşme serüvenlerinde Batı etkisinin tarihçesi verilmiştir.	Orta Doğu'daki demokratikleşme yolundaki birikim ve çabaların, sürekli olarak Batı müdahalesi ile kesildiğini ve özellikle otoriter yönetimlere verilen desteklerle sürdürülebilirliklerinin engellendiği sonucu ortaya çıkmıştır.
Onur Bilgen	2010	Petrolün Suudi Arabistan için bir lütfü mü yoksa belası mı olduğu ve petrol gelirlerinin Suudi Arabistan üzerindeki ekonomik, siyasi ve sosyal etkileri incelenmiştir.	Petrol gelirlerinin Suudi Arabistan'da aktarıldığı sektör verileri kullanılmıştır.	Petrol gelirlerinden dolayı güçlü bir vergilendirme sisteminin olmayışının ülkeleri mali veya finansal krizler karşısında zor durumda bıraktığı sonucu ortaya çıkmıştır.
Kevin K. Tsui	2011	Petrolün keşfedilmesinden sonra elde edilen gelirin demokrasi üzerine etkisi incelenmiştir.	Polity Index verileri kullanılmıştır.	Yüksek miktardaki petrol keşiflerinin gelişmekte olan ülkeleri demokrasiden uzaklaştırdığı ve demokratik eğilimlerden uzaklaşan ülkelerin ise yalnızca Arap ülkeleri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Thorvaldur Gylfason	2011	Petrol zengini ülkelerin petrol gelirlerinin yönetilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu incelenmiştir.	Norveç ve Suudi Arabistan'ın GSYH veri karşılaştırması	Petrol zengini Suudi Arabistan ile aynı GSYH'ye sahip olmasına rağmen Norveç'in sahip olduğu demokratik sistemin, ülkenin petrol gelirlerini daha adil dağıtmasında etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.
Yiğit Karahanoğulları	2013	Norveç'in diğer ülkelerden farklı olarak piyasa ile kamu kesimi arasındaki dengeyi nasıl koruduğu incelenmiştir.	Norveç kamu maliyesinde yaşananlarda makroekonomik göstergeler kullanılmıştır.	Refah devleti olarak adlandırılan Norveç'in bu unvanı yalnızca petrol gelirleri ile elde etmediği sonucu ortaya çıkmıştır.
Nimah Mazaheri	2014	Petrolde elde edilen gelirlerin ülkelerin finansal alanlardaki ve yatırımlarındaki liberalizasyon süreçleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.	Kantitatif (nicel) test yöntemi ile petrol gelirleri bağımlı değişken, finans ve yatırım liberalizasyon politikası da bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.	Petrol gelirleri ile ülkelerin ekonomilerinde liberalizasyon süreçleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu, ayrıca çalışmada incelenen ülkelerden Suudi Arabistan'ın 1995-2010 yılları arasında finans ve yatırımda liberalizasyon sürecine daha yakın bir aday olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.
Kumar ve diğ. (2016)	2016	Kaynak lanetine vurgu yapmak adına Norveç ve Venezuela ülkeleri karşılaştırılarak incelenmiştir.	Norveç ve Venezuela karşılaştırması ülkelerin makroekonomik verileri üzerinden yapılmıştır.	Kaynak zengini ülkelerin sahip oldukları ekonomik farklılıkların o ülkelerin kaynak lanetinden kaçıp kaçamayacağını belirlediği ve Norveç'in bu konuda göstermiş olduğu başarının Venezuela gibi diğer kaynak zengini ülkeler için bir örnek oluşturması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM 4

NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN'DA PETROL GÖRÜNÜMÜ

4.1. Giriş

Petrol insan hayatı için vazgeçilmez bir fosil yakıt türüdür. Uzun yıllardan bu yana birincil enerji tüketiminde ilk sıralarda yer alan petrol, günümüzde her ne kadar alternatif enerji kaynakları ile rekabet içerisinde bulunmuşsa da hala dünya ekonomisi adına önemli bir metadır. Petrol rezervlerine sahip ülkeler de bu yönden üretimini gerçekleştirdikleri petrolün önemli bir kısmını ihraç etmektedirler. Birçok ihracatçı ülkenin yıllık gelirinin büyük bir bölümünün petrol ihracatına bağımlı olduğu düşünüldüğünde, petrolün söz konusu ülkeler için vazgeçilmez bir gelir kaynağı olduğu da ortaya çıkmaktadır.

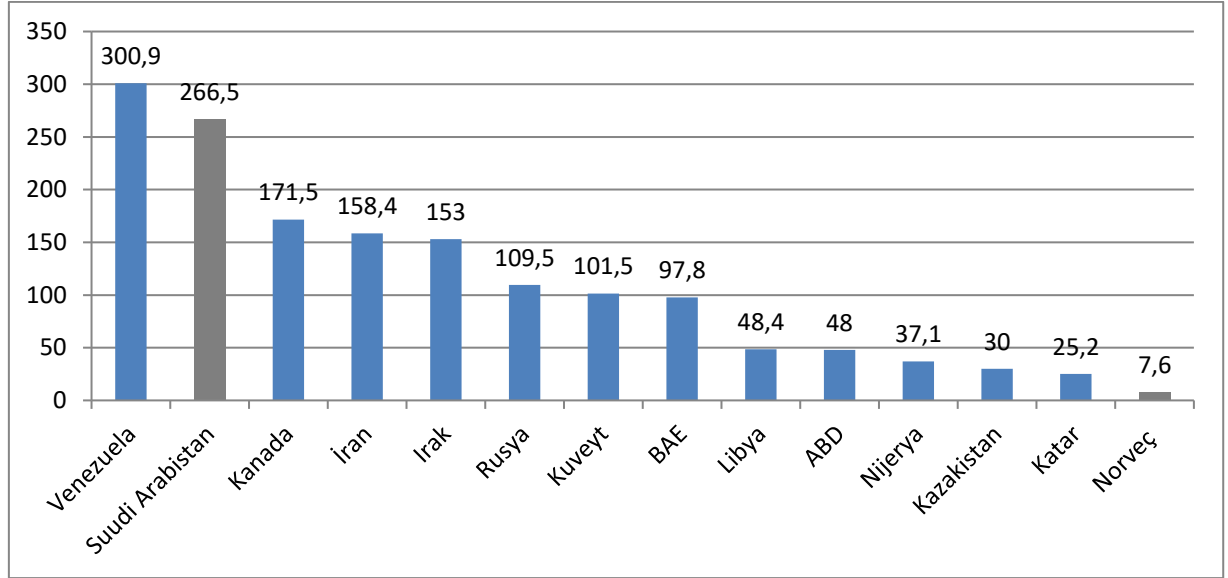
Küresel endüstrileşmenin motor gücü olan petrol, ayrıca ülke ekonomilerinin de öncelikli kaynaklarından biri olmuştur. Ülkelerin sahip oldukları petrol rezerv bolluğu ise o ülkeleri ya refaha ya da zarara uğratabilecek güce sahiptir. Burada önemli olan petrol ticaretinden elde edilen gelirin iyi bir şekilde yönetilmesi ile refahın adil dağıtıldığı bir ülke olabilmek ya da gelirin tek bir elde toplandığı rantçı devlet algısına takılı kalmak. Petrolün ülke ekonomileri üzerindeki etkisi düşünüldüğünde tez çalışmasına konu olan Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol görünümünün verilmesi uygun görülmüştür. Sahip oldukları petrol rezervlerinden elde ettikleri geliri nasıl yönettiklerinin verilere yansımış hali bu bölümde iki ülke adına ayrıntılı olarak karşımıza çıkmıştır. Öncesinde ise petrolün küresel piyasalar açısından önemine ve petrol piyasasında önemli bir aktör olan OPEC'in kısa bir tarihçesine de yer verilmiştir.

4.2. Küresel Piyasaların Petrol Görünümü

Tez çalışmasına konu olan ülkelere biri olan Norveç ile birlikte en büyük 13 petrol üreticisi ülkelerin petrol rezervlerine bakıldığında Venezuela'nın 300,9 milyar varil ile ilk sırada olduğu görülmektedir. İkinci sırada 266,5 milyar varil ile tez çalışmasına konu olan Suudi Arabistan gelirken üçüncü sırayı 171, 5 milyar varil rezerv ile Kanada almaktadır

Norveç ise sahip olduğu 7,6 milyar varil petrol rezervi ile dünya petrol rezerv sahibi ülkeler içerisinde son sıralarda yer almaktadır (Grafik 1).

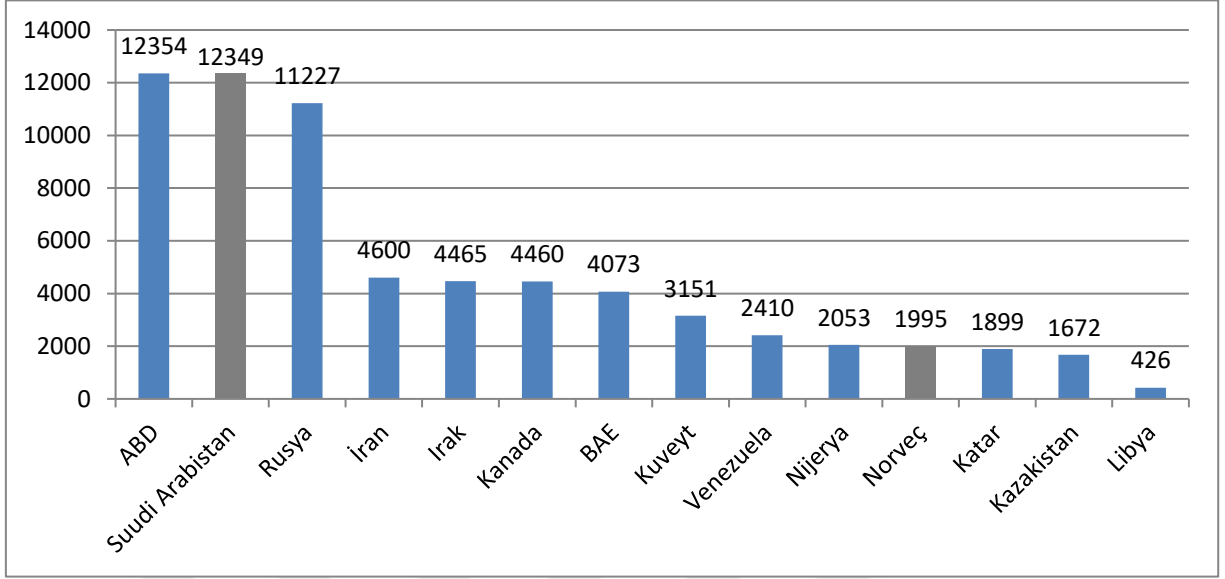
Grafik 1. Petrol Rezerv Sahibi Seçilmiş Ülkeler (Milyar Varil, 2016)

Kaynak: BP, 2017

Petrol rezervlerinden farklı olarak petrol üretiminde ise ilk sırada günlük 12 milyon 354 bin varil ile ABD gelirken ikinci sırada rezervde olduğu gibi günlük 12 milyon 349 bin varil üretimle Suudi Arabistan gelmektedir. Üçüncü sırayı günlük 11 milyon 227 bin varil ile Rusya alırken Norveç ise günlük 1 milyon 995 bin varil ile 11. sırada gelmektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Petrol Üreticisi Ülkeler (2016, Bin Varil/Günlük)

Kaynak: BP, 2017

Birçok petrol ihracatçısı ülke ekonomisinin büyük oranda petrol gelirine bağlı olması bu ülkeler için risk oluştururken (Suudi Arabistan), bir diğer petrol ihracatçısı ülke olan Norveç adına durum farklılık göstermektedir. Petrol dışı sektörlere de yatırımlarını aksatmayan Norveç'te petrol gelirlerinin sosyal refaha katkısı da net bir şekilde görülmektedir. Bu durumun arkasında yönetim şeklinden, finansal araçlara kadar birçok değişken yer almaktayken, yine teze konu olan ve bir OPEC üyesi ülke olan Suudi Arabistan'da ise tam tersi bir durumun yaşanıyor olmasında birçok etkenin söz konusu olduğu bilinmektedir.

Bu doğrultuda dördüncü bölümde Norveç ve Suudi Arabistan'ın ayrıntılı enerji görünümüleri verilmeden önce petrol piyasasına çok önemli katkıları bulunan OPEC'in kısa bir tarihçesini vermekte yarar vardır. Ayrıca OPEC'in tarihçesinin verilmesinde petrol üretici ülkelerdeki gelir dağılımının adaletsiz oluşuna en çok OPEC'e üye ülkeler içerisinde rastlanılmış olması etkili olmuştur.

4.2.1. Petrol Piyasalarında Önemli Bir Aktör: OPEC

20. yüzyılın büyük bir bölümünde petrol piyasası "Yedi Kız Kardeş" olarak tanımlanan: Standard Oil Co. of New Jersey (Exxon), Standard Oil Co. of New York (Mobil), Standard Oil Co. Of California (Chevron), Royal Dutch Shell, Texaco, BP ve Gulf enerji şirketleri

kontrolü altındaydı. Petrol üretiminde ve petrol fiyatlarının belirlenmesinde etkili olan bu kartel uzun yıllar boyunca dünya petrol piyasasında etkinliğini korumuştur.

Petrol üreten ülkelerin ilk koordinasyon buluşma teklifini 1949 yılında Venezuela yapmıştır. O süreçte petrol sahibi birçok devletin bağımsızlığını elde etmemiş olması bu teklifin zayıf kalması ile sonuçlanmıştır. Etkisiz olan bu çağrı sonrasında petrol piyasası üzerinde büyük enerji şirketlerinin oluşturduğu kartelin etkisini azaltmak üzere I. Arap Petrol Kongresi yapılmıştır.

Kongrede, petrol fiyatları üzerinde ilgili hükümetlerin onayı olmadan değişiklik yapılmasına izin verilmemesi hususu çıkmış olsa da uluslararası kartelin varlığı alınan bu kararı geçersiz kılmıştır. Ortadoğu ülkelerindeki petrol fiyatlarının düşmesi söz konusu üretici ülkelerin gelirlerinde önemli azalmaya yol açmıştır. 1950’li yıllara giderek zayıflayan petrol gelirleri petrol üreten ülkeleri bir örgütlenme ihtiyacı etrafında toplamıştır (Özen, 2013).

OPEC’in babası olarak bilinen Venezuelalı Juan Pablo Peres Alfonso, ülkesinde egemen konumda bulunan yabancı petrol şirketlerine engel olmak adına birçok girişimde bulunmuştur. Toprakların yabancı petrol şirketlerinin imtiyazına bırakmayan Alfonso, devletin menfaati adına yıllık petrol gelirlerinde devletin payının artırılması ve ham petrol fiyatlarının yükseltilmesi gerektiği üzerine uğraş vermiştir.

1958 yılına gelindiğinde, Venezuela hidrokarbon kaynakları ve maden işlerinden sorumlu bakanı olan Alfonso Peres, ülkesinin petrol politikalarını belirleyen 5 madde açıklamıştır. “Peres Doktrini” olarak kayıtlara geçen maddeler;

1. Petrol şirketlerinin kazançlarında devletin katılım payının yükseltilmesi,
2. Hidrokarbon kaynaklarının ticareti ve korunması için koordinasyon komisyonunun oluşturulması ve geliştirilmesi,
3. İmtiyaz politikasının durdurulması,
4. Devlet petrol şirketinin kurulması,
5. OPEC oluşturulması ve güçlendirilmesi.

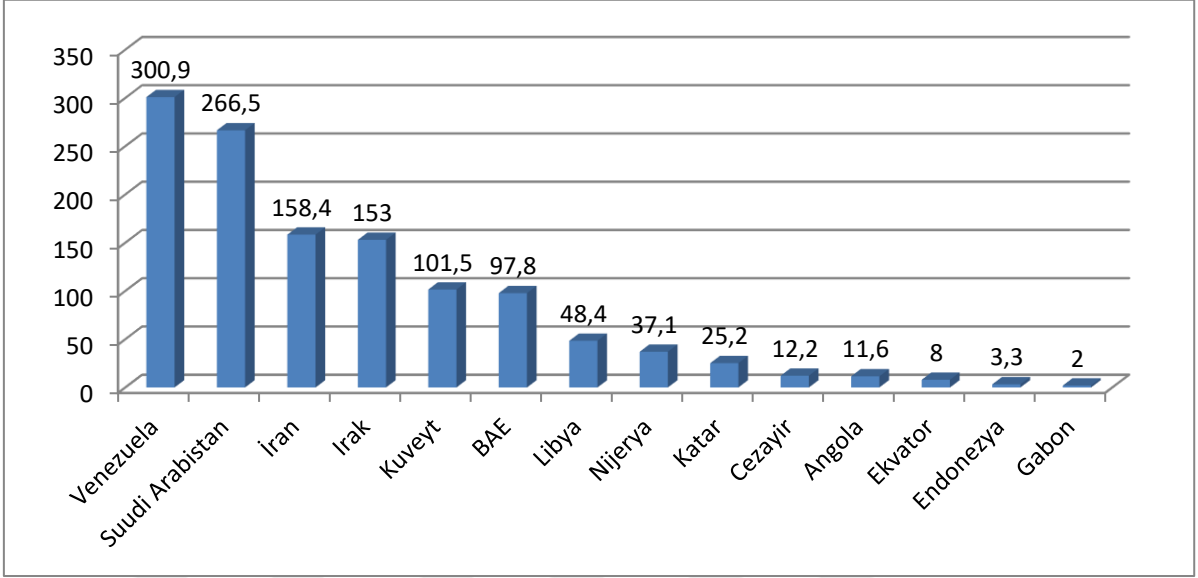
İlk dört madde Venezuela'nın kendi iç petrol piyasasını daha çok ilgilendirirken beşinci madde birçok petrol üreticisi ülkenin dikkatini çekecek şekilde hazırlanmıştır. OPEC'in kurulması yolunda atılan ilk adım 1949 yılında Venezuela'nın İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan ("OPEC'in ikinci babası" olarak bilinen dönemin Petrol Bakanı Abdulla Tariki'nin yoğun çalışmaları) ile yakınlaşma yoluna gitmesiyle atılmıştır (Daniel, 1974). Üretici ülkeler arasındaki bu yakınlaşma Kairo'da 27 Mayıs 1959 tarihinde 1. Arap Petrol Kongresi'nin toplanmasına vesile olmuştur. Enerji şirketlerinin petrol fiyatları ile ilgili alacakları kararları, buldukları ülkeler ile ortak hareket etmek zorunda olma zorunlulukları kongrede alınan en önemli karar olmuştur.

I. Arap Kongresinde petrol ticaretine kota koyma fikrinin ortaya atılması, o dönemin petrol piyasa oyuncularını yakından ilgilendirmiştir. Petrol üreticisi ülkeler arasında yapılan ikili görüşmeler sonrasında Irak hükümetinin çağrısı üzerine 1960 yılı Eylül ayında Bağdat'ta yapılan konferans sonucunda OPEC 1960 yılında kuruldu. Kurucu üyeleri ise İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela'dan oluşmaktadır. OPEC'in merkezi ilk zamanlar Cenevre'de yer alırken daha sonra ve halen Viyana'da bulunmaktadır (OPEC, 2016).

Petrol fiyatlarında adil bir uygulamanın oluşması amacıyla kurulan OPEC'in mevcut durumda 13 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler; Cezayir (1969), Angola, Ekvator, Gabon, İran (1960), Irak (1960), Kuveyt (1960), Libya, Nijerya (1971), Katar (1961), Suudi Arabistan (1961), Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (1967) ve Venezuela'dır (1960) (OPEC, 2016).

OPEC'e üye ülkelerin 2016 yılında sahip oldukları petrol rezervlerine bakıldığında Venezuela'nın 300,9 milyar varil ile ilk sırada, Suudi Arabistan'ın 266,5 milyar varil ile ikinci sırada ve İran'ın ise 158,4 milyar varil ile üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli detay, dünya sıralamasında en çok petrol rezervine sahip ilk iki ülkenin OPEC'e üye ülkeler olması olmuştur (Grafik 3).

Grafik 3. OPEC Ülkeleri Petrol Rezervleri (2016, Milyar Varil)

Kaynak: BP, 2017

OPEC'in ilk icraatı petrol piyasasında ağırlığı bulunan şirketlerin, petrol fiyatları üzerindeki etkilerini kırmak üzerine olmuştur. Dünya petrol ihracatının yüzde 80'inden fazlasını karşılayan ve en temel amaçlarının gelirlerini artırmak üzere kurulu olduğu OPEC ülkeleri, bu anlamda şirketlere kendi hükümetlerine danışmadan fiyatların değişimi konusunda hareket etmemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

OPEC'in temel amaçları arasında;

- Üye devletlerin petrol politikalarının koordinasyonu ve uyumlaştırılmasını,
- Onların çıkarlarının korunması için etkili araçların belirlenmesini,
- Dünya petrol piyasasında fiyat kararlılığının sağlanmasını,
- İhracatçı ülke gelirlerinin stabilize edilmesini,
- İthalatçı ülkelerin arz güvenliğinin sağlanmasını,
- Çevrenin korunmasını,
- OPEC'e üye olmayan devletlerle işbirliği yapmanın sağlanmasının gerekliliği yer almaktadır (OPEC, 2012).

1970'ler öncesinde Yedi Kız Kardeşin petrol piyasası üzerindeki etkisi bir süre daha devam etmiş ancak bu sürede küresel petrol piyasasının en önemli dinamiklerinde bazı değişimler yaşanmaya başlamıştı. İlk olarak İtalyan ENİ şirketi ile ABD'ye ait Occidental şirketi Ortadoğu'da petrol üretim operasyonlarına başlamışlardı. Bu durum çok uluslu şirketlerin monopolisinin kırılmasında önemli bir süreci temsil ediyordu. İkinci olarak ABD, Batı Avrupa ve Japonya gibi ülkelerin petrol talebi giderek artmaktaydı ve talepte yaşanan bu artış petrol üreticisi ülkelerin bulunduğu OPEC'e ihtiyacın da artmasını beraberinde getirmiştir. Bir anlamda petrol tüketen ülkelerin OPEC'e bağımlılıkları giderek artmıştır.

Bu süreci takip eden 1973 yılında İsrail ve Arap devletleri arasında gerçekleşen Yom Kippur savaşında ABD'nin İsrail'e destek sunması sonucu OPEC ülkeleri bu duruma tepki olarak ABD ve birkaç ülkeye petrol ambargosuna başlamışlardır. Daha da önemlisi bu tepki petrol üretiminde kesintiye gidilmesine ve fiyatların aniden yükselmesine yol açmıştır. 1973-1974 yılında yaşanan ve ilk petrol krizi olarak tarihe geçen bu üretim kısıtı sonucunda petrol fiyatları dört katına çıkmıştır. Üretici ülkelerin lehine ve tüketici ülkelerin ise aleyhine olan bu kriz sonrasında tüketici ülkelerin enerji güvenliğini sağlanması açısından 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kurulmuştur.

OPEC her geçen yıl kavuştuğu pazarlık gücü ile petrol fiyatlarının yükselmesinde etkili olmaya başlamıştır. Ayrıca yaşanan Arap-İsrail savaşı jeopolitik ve ekonomik fırsatlar sonrasında OPEC, Uluslararası Petrol Şirketleri (IOCs) ile rekabet edebilir güce kavuşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler beraberinde dünya petrol endüstrisinde yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. OPEC'in petrol ambargosunu uygulamaya devam ettiği 1977 yılında OPEC'in petrol geliri 23 milyar dolardan 140 milyar dolara yükselmiştir (OPEC's Imperium). Bu süreçte bölge ülkelerinde yaşanan değişimlerin başında endüstrileşme, altyapı gelişimi, lüks tüketim ve hizmetler sektörü gelmiştir.

Arap-İsrail savaşının neden olduğu ilk petrol şokundan sonra OPEC üye ülkeleri petrol üretimi ve fiyatları üzerindeki baskısını pekiştirmeye devam etmiştir. Ancak teknoloji ve finansal altyapıda mevcut yetersizlikler bu ülkeleri çok uluslu petrol şirketlerine bağımlılıktan kurtaramamıştır. Şirketlerin söz konusu ülkelerdeki etkinliği devam ederken bu durum petrol piyasası üzerindeki etkinliklerinin de hala devam ettiğini göstermiştir. Genel anlamda gelişmelere bakıldığında 1974-1978 yılları OPEC'in altın yıllarını yaşadığı dönemler olarak adlandırılmaktadır. Bunda ise söz konusu ülkelerin kendi kaynakları

üzerindeki hakimiyetleri ve bölgelerinde bulunan ülkelerde oluşturdukları hakimiyet alanları etkili olmuştur.

Küresel petrol piyasasını etkileyen en önemli gelişmelerden bir diğeri ise kuşkusuz ikinci petrol fiyatı şoku olarak görülmektedir. OPEC üyesi iki ülke olan İran ve Irak arasında yaşanan savaş, 1979 yılında İran'da Ayetullah Humeyni'nin devrimi ve petrol sektörü işçilerinin grevi ile günlük 4 milyon varil petrol üretimi piyasadan çekilmiş ve petrol fiyatlarında ani bir artış yaşanmıştır.

İkinci petrol şoku olarak adlandırılan bu durum, OPEC üye ülkeleri arasında iki ayrı görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk görüşe sahip ülkeler; kanıtlanmış petrol rezervlerine, az nüfusa, yüksek kişi başı gelire, gelirlerini uzun vadeye yayacak düşünümlere sahip ve OPEC'in petrol fiyatları üzerindeki etkisini azaltması yönündeki görüşü desteklemişlerdir. İkinci görüşe sahip yüksek nüfuslu ve düşük petrol ihracatı yapan ülkeler ise OPEC'in petrol üretimi ve yüksek fiyatlar üzerinde baskısını artırması gerektiği üzerine olmuştur. Bu görüş ayrılıkları zaman içinde Şahinler ve Güvercinler olarak adlandırılan iki grubun ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

Yine 1976 yılında OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde üye sayısı 13'e yükselmiş ve söz konusu üye ülkeler sosyoekonomik kalkınmaya 1970'li yılların sonlarına doğru öncelik vermeye başlamışlardır. 1980'li yılların ilk yarısında ise artan gelir ve beraberinde artan petrol arzından kaynaklı petrol fiyatlarında düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş beraberinde üye ülkelerin gelirlerinde de düşüşe neden olmuştur. Bilindiği üzere üye ülkelerin birçoğunun gelirinin büyük bir kısmı petrole bağımlı haldedir. Ülke ekonomilerinde yaşanan kötü gidişat OPEC ve OPEC üyesi olmayan ülkelerin işbirliği içerisinde girmesini beraberinde getirmiştir. İşbirliği ve diyalogun arttığı bu yıllarda çevresel faktörler de ülke gündemlerine girmeye başlamıştır.

1970'li yılların başında ve sonlarına doğru yaşanan iki petrol krizi sonrasında OPEC ülkelerinde faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin ağırlığı azalmış olmakla birlikte özellikle rafine, dağıtım ve pazarlama alanlarında etkinliklerini çok da kaybetmedikleri görülmektedir. Millileştirme olarak da adlandırılan üretici ülkelerin kendi tekellerinde olan ulusal şirketleri piyasaya sürmelerine rağmen özellikle '7 Kız Kardeş' olarak bilinen uluslararası enerji şirketleri varlıklarını 1972-1982 devam ettirmişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. Millileştirme Sonrası 7 Uluslararası Enerji Şirketinin Ham Petrol Üretimi Üzerindeki Ağırlıkları (milyon varil/gün)

	1972	1982
Exxon	5	3,1
Texaco	3,2	2
Socal	3,2	1,9
Mobil	1,9	1,7
Gulf	3,2	1
BP	4,8	2,4
R. Dutch	4	3,8
Toplam	25,8	15,9

Kaynak: Ayhan, “İmparatorluk Yolu: Ortadoğu ve Petrol”, 2. Baskı, s. 279

1980’li yıllarda başlayan petrol fiyatlarındaki düşüş 1990’lı yılların ilk yarısında da devam etmiştir. Bu durum OPEC’in petrol piyasaları üzerindeki etkisini de azaltmıştır. Ancak ekonomi literatüründeki temel bilgi olan arz-talep dengesi petrol piyasasında da kendini göstermiştir. Düşük petrol fiyatları talepte artışı beraberinde getirmiştir. Özellikle Güneydoğu Asya ülkelerindeki ekonomik büyüme beraberinde enerji tüketimini de getirmiş ve bu durum petrole olan talebi artırmıştır. Artan talep ise zaman içerisinde petrol fiyatlarında artışa neden olmuştur. Bu dönüşüm ise arz ve talep ülkeleri arasında daha entegre bir piyasanın oluşmasını sağlamıştır.

Post-Sovyet ülkelerinde yaşanan gelişmeler, bölgeselciliğin oluşmaya başlaması, küreselleşme, iletişim devrimi ve diğer yüksek teknolojik kalkınma entegre bir piyasanın oluşmasına etki eden unsurlar arasında gelmiştir. Petrol üretici ve tüketici ülkeler arasında gelişen bu diyalog OPEC üyesi ve üyesi olmayan üretici ülkeler arasında da etkileşimi güçlendirmiştir. 1980’li yılların başında ülke ajandalarında yer almaya başlayan çevresel faktörler bu on yılda da etkisini hissettirmiş ve Birleşmiş Milletler (BM) sponsorluğunda Earth Summit Zirvesi 1992 yılında gerçekleşmiştir.

2000’li yıllarla birlikte petrolün kullanım alanlarında da artış yaşanmıştır. Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krize kadarki sürede petrol fiyatları finansal değer sisteminde yer almaya başlamıştır. Petrol piyasasının stabil durumunu korumasında ve petrol fiyatlarının üretici ülkeler lehine kabul görülen seviyede kalmasında etkili olan

OPEC'in 2. ve 3. Zirveleri sırası ile 2000 yılında Caracas'ta ve 2007 yılında ise Suudi Arabistan'ın baş kenti Riyad'da gerçekleşmiştir. İki zirvenin ön plana çıkan en önemli üç konu başlığını stabil bir enerji piyasasının kurulması, sürdürülebilir kalkınma ve çevre oluşturmuştur.

OPEC üyesi ülkelerin en büyük ortak özelliği petrole sahip olmaları gelirken bunun yanında birçok farklı özelliklerinin de olduğu bilinmektedir. Özellikle ekonomik gelişmişlik anlamında farklı özellikler sergileyen üye ülkelerin petrolden elde edilen gelirleri hangi yönde kullandıkları da farklılık göstermektedir. Benzer devlet yapısı, kültür, ideoloji ve siyasete sahip olmayan söz konusu ülkelerin sosyal refah tabanında gelişim seyirleri farklılık göstermektedir. OPEC üyesi ülkeler ile ilgili her daim tartışma konusu olan soru ise üye ülkelerin petrol gelirlerini neye ve nasıl harcadığı üzerine şekillenmiştir (Daniel, 1974).

OPEC üye ülkelerin asıl amacı kendi kazançlarını maksimuma çıkarma üzerine kurgulanmıştır. Bu bağlamda örgütün kurulma aşamasında yabancı petrol şirketlerin karlarının azaltılması olduğu (Karluk, 2001) düşünüldüğünde her üye ülke petrol gelirlerini artırma gayesi ile hareket etmiştir. Ancak farklı denklemler üzerine kurulu olan ülke yönetimlerinde ekonomik gelişmişlik ve sosyal refah anlamında büyük farklılıklar meydana gelmiş ve gelmeye de devam etmektedir. Karların artırılması yönünde başvuru en yaygın yöntemin ise petrol fiyatları olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri ve 2014 yılında düşmeye başlayan ve hala 50 dolar seviyelerinde dolaşan petrol fiyatlarının artırılması yönünde verilen uğraşlar bu durumun en güzel örnekleri olarak görülebilir.

Petrol sektörü bazı üretici ülkede iş fırsatına, artan GSYH'ye, kamu gelinine, döviz rezervine ve enerji arzına katkı sunarken bazı üretici ülkelerde ise devlet kontrolünün ve bürokrasinin artışına, yatırım yetersizliğine ve toplumsal kargaşaya neden olmaktadır. OPEC dışı üretici ülke olan Norveç'te ve OPEC'in kurucu üyesi olan Suudi Arabistan'da gelirin sosyal refaha dağılımı bu ayrımın en iyi iki örneğini göstermektedir.

İnsani Gelişme Endeksi 1990 ve 2016 raporlarında OPEC ülkelerinin gelişmişlik endekslerinin karşılaştırmasına bakmakta yarar vardır. Verilere bakıldığında iki yılda da Katar'ın en yüksek puanla ilk sırada olduğu görülmektedir. Çalışmaya konu olan ülkelere biri olan Suudi Arabistan'ın 1990 yılında dördüncü sırada, 2015 yılında ise

0,847 endeks puanı ile ikinci sırada olduğu görülmektedir. Dünya petrol rezerv sıralamasında ilk sırada bulunan Venezuela 1990 yılında yedinci sırada iken 2016 yılında 0,767 puanla 6. sırada yer almıştır. 1990 yılında son sırada (Angola ve Nijerya'nın 1990 yılı verisi bulunmamakta) İran ve Irak aynı puanla yer alırken 2015 yılında son sırayı 0,527 puanla Nijerya almaktadır. (1990 ve 2015 yıllarında tez çalışmasına konu olan Norveç, endeksin ilk sırasında yer almaktadır), (Tablo 4).

Tablo 4. OPEC Ülkeleri İnsani Gelişme Endeksi (1990 ve 2015 Karşılaştırması)

ÜLKE	1990	2015
Katar	0,754	0,856
Suudi Arabistan	0,698	0,847
BAE	0,726	0,840
Kuveyt	0,713	0,800
İran	0,572	0,774
Venezuela	0,634	0,767
Cezayir	0,577	0,745
Ekvator	0,643	0,739
Libya	0,681	0,716
Gabon	0,620	0,697
Irak	0,572	0,649
Angola	0,391*	0,533
Nijerya	0,466**	0,527
Norveç	0,849	0,949

Kaynak: HDR, 1990-2016

*2000 yılına ait veri

**2005 yılına ait veri

4.3. Norveç'in Petrol Görünümü ve Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Katkısı

Petrol zengini olan Norveç'in diğer petrol zengini ülkelerden farklı olarak kalkınması ve birçok alanda gelişmesinde 1929 yılında yaşanan büyük buhran ve 2. Dünya savaşı sonrasında ulusal kalkınmasını sağlayabilmesinden geldiği birçok çalışmada dile getirilmektedir. Yaşanan iki gelişme sonrasında da işçi-işveren sendikalarının üzerinde uzlaşabildikleri bir sosyoekonomik programın oluşturulması Norveç'i günümüzde birçok

ülkeden farklı kılmıştır. Bununla birlikte 1969 yılında Kuzey Denizi'nde petrolün keşfi, 1972 ve 1994 yıllarında AB'ye üyelik bağlamında yapılan referandumda hayır oyunun çıkması ve 1990'lı yılların ilk dönemlerinde yaşanan bankacılık krizi günümüz modern Norveç yapısını oluşturmada önemli rol oynamıştır. Sonuç itibari ile Norveç'in birçok konuda ilkleri yaşamasında yalnızca petrole sahip olması değil bunun yanında yaşamış olduğu dönemeçlerden kalkınmacı ve siyasal uzlaşmacı politikaları etkili olmuştur (Karahanoğulları, 2013).

Norveç'in başarı hikâyesinin ardında kuşkusuz kalifiye işgücüne sahip olması ve doğal kaynak yönetimi öncelikli etkenler olmuştur. Beşeri sermayesinin vermiş olduğu katkı Norveç'in ekonomik transformasyonunda öncelikli itici güç olmuştur. İhracat gelirlerinin yarısını, bütçe gelirlerinin üçte birini ve ülkenin GSYH ve yatırımlarının da çeyreğini oluşturan petrol geliri genel anlamda Norveç ekonomisi adına çok önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. 1990 yılında Norveç Petrol Fonu adıyla kurulan ve şimdiki adı Norveç Devlet Emeklilik Fonu (Government Pension Fund Global) aracılığı ile petrol gelirlerinin gelecek nesillere aktarılması yolunda önemli bir çaba sarf edilmektedir.

Norveç'in enerji görünümü ile bilgileri vermeden önce 1990-2017 yılları arasında ülkede yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelere değinmekte yarar görülmüştür. Tabloda ayrıntıları ile verilen gelişmelerden tezin çalışma konusuna da uygun olarak önemli görülen birkaçına bakıldığında 1990 yılında Devlet Petrol Fonu'nun kurulduğu görülmektedir. 2000 yılında ülkenin en önemli enerji şirketlerinden Statoil'in üçte birinin halka arz edildiği, iki yıl sonrasında işçi-işveren sendikası ile devlet arasında imzalanan toplu sözleşmede işçilere yılda ekstra 4 maaşlı tatil hakkı verilmiştir. 2006 yılına bakıldığında ülke adına çok büyük öneme sahip Devlet Petrol Fonu'nun adı Devlet Emeklilik Fonu olarak değiştirilmiştir.

2011 yılında ise tarihinin en kanlı saldırı ise karşı kalan Norveç'te radikal sağ görüşe sahip Andres Behring Breivik tarafından yapılan saldırıda 70'ten fazla kişi hayatını kaybetmiştir. 2015 yılında iş yapılması en kolay 6. ülke seçilen Norveç bir yıl sonra dünyanın en büyük 3. petrol ihracatçısı ülke olmuştur. Son olarak 2017 yılında araç satışlarının yüzde 40'ının elektrikli olduğu Norveç, 2025 yılına kadar fosil yakıtlı araç satışını yasaklamayı planlamaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. 1990-2017 Yılları Arası Norveç’te Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Alanda Yaşanan Belli Başlı Gelişmeler

Tarih	Yaşanan Olay
1990	<ul style="list-style-type: none"> - Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi ile diğer Avrupa ekonomilerinde yaşanan daralmanın Norveç ekonomisine de ciddi etkileri görülmüştür. - Devlet Petrol Fonu kurulmuştur.
1991	<ul style="list-style-type: none"> - Bankacılık Devlet Sigorta Fonu kurulmuştur. - Kral V. Harald, 1 Ocak 1991’de tahta çıkmıştır. Günümüzde de krallık koltuğunda V. Harald oturmaktadır.
1992	<ul style="list-style-type: none"> - Norveç Kronu devalüasyona uğramıştır. - İkili gelir vergisi modeli uygulamaya geçmiştir.
1993	<ul style="list-style-type: none"> - Reel konut fiyatları, iç piyasada yaşanan krizin de etkisiyle dibi görmüştür. 1996 yılına kadar ücretler, uluslararası rekabeti arttırabilmek için baskılanmış. - Başkent Oslo’da, İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Oslo Anlaşması imzalanmıştır.
1994	<ul style="list-style-type: none"> - Norveç Avrupa Birliği (AB) dışında kalmayı tercih etmiştir.
1996	<ul style="list-style-type: none"> - Devlet Petrol Fonu’na ilk kaynak girişi gerçekleşmiştir.
1998	<ul style="list-style-type: none"> - Merkez Bankası’nda fon için Merkez Bankası Yatırım Yönetimi birimi kurulmuştur.
2000	<ul style="list-style-type: none"> - Tamamen devlete ait olan Statoil petrol şirketinin üçte biri halka arz edilmiştir. - Muhafazakar Parti lideri istifa etmiş ve İşçi Partisi lideri Jens Stoltenberg hükümetin başına geçmiştir.
2001	<ul style="list-style-type: none"> - Siyahi bir gencin, neo-naziler tarafından cinayete kurban gitmesini on binlerce kişi protesto etmiştir. - Yapılan genel seçimlerin ardından bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve Kjell Magne Bondevik başbakan seçilmiştir.
2002	<ul style="list-style-type: none"> - İşçi işveren sendikaları ve devlet arasında yapılan toplu sözleşmede, işçilere yılda ekstra 4 maaşlı tatil hakkı verilmiştir.
2003	<ul style="list-style-type: none"> - Norveç’in en büyük özel bankası olan DenNorske Bank, ikinci en büyük özel ticari banka olan Gjensidige Nor ile birleşmiş ve DnBNor ismi ile yeni bir banka kurulmuştur. - Barents Denizi’nde petrol ve doğalgaz için keşifler yapılmasının planlanması, çevreci aktivistler ve balıkçılar tarafından eleştirilmiştir.
2005	<ul style="list-style-type: none"> - Yapılan genel seçimlerde Bondevik büyük yara almış ve parlamentonun yarısından fazlası Stoltenberg’in partisinden oluşmuştur.
2006	<ul style="list-style-type: none"> - Devlet Petrol Fonu’nun adı Devlet Emeklilik Fonu’na (Government Pension Fund) dönüştürülmüştür.
2007	<ul style="list-style-type: none"> - Anayasa değişikliği ile meclisin iki bölümlü olan hali değiştirilmiştir.
2008	<ul style="list-style-type: none"> - Norveç küresel ekonomik krizinden çok az hasarla çıkmayı başarmıştır.
2009	<ul style="list-style-type: none"> - Merkez-sol lideri Jens Stoltenberg, az bir farkla tekrar yönetime seçilmiştir.

2010	- Çin; tutuklu muhalif Liu Xiaobo'ya Norveç tarafından verilen Nobel Barış Ödülü sonrası, Norveç'i ikili ilişkilerin zedelenebileceği konusunda uyarmıştır.
2011	- Norveç tarihinin en kanlı saldırısı yaşanmıştır. Radikal sağ görüşe sahip Anders Behring Breivik, patlattığı bomba ve yaptığı ağır silahlı saldırılar sonrası yetmişten fazla insanın ölümüne sebep olmuştur.
2012	- Norveç Yargısı, Breivik'e 21 yıl hapis cezası vermiştir.
2013	- Norveç ve AB arasında balıkçılık kotası hakkında yeni anlaşmalar imzalanmıştır.
2014	- Norveç'ten Binbaşı Kristin Lund, BM barış gücünü komuta eden ilk kadın olmuştur.
2015	- Norveç, dünyada iş yapılması en kolay 6. ülke olarak seçilmiştir.
2016	- Norveç Devlet Emeklilik Fonu'nun değeri 800 milyar doları geçmiştir. - Norveç, dünyanın en büyük 3. Petrol ihracatçısı olmuştur. - Ülkede yaşayan çoğunluğun mensup olduğu Lutheryan Kilisesi, kilisede eşcinsel evliliklere izin veren açıklamayı yapmıştır.
2017	- Norveç Devlet Emeklilik Fonu'nun değeri 1 trilyon doları geçmiştir. - Ülkelerin elektrikli araç satışındaki pazar payında üçüncü olan ülkede 2025 yılına kadar fosil yakıtlı araç satışının yasaklanması planlanıyor.

Kaynak: Çeşitli haber siteleri ve ülkelere ait web sitelerinden derleme

Yerel ekonominin stabil halde kalmasında Norveç'in kamu politikası ve petrol gelirlerinin yönetilmesinde sahip olduğu tecrübe önemli bir rol oynamaktadır. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde dahi Norveç yönetimi, petrol üretiminin artırılmasına yönelik yatırımlardan ziyade sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik petrol gelirini Fon'a aktarmayı tercih etmektedir.

Norveç'in petrol gelirlerinin yönetilmesindeki hassas duruşu, diğer petrol zengini ülkelerinden farklılık arz etmektedir. Bununla bağlantılı olarak Norveç'in temel anlamda petrol zengini olması ve elde edilen gelirin dağılımında hakkaniyet üzerine davranmasında dört unsur etkili olmuştur. Bunlar;

- Petrolün keşfedildiği ilk günden itibaren sahip olunan kaynak üzerinde ortak mülkiyet kavramını geliştiren yasaların hayata geçirilmesi ve kaynak gelirinden her Norveç vatandaşının yararlanmasının sağlanması,
- 1970'li yıllara kadar neredeyse petrol gelirlerinin yüzde 80'ine sahip olan Norveç hükümetinin hayata geçirilen yasalarla birlikte çok az kısmını kamunun ihtiyacına harcamaya başlaması ve geri kalanını Emeklilik Fon'una aktarması,

- Mevzuatların ötesinde, etik prensipler çerçevesinde ve sahip olunan değerler kapsamında petrol gelirlerinin gelecek nesillere aktarılması yönünde çaba harcanması,
- Petrol gelirlerinin israfının önleme amaçlı kurulan Fon'un hem iktidarda olan parti hem de ülkenin merkez bankası tarafından desteklenmesi ve koruma altına alınması.

Petrolün keşfinden çok önce iyi işleyen ve tam teşekküllü bir demokrasiye sahip olması, Norveç'in "rantçı devlet" söylemi ile bir tutulmasını engellemiştir. Demokrat kişilerin petrol gelirlerini kendi refahları için kullanan diktatörlerle bir tutulamayacağı bilindiğinden Norveç'in konumu hak ettiği yeri bulmaktadır (Mehlum, 2006).

7,6 milyar varil petrol ve 1,9 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip Norveç, yıllık 1 milyon 995 bin varil petrol ve 117,2 milyar metreküp doğalgaz üretimi yapmaktadır. Yıllık tüketimden geri kalan kısmını ihraç eden Norveç, petrol ihraç eden ülkeler sıralamasına üst sıralarda gelmektedir. İhraç pazarlarının büyük kısmını ise Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. 2016 Yılı Norveç Petrol ve Doğalgaz Rezerv, Üretim ve Tüketim Miktarları

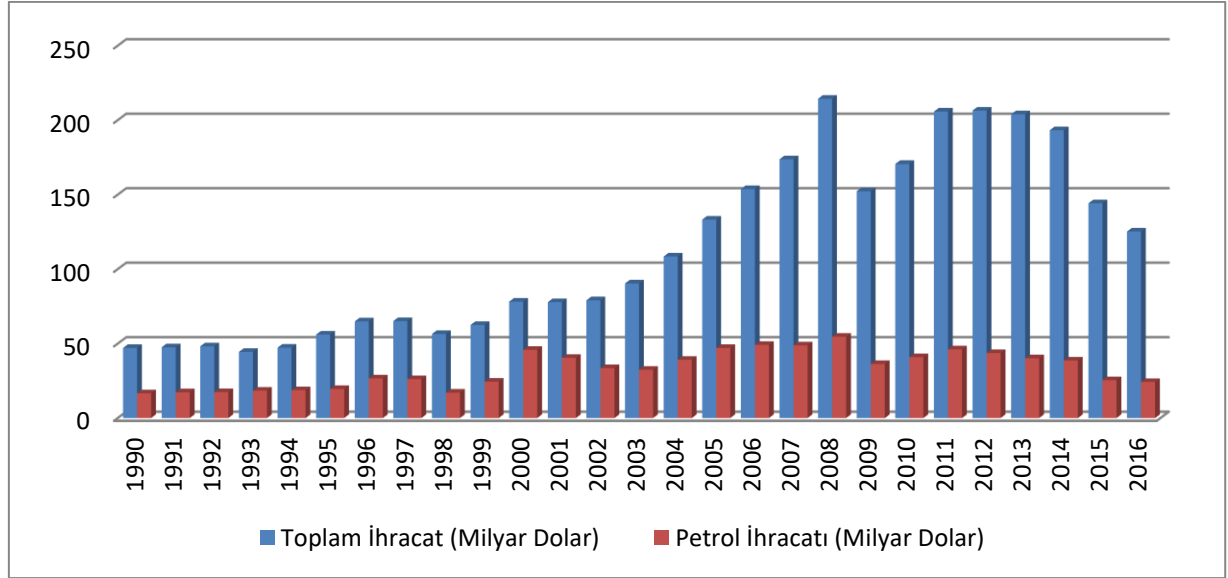
	Petrol	Doğalgaz
Rezerv	7,6 (milyar varil)	1,9 (trilyon metreküp)
Üretim	1995 (bin varil/günlük)	117,2 (milyar metreküp)
Tüketim	242 (bin varil/günlük)	4,8 (milyar metreküp)

Kaynak: BP, 2017

1990-2016 yılları arası Norveç'in toplam ihracatına ve petrol ihracatının toplam ihracat içindeki yerine bakmakta yarar vardır. Petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı yıllar içerisinde çok büyük bir değişikliğe uğramamakla birlikte yüzde 20-30 oranında değiştiği görülmektedir. 1990 yılında 47 milyarın üzerinde ihracat geliri bulunan Norveç'in bu ihracat içerisindeki petrol ihracat geliri ise 16 milyar doların üzerinde (Yüzde 35) seyretmiştir. 2016 yılında da 125 milyar dolar ihracat gelirinde petrol ihracatının katkısı 24 milyar doların üzerinde (yüzde 20) gerçekleşmiştir. Buradan çıkan sonuca bakıldığında petrol ihracat gelirlerinin toplam ihracat içindeki payı her geçen yıl dalgalanmalarla

birlikte bir azalma trendine girdiği görülmektedir (Norway Ministry of Petroleum and Energy, 2017), (Grafik 4), (Ek-2).

Grafik 4. 1990-2016 Yılları Arası Norveç'in Toplam İhracatı ve Petrol İhracatı

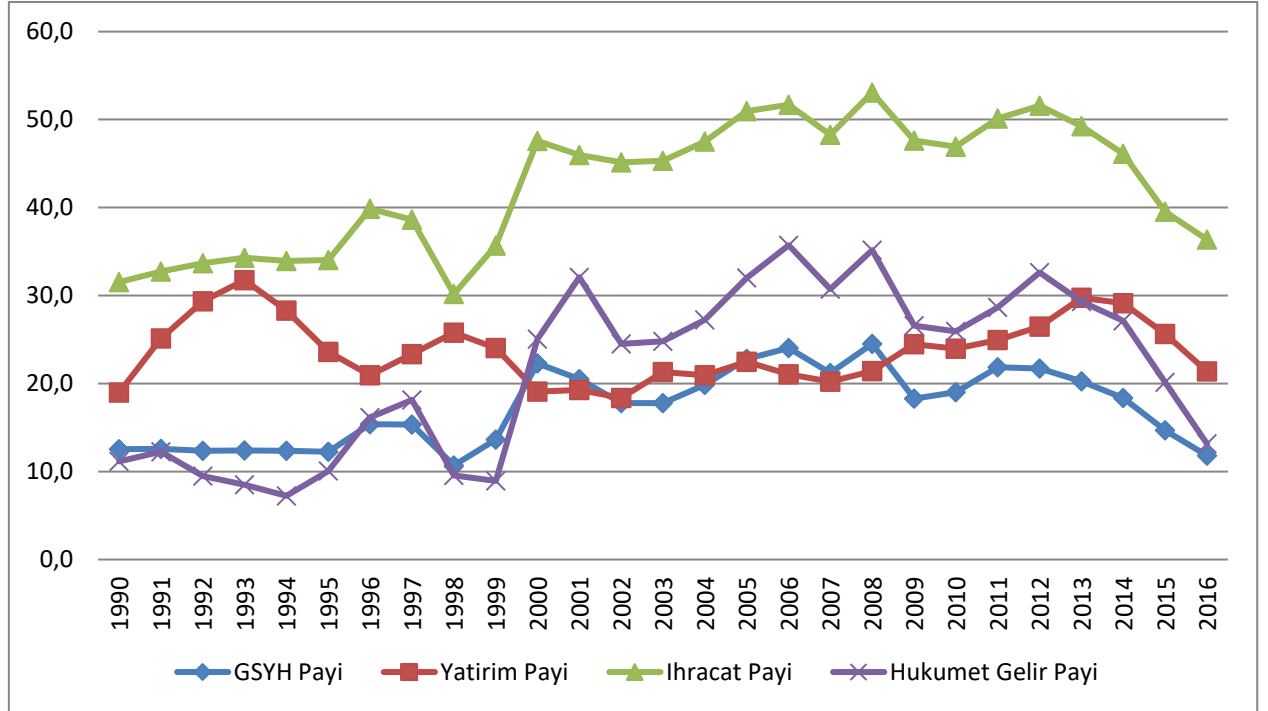

Kaynak: Norwegian Petroleum

Norveç'in petrol gelirlerinin aktarıldığı alanları görmek bizlere petrol zengini Norveç'in bu kaynaktan elde ettiği geliri hangi yönde değerlendirdiği bilgisini de verecektir. Bu bağlamda 1990-2016 yılları arası petrol gelirlerinde en büyük payı olan alanın ihracat olduğu görülmektedir. Bu durum Norveç'in yıllık ihracatının büyük oranda petrolden oluştuğunu göstermektedir. İhracata oranla daha düşük seyretse de ülke GSYH'sinin de ihracat paralelinde hareket ettiği görülmektedir. 2000'ler sonrasında ise hükümetlerin gelir payında petrolün önemli bir rol oynadığı ayrıca 2014 yılı petrol fiyatları düşüşünde hükümet gelirlerinin de buna bağlı olarak sert bir düşüşe sahne olduğu görülmektedir. Veriler içerisinde en stabil seyreden verinin se yatırım payı olduğu açıkça ortadadır. Yüzde 20-30 aralığında seyreden yatırımların petrol gelirleri içerisindeki payına bakıldığında ülkede yatırımların yalnızca petrol değişkeni ile bir tutulmadığı bunun yanında farklı sektörlerden de yatırım kanallarının açık olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak GSYH'nin, yatırımların, ihracatın ve hükümet gelirlerinin petrol gelirlerinden aldıkları paylarda yaşanan değişimlere bakıldığında aynı dönemlerde petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerle (petrol fiyat tablosunu referans ver) aynı yönde hareket ettiği görülmektedir (Grafik 5), (Ek-3).

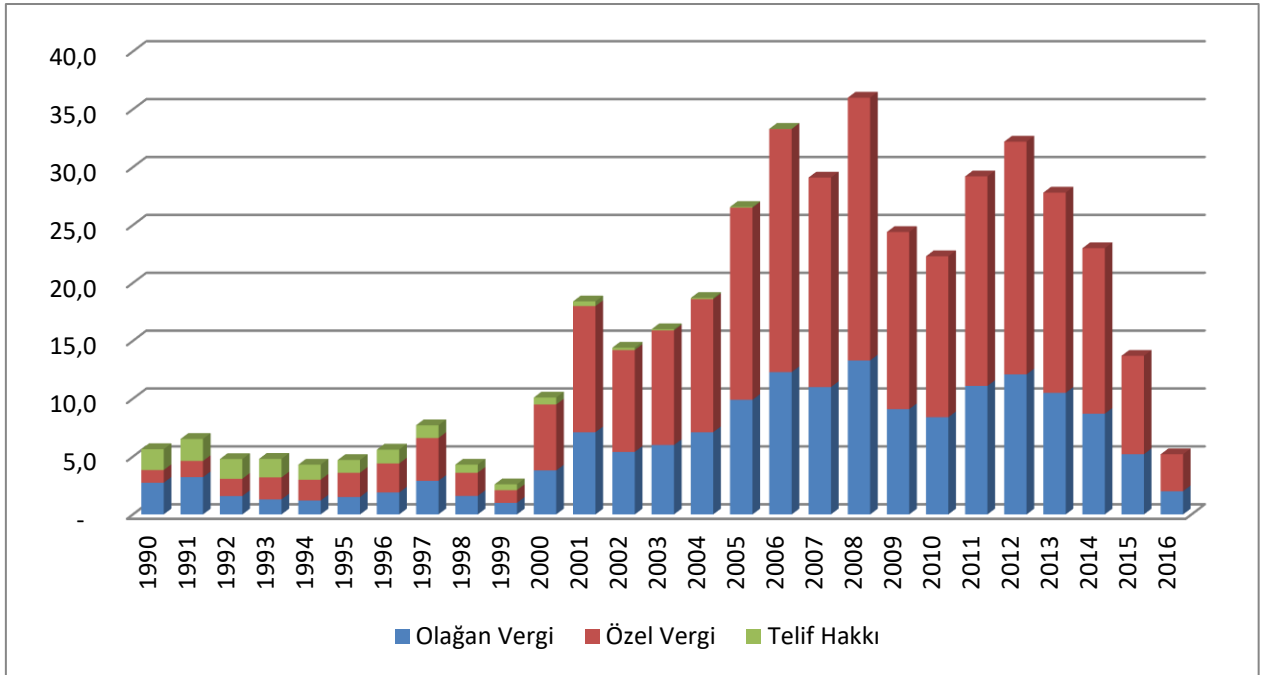
Grafik 5. Norveç Petrol Gelirlerinin GSYH, Yatırım, İhracat ve Hükümet Gelirleri İçerisindeki Payı (1990-2016, %)

Kaynak: Norwegian Petroleum

1990-2016 yılları arası Norveç Hükümetinin petrol aktivitelerinden elde edilen net nakit gelirine yani hükümetin vergi yoluyla elde ettiği gelirlere bakıldığında 1990'lı yılların başında 10-20 milyar Norveç Kronu arasında değişen olağan gelirin 2000'lerin başlarında artışa geçtiği görülmektedir. Aynı durum özel vergi gelirlerinde de kendini göstermektedir. 2012 yılı sonrasında düşüşe geçen vergi gelirlerinin özellikle 2014 yılı sonrasında hızlı bir düşüşe geçmesi petrol fiyatlarında aynı dönemlerde yaşanan düşüşle bağlantısı kurulabilir. Bununla birlikte Norveç Kraliyet ailesine ödenen Telif Hakkı ise 2007 yılında sona ermiştir (Grafik 6).

Grafik 6. Petrol Aktivitelerinden Norveç Hükümetinin Net Nakit Geliri (1990-2016, Milyar Dolar)

Kaynak: Norwegian Petroleum

4.3.1. Norveç Devlet Emeklilik Fonu (Government Pension Fund Global)

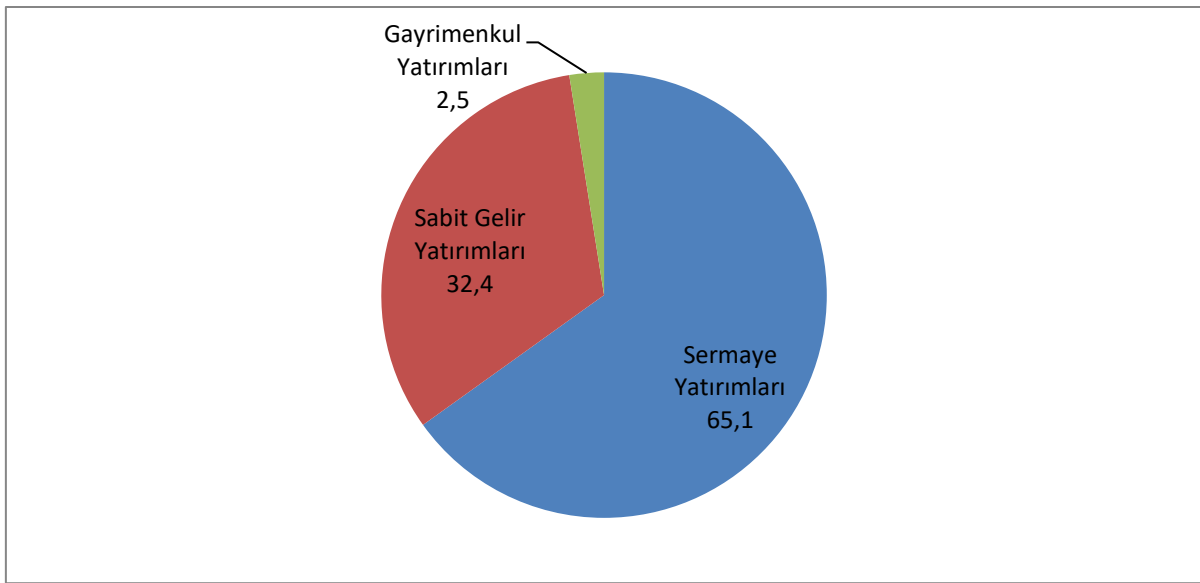
Ülkelerin resmi rezervleri dışında yer alan birikimlerini ifade eden “refah fonu” ya da “varlık fonu” (sovereign wealth fund) ile ülkeler ekonomilerine katkı sağlamak adına ellerinde bulundurdukları varlıkları (petrol, dış ticaret fazlası ve finansal işlemlerden sağlanan gelirler) yurt içinde veya yurt dışında, uzun vadeli stratejik yatırım araçları olarak kullanmaktadır (Ek-4).

Varlık fonlarının ülke yönetimlerine göre birçok farklı hedefi bulunmaktadır. Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasına katkı sunan varlık fonları bir tasarruf aracı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında iç ve dış şoklara karşı, yatırım projelerine finansman ve finansal sisteme likiditenin sağlanması gibi alanlara kaynak oluşturmaktadır.

Petrol gibi doğal kaynaklarını ihraç eden ülkelere bakıldığında varlık fonu, fiyat dalgalanmalarının olduğu dönemlerde istikrar fonu rolüyle ülke ekonomilerini iç ve dış şoklardan korumaktadırlar. Özellikle petrol ihracatıyla elde edilen gelir ve refahın gelecek kuşaklara aktarılmasında da varlık fonları öne çıkmaktadır.

954,07 milyar dolarlık büyüklüğü ile dünyanın en büyük varlık fonu Norveç'e aittir. Norveç Maliye Bakanlığı denetiminde olan Government Pension Fund-Global (Devlet Emeklilik Fonu) kaynağını petrol gelirlerinden elde etmektedir. Fonun en önemli görevi petrol fiyat dalgalanmalarının olumsuz etkilerini önlemek amacıyla faaliyet göstermektedir. Fon ayrıca elde edilen gelirlerin gelecek nesillere aktarılması konusunda Norveç Hükümetinin üzerinde önemle durduğu amaçların başında gelmektedir (Karagöl ve Koç, 2016), (Grafik 7).

Grafik 7. Norveç Varlık Fonu Yatırım Alanları (%)

Kaynak: Norges Bank

Norveç Varlık Fonu'nun yatırım alanları sermaye yatırımları, sabit gelir yatırımları ve gayrimenkul yatırım alanları olarak üç ana başlık altında toplanmaktadır. Yüzde 65,1 ile sermaye yatırımları Avrupa ve Kuzey Amerika, Asya ve Okyanusya'da yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu yatırım alanlarının Nestle, Royal Dutch Shell, Apple, Roche Holding, Novartis, Alphabet ve Microsoft gibi dünya çapındaki önemli şirketlerde payı bulunduğu görülmektedir.

Fonun sabit gelir yatırımları da yüzde 32,4 ile ikinci sırada bulunmaktadır. Fon, ekonomik büyüklüklerine bağlı olarak çoğunlukla gelişmiş ve küçük bir kısmını da gelişmekte olan ülkelerin devlet tahvillerinden oluşmaktadır. Ayrıca fon yüzde 2,5 oranıyla da Avrupa ve Kuzey Amerika başta olmak üzere birçok gayrimenkul yatırımına ev sahipliği yapmaktadır.

Norveç Varlık Fonu birçok ülke fonuna nazaran farklılıklar göstermektedir. Yatırımcılar ülkenin gelecek nesillerini düşünerek hareket etmektedirler. Fonun en temel amacı yapılan ve yapılacak olan yatırımların geleceğe bir miras olduğu düşüncesiyle, uluslararası standartlara uygun olarak verimli ve iyi işleyen piyasalara katkı sağlamaktır. En önemli unsurlarının başında şeffaflığın geldiği Norveç Varlık Fonu, tüm fonların puanlandığı Lockheed Martin Corporation (LMT) Endeksi'nde 10 puana sahip olarak ilk sırada yerini almıştır (SWFI, 2016).

5 milyon 267 bin 146 nüfusa sahip Norveç'in (Statisca, 2016) enerji güvenliği riskini ölçen ve 2016 yılında yayınlanan "International Index Of Energy Security Risk" verilerine göre, 2014 yılında en büyük enerji kullanıcıları arasında birinci sırada gelmiş ve enerji güvenliği risk puanı ise 733 olarak açıklanmıştır. Bu durum Norveç'in kendi enerji güvenliğini sağlamış olduğunun en önemli göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Bu veriler ayrıca Norveç'in enerji ticareti yaptığı ülkeler nazarında da güvenilir bir ülke olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1980 yılına ait risk puanına göre (916 puan) mevcut durumda risk puanının azalmış olması küresel enerji piyasasında artan aktörlere ve yaşanan tehditlere rağmen Norveç'in güvenilir bir ülke olduğunu göstermiştir (Tablo 7), (Ek-1).

Tablo 7. Norveç'in Enerji Güvenliği Risk Göstergeleri

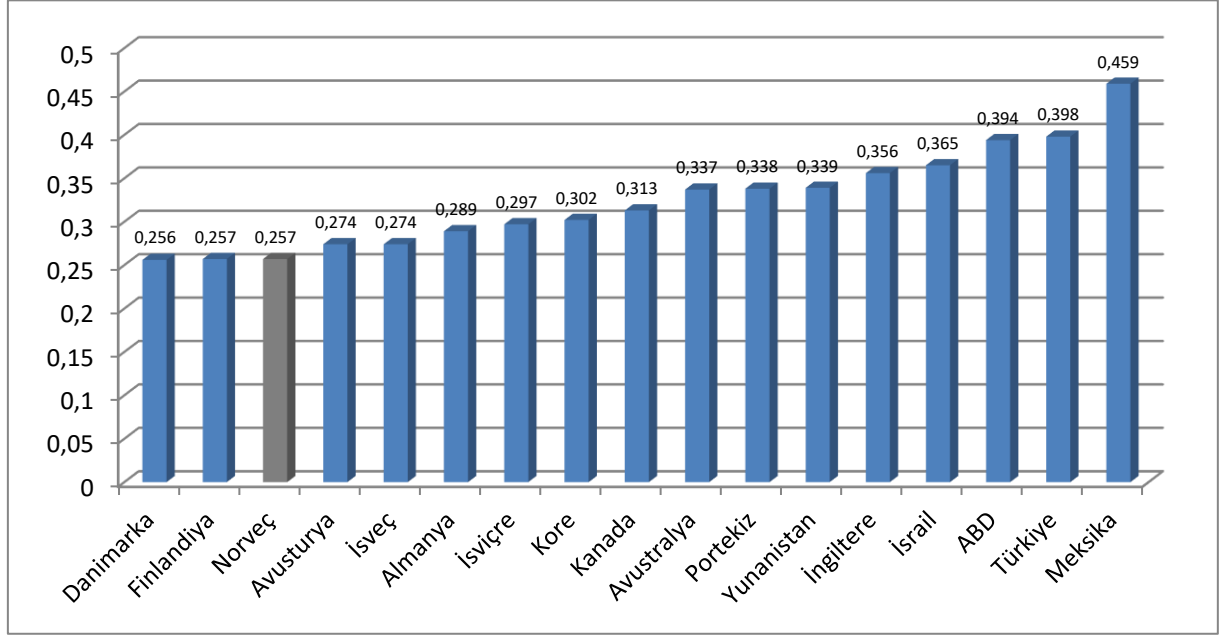
2014 Enerji Güvenliği Risk Puanı	733
2014 En büyük Enerji Kullanıcıları Sıralaması	1
Bir Önceki Yıl Puanı	771
Bir Önceki Yıl Sıralaması	1
1980 Yılı Puanı	916
1980-2014 Ortalama Puan	795
En İyi Enerji Güvenliği Risk Sıralaması	663 (2001)
En Kötü Enerji Güvenliği Risk Sıralaması	916 (1980)

Kaynak: International Index Of Energy Security Risk 2016 Edition

Ülkelerin gelir dağılımında adaleti sağlayıp sağlamadığına dair önemli bir ölçüt olan Gini katsayısı da ayrı bir önem taşımaktadır. Lorenz Eğrisinin bir ölçütü olan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. Katsayının 1'e yaklaşması o ülkede gelir dağılımında eşitsizliğin arttığını, 0'a yaklaşıldığında ise gelir dağılımında adaletsizliğin azaldığını göstermektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede en çok kullanılan bu katsayıda seçilmiş Ekonomik

İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD ülkelerinden birkaç örnek verilmiştir. Norveç'in sahip olduğu 0,257 katsayı puanı ile birçok OECD ülkesine göre gelir dağılımı adaletinde başarılı bir noktada olduğu görülmektedir (Grafik 8).

Grafik 8. 2014 Yılı Seçilmiş OECD Ülkeleri Gini katsayı Göstergeleri

Kaynak: OECD

4.4. Suudi Arabistan'ın Petrol Görünümü ve Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi

Suudi Arabistan Al-Saud ailesi tarafından monarşi ile yönetilmektedir. Siyasi partilerin olmadığı yönetim sisteminde Kral hem devlet hem de hükümet başkanı olarak görev yapmaktadır. Anayasası Kuran ve Sünnet olan Suudi Arabistan'da Kral politik sistemin en önemli aktörüdür. Hükümet Bakanlar Kurulu çatısında faaliyetlerini yürütmekte olup ayrıca üyelerinin tamamı Kral tarafından atanan 150 üyeli Şura Meclisi yasama çalışmalarında rol almaktadır. Şura meclisinde görüşülen yasa tasarıları ise Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilip Kral'ın onayı ile yürürlüğe girmektedir.

1932 yılında Abdülaziz tarafından kurulan Modern Suudi Arabistan, Kral Abdülaziz ve oğulları tarafından yönetilmektedir. Kral Abdülaziz El-Suud (1902-1953), Suudi Arabistan'ın ilk lideridir. 2015 yılında tahta çıkan Kral Selman bin Abdülaziz el-Suud

halen krallık yapmakta ve varis olarak bir veliaht prens atamıştır. Veliyaht Prens Mohammed bin Nayef bin Abdülaziz el-Suud İçişleri Bakanı olarak görev yapmaktadır. Mekke’de bulunan Mescid-i Haram ve Medine’de bulunan Mescid-i Nebevi’nin Suudi Arabistan topraklarında bulunması ülkeyi İslam dünyasında çok önemli bir yere koymaktadır.

1932 sonrasında kurulan Modern Suudi Arabistan’da petrol kaynaklarının keşfi, üretimi ve ihracı ülke ekonomisindeki gelişimin ana kaynağını oluşturmuştur. Suudi Arabistan’ın en önemli ekonomik kaynağı olan petrol; ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yapısında değişimleri beraberinde getirmiştir (Blanchard, 2017).

Suudi Arabistan ve ABD arasında diplomatik ilişkiler 1930 yılı sonrasında başlamış ve günümüzde kadar devam etmektedir. İlişkilerin başladığı 1930’lu yıllarda Suudi Arabistan’da yoğunluklu olarak ABD meşeli petrol şirketler faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1933 yılında Kral İbn Abd Al-Aziz tarafından şimdiki adı Chevron olan Standard Oil Company of California (Socal) şirketine 60 yıl boyunca keşif yapma yetkisi tanımıştır.

1936 yılına gelindiğinde ise California-Arabian Standard Oil Company (CASOC) bu imtiyazlardan yararlanmaya başlamıştır. 1944 yılında ise CASOC yeni ismi Arabian American Oil Company (Aramco) olarak faaliyetlerine devam etmeye başlamıştır. 1973 yılında Aramco’nun yüzde 25’ine sahip olan Suudi hükümet 1980 yılında bu petrol şirketinin tamamına sahip olmuştur. Suudi Arabistan hükümetine düzenli gelir sağlayan Aramco bunun karşılığında ülkedeki birçok sahada ayrıcalıklı haklara sahip olmuştur (Saudi Aramco, 2017).

1960 yılında Petrol ve Doğal Kaynak Bakanlığı’nın (Ministry of Petroleum and Mineral Resources) kurulduğu Suudi Arabistan’da Aramco günümüzde de ülkenin enerji politikalarında kritik bir rol üstlenmektedir. Petrol keşifleri ile birlikte Suudi Arabistan’ın petrol politikasında önemli sayılabilecek değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlar arasında;

- Suudi Arabistan petrol politikası petrol gelirlerine bağımlı hale gelmeye başlamış ayrıca sosyal, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması anlamında petrol gelirlerinin azalışı ya da artışı önemli rol oynaması,
- Dünya petrol piyasalarına hızlı bir giriş yapan Suudi Arabistan ürettiği petrolün büyük bir kısmını Asya, Avrupa ve Amerika’ya ihraç etmeye başlaması,
- Petrol ihraç eden ülkelere öncülük etmeye başlaması,

- Petrol gelirlerine bağımlı haldeki ekonomide çeşitlendirilmenin yapılmasında zorlukların yaşanması,
- Petrol dışındaki sektörler (petrokimyasal) yatırımların artırılmasına yönelik fikriyatın oluşması
- Son olarak enerji güvenliğini sağlamaya yönelik önlemlerin alınmaya başlanması gelmektedir.

Petrol gelirlerine bağımlı Suudi Arabistan ve benzeri ülkelerde petrol fiyatlarında yaşanan düşüş söz konusu ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantılara neden olmaktadır. Bunun yanında çok yüksek petrol fiyatları da çok büyük petrol üreticisi ülkeler adına kar getirmemektedir. İlk olarak petrol fiyatlarının yükselmesi ile cazibesi artan petrol sektörü dışında farklı sektörler yatırım yapılmamaya başlanmaktadır.

İkinci olarak artan fiyatlar petrol üretim maliyetlerinin yüksek olduğu Kuzey denizi ve Meksika Körfezlerinde üretim olanaklarını ve petrol arzını artırır ve bu durum ise beraberinde petrol fiyatlarında düşüşü getirmektedir. Son olarak ise yüksek petrol fiyatları petrole olan talebin düşmesine ve üretici ülkelerin bu ülkeler nezdinde kredi kaybetmesine neden olmaktadır.

Norveç'te olduğu gibi Suudi Arabistan'ın da enerji görünümünü vermeden önce 1990-2017 yılları arasında yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelere bakmakta yarar vardır. Suudi Arabistan'da 1990'lı yılların ilk dönemlerinde Körfez savaşı ve etkileri görülmekteyken sonrasındaki yıllarda daha çok içerde yaşanan değişimlere şahitlik edilmektedir. Öncelikli olarak kadınlara yönelik yaşanan gelişmelere değinmek yerinde olacaktır. Örneğin 1999 yılında Danışma Meclisi'ne ilk kez 20 kadın katılmış, 2001'de kadınlara kimlik kartları verilmiş ve 2009'da Kral Abdullah tarafından tarihin ilk kadın bakanı atanmıştır. 2013 yılında yine Kral Abdullah Danışma Meclisi'nde erkeklerle birlikte kadınlara da seslenmiş, 2015 yılında Kral Salman döneminde kadınlar ilk kez belediye seçimlerine katılmış ve son olarak 2017 yılında ilk kez kadınlara araba kullanma izni verilmiştir.

Bunun dışında 2002 yılında birçok alanda geniş çaplı özelleştirmeler yapılmış, 2003 yılında Kral Abdullah döneminde Danışma Meclisi'nin yetkileri genişletilmiş ve kralın izni dışında yasa teklifi sunabilecek bir meclis tasarlanmıştır. 2005 yılında ise Körfez İşbirliği Teşkilatı'na üye olan Suudi Arabistan'da, 2016 yılında düşen petrol fiyatlarından kaynaklı

bakanların maaşlarında yüzde 20, Danışma Meclisi üyelerinin maaşlarında ise yüzde 15 düşüş yaşanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. 1990-2017 Yılları Arası Suudi Arabistan’da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Alanda Yaşanan Belli Başlı Gelişmeler

Tarih	Yaşanan Gelişmeler
1990	- Suudi Arabistan, Irak’ın Kuveyt’i işgaline karşı çıkmış ve Kuveytliler hariç, Irak’a desteğinden dolayı Yemen ve Lübnan vatandaşlarını sınır dışı etmiştir.
1991	- Körfez Savaşı başlamıştır. - Irak, Yemen ve Lübnan’a ambargolar uygulanmış ve Kuveyt’e havadan-karadan destek verilmiştir.
1992	- Kral Fahd ‘‘Temel Hükümet Sistemi’’ni ilan etmiştir.
1993	- Kral Fahd’ın belirlediği şekilde Suudi Arabistan, 13 ayrı idari bölgeye ayrılmıştır. - Danışma Meclisi’nin açılışı yapılmış ve mecliste Kral tarafından 60 kişi görevlendirilmiştir.
1994	- Usame Bin Ladin, Suudi vatandaşlığından çıkarılmıştır.
1995	- Elektrik kullanımı fiyatlarında keskin artışlar meydana gelmiş ayrıca devlet teşviklerde azaltım yoluna gitmiştir. - Kral Fahd rahatsızlanmış ve Prens Abdullah bir süreliğine görevi devralmıştır.
1996	- Kral Fahd devlet yönetimine yeniden geçmiştir.
1997	- Kral Fahd 60 olan Danışma Meclisi üye sayısını 90’a çıkarmıştır.
1999	- Meclis tarihinde bir ilk yaşanmış ve Danışma Meclisi’nin bir toplantısına 20 kadın katılmıştır.
2000	- 1983 yılından itibaren önü alınamayan bütçe, uzun zaman sonra ilk kez fazla vermiştir.
2001	- 11 Eylül Saldırısı sonrası New York ve Washington’da Suudi uyruklu 15 kişi tutuklanmıştır. - Devlet kadınlara da kimlik kartı verilmesine karar vermiştir.
2002	- Telekomünikasyon, elektrik, posta servisi, endüstriyel parklar, su, demiryolu, eğitim ve havayolları gibi pek çok alanda geniş çaplı özelleştirmeler yapılmıştır.
2003	- ABD Genel Sekreteri Colin Powell’in Suudi Arabistan’ı ziyaretine birkaç saat kala Riyad’da düzenlenen bombalı saldırıda 35 kişi hayatını kaybetmiştir. - İçlerinde kadınların da bulunduğu 300’den fazla Suudi entelektüeli, devletin siyasi reformlar yapması talebinde bulunarak imza toplamıştır. Düzenlenen gösterilerde 270’den fazla kişi tutuklanmıştır. - Kral, Danışma Meclisi’nin yetkilerini genişletmiş ve Kralın izni dışında yasa teklifi sunabilecek bir meclis tasarlanmıştır.
2004	- Hac ibadetinde yaşanan izdiham sonrası 251 kişi hayatını kaybetmiştir. - Riyad ve Yanbu’da ölümle sonuçlanan saldırılar düzenlenmiştir.

2005	<ul style="list-style-type: none"> - Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konseyi'ne katılmıştır. - Serbest ticaret yaygınlaştırılmıştır. - Ülke tarihinde ilk kez belediye seçimleri yapılmış ancak kadınların oy hakkı bulunmamıştır. - Kral Fahd vefat etmiş ve yerine Prens Abdullah geçmiştir. - Dünya Ticaret Örgütü, 12 yılın sonunda Suudi Arabistan'a yeşil kutu hakkı vermiştir.
2006	<ul style="list-style-type: none"> - Hac'da 363 kişi hayatını kaybetmiştir.
2008	<ul style="list-style-type: none"> - Suudi Arabistan ve Katar sınırı konusunda mutabık kalınmıştır.
2009	<ul style="list-style-type: none"> - Kral Abdullah, ülke tarihinin ilk kadın bakanını atamıştır.
2010	<ul style="list-style-type: none"> - ABD, Suudi Arabistan'a 60 milyon dolarlık silah satmış ve bu rakam tarihin en yüksek değeri olarak kayda geçmiştir.
2011	<ul style="list-style-type: none"> - Kadınlar, araç kullanma haklarına sahip olmamalarını protesto etmiştir. - Bir kadın protestocu, trafik kurallarını ihlal ettiği için 10 kırbaç cezası ile cezalandırılmıştır. Sonrasında karar Kral'dan dönmüştür. - Kral Abdullah veliaht prens olarak Nayef'i ilan etmiştir.
2012	<ul style="list-style-type: none"> - Veliaht Prens Nayef vefat etmiş ve yerini dönemin Savunma Bakanı 76 yaşındaki Prens Salman almıştır. - Olimpiyatlarda tarihte ilk kez Suudi kadın sporcular yarışmıştır.
2013	<ul style="list-style-type: none"> - Kral Abdullah, Danışma Meclisi'nde erkeklerle beraber kadınlara da hitap etmiştir.
2014	<ul style="list-style-type: none"> - İçlerinde Müslüman Kardeşler, El-Nusra ve DAESH'i barındıran çeşitli gruplar terör örgütü ilan edilmiştir.
2015	<ul style="list-style-type: none"> - Petrol fiyatlarında yaşanan sert düşüş sonrası kamu giderlerinde sert düşüş yaşanmıştır. - Kral Abdullah'ın vefatı sonrası yerine veliaht prens Kral Salman geçmiştir. - Yemen'deki ayaklanmalara karşı hava saldırıları başlatılmıştır. - Hac ibadetini yerine getiren yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. - Kadınlar ilk kez belediye seçimlerinde yer almış ve 20 kadın seçilmiştir.
2016	<ul style="list-style-type: none"> - Bakanların maaşları yüzde 20 oranında düşürülmüştür. - Danışma Meclisi üyelerinin maaşlarında yüzde 15 oranında bir indirimle gidilmiştir. - BM Yemen Raporu'nda Suudilerin orantısız güç ve çocuk ölümlerinden dolayı suçlamıştır.
2017	<ul style="list-style-type: none"> - Kadınların araba kullanmasına izin verilmiştir. - Veliaht Muhammed Bin Salman İslam'a geçilmek istendiğine dair açıklaması ülke içinde ve dışında gündem maddesi olmuştur. - Kızıldeniz kıyısında NEOM adıyla inşa edilmesi planlanan mega kentin Mısır ve Ürdün'le de bağlantılı olacağı ve kent için 500 milyar dolar fon ayrıldığı açıklanmıştır.

Kaynak: Çeşitli haber siteleri ve ülkelere ait web sitelerinden derleme

2016 yılı Suudi Arabistan'ın petrol ve doğalgazda rezerv, üretim ve tüketim verilerine bakıldığında 266,6 milyar varil petrol rezervine ve 8,3 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olduğu görülmektedir. Doğalgaz rezerv miktarında diğer ülkelere nazaran iddialı olmasa da petrol rezerv sıralamasında ikinci olduğu bilinmektedir. Petrol üretiminde de

12,014 milyon varil ile ikinci sırada olan Suudi Arabistan'ın 2016 yılı tüketim miktarı ise 3,895 milyon varil olarak açıklanmıştır (BP, 2017). Bu bağlamda düşünüldüğünde Suudi Arabistan ürettiğinin çok az bir kısmını tüketmekte ve geri kalan kısmını ise ihraç etmektedir. Bilindiği üzere de ülkenin en önemli gelir kaynağını da petrol ticaretinden elde edilen kazanç oluşturuyor (Tablo 9).

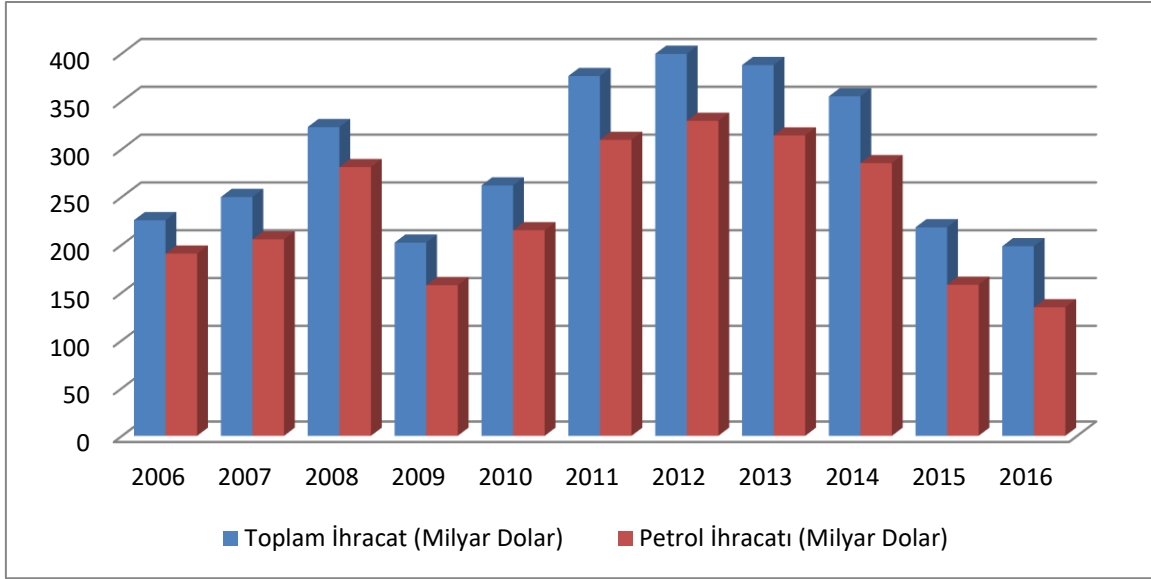
Tablo 9. 2016 Yılı Suudi Arabistan Petrol ve Doğalgaz Rezerv, Üretim ve Tüketim Miktarları

	Petrol	Doğalgaz
Rezerv	266,6 (milyar varil)	8,3 (trilyon metreküp)
Üretim	12014 (milyon varil)	106,4 (milyar metreküp)
Tüketim	3895 (milyon varil)	106,4 (milyar metreküp)

Kaynak: BP, 2017

Suudi Arabistan'ın yıllık toplam ihracatı ile bu ihracat geliri içerisindeki toplam petrol ihracat gelirleri karşılaştırmasında 1990-2005 yılı verilerine ulaşmada zorluk yaşanmıştır. Bu önemli veriyi değerlendirmek zorunluluğu görüldüğünden karşılaştırma 2006-2016 yılları arasında kapsamaktadır. 2006 yılında Suudi Arabistan'ın 225 milyar doların üzerinde seyreden toplam ihracatında petrol ihracatı 190 milyar doların üzerinde (yüzde 85) katkı sunmuştur. 2016 yılında da petrol ihracatının toplam ihracat geliri içerisindeki payının düşüşe geçmesine rağmen hala yüksek seyrettiği görülmektedir. 198 milyar doların üzerinde açıklanan toplam ihracat gelirinde söz konusu yılda petrol ihracatının katkısı 134 milyar doların üzerinde (yüzde 68) olmuştur (Grafik 9).

Grafik 9. 2006-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan'ın Toplam İhracatı ve Petrol İhracatı

Kaynak: Dünya Bankası

Ülke ekonomisinin en önemli sacayağını oluşturan petrol gelirleri Suudi Arabistan adına büyük önem taşımaktadır. 1990-2016 yılları arası Suudi Arabistan'ın GSYH, nüfus ve kişi başına düşen milli gelirlerinde yaşanan değişim dikkate alındığında özellikle petrol fiyatlarına bağlı olarak gelirlerde de paralel bir şekilde dalgalanmanın yaşandığı görülmektedir. Nüfusu her geçen yıl artan Suudi Arabistan'da kişi başına düşen milli gelir nüfus artışına çok da bağlı olmadığı bundan ziyade yıllık GSYH'de yaşanan değişimlerden etkilendiği açıkça görülmektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan değişimler ya da 2009 küresel ekonomik krizi yıllarına bakıldığında hem GSYH'de hem de kişi başına düşen milli gelirde değişimler yaşanmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. 1990-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan GSYH, Nüfus ve Kişi Başına Düşen Geliri

Yıl	GSYH (Milyon Dolar)	Nüfus	Kişi Başına Düşen Gelir (Bin Dolar)
1990	117,476	15,2	7,724
1991	132,050	16	8,267
1992	136,908	16,8	8,170
1993	132,794	17,3	7,686
1994	134,998	17,7	7,626
1995	143,155	18,1	7,893
1996	158,455	18,6	8,527
1997	165,746	19	8,706
1998	146,779	19,5	7,525
1999	161,721	20	8,092
2000	189,519	20,5	9,255
2001	184,142	21	8,777
2002	189,610	21,5	8,821
2003	215,813	22	9,800
2004	258,749	22,5	11,484
2005	328,214	23,3	14,069
2006	376,407	24,1	15,605
2007	415,698	24,9	16,667
2008	519,810	25,8	20,157
2009	429,109	26,7	16,095
2010	528,221	27,6	19,163
2011	671,256	28,4	23,655
2012	735,994	29,2	25,208
2013	746,667	29,4	25,413
2014	756,370	30	25,214
2015	646,455	30,9	21,180
2016	646,455	31,8	20,336

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Authority (SAMA)

4.4.1. SAMA Varlık Fonu

1952 yılında Kral Abdülaziz döneminde kurulan Suudi Arabistan Merkez Bankası (Saudi Arabia Monetary Authority/SAMA), ülkenin döviz rezervlerini kontrol etmektedir. 514 milyar dolarlık büyüklüğü ile SAMA Foreign Holdings, Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinden elde edilen fazlayı kontrol etmektedir. Petrol fiyat dalgalanmalarından oluşabilecek kayıpları telafi etme amacını taşıyan SAMA'nın belli başlı görev alanları arasında;

- Devletin bankacılık faaliyetlerini yürütmek
- Ulusal para birimi olan Suudi Riyali'ni bastırmak ve basmak
- Suudi para birimini güçlendirmek ve dış ve iç değerini istikrara kavuşturmak
- Döviz karşılığı değer kaybını engellemek
- Krallığın döviz rezervlerini yönetmek
- Fiyat istikrarını ve döviz kurunu korumak için para politikasını yönetmek
- Finansal sistemin büyümesinin teşvik etmek
- Finansal büyümeyi sağlamak
- Ticari bankaları denetlemek
- Döviz değişim büroları kurmak ve denetlemek
- Kooperatif sigorta şirketlerini ve sigorta faaliyetiyle ilgili meslekleri denetlemek
- Finansal şirketleri denetlemek
- Şirketlerin kredi bilgilerini denetlemek

Petrol gelirine önemli oranda bağımlı olan Suudi Arabistan'ın en büyük enerji şirketi olan Suudi Aramco'nun ülkenin petrol piyasasında önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. 1990-2016 yılları arasında ülkenin petrol üretiminde şirketin açık ara bir farkla ilk sırada olduğu görülmektedir. 1990 yılında toplam 260,34 milyar varil olan üretimde Saudi Aramco şirketi 257,85 milyar varil üretim gerçekleştirirken diğer şirketlerin üretime toplam katkıları 2,49 milyar varil olmuştur. Aynı şekilde 2016 yılına bakıldığında da yine Saudi Aramco'nun petrol üretiminde lider olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'ın enerji piyasasındaki bu durum göz önüne alındığında piyasasın tekel olacak şekilde tek bir şirketin eline bırakıldığı ayrıca rekabet ve liberal bir piyasadan günümüze değin uzak kaldığı görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. 1990-2016 Yılları Arası Suudi Arabistan'ın Petrol Üretiminde Saudi Aramco ve Diğer Şirketlerin Ağırlıkları (Milyar Varil)

Yıl	Saudi Aramco CO.	Diğer	Toplam
1990	257,85	2,49	260,34
1991	258,47	2,46	260,93
1992	258,8	2,4	261,2
1993	259,02	2,34	261,36
1994	259,03	2,35	261,38
1995	259,05	2,4	261,45
1996	259,09	2,35	261,44
1997	259,15	2,39	261,54
1998	259,2	2,34	261,54
1999	259,22	3,57	262,79
2000	259,25	3,51	262,76
2001	259,27	3,43	262,7
2002	259,4	3,39	262,79
2003	259,43	3,3	262,73
2004	259,7	4,61	264,31
2005	259,78	4,43	264,21
2006	259,92	4,33	264,25
2007	259,94	4,27	264,21
2008	259,96	4,1	264,06
2009	260,07	4,52	264,59
2010	260,09	4,43	264,52
2011	259,69	5,72	265,41
2012	260,17	5,68	265,85
2013	260,2	5,59	265,79
2014	261,11	5,47	266,58
2015	261,06	5,4	266,46
2016	260,81	5,4	266,21

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Authority (SAMA)

4.4.2. Bir Başarı Hikâyesi mi Yoksa Hayal mi: VISION 2030

Petrol gelirlerine bağımlı ekonomisinde petrol fiyatlarında yaşanan düşüşten kaynaklı bütçesinde oluşan bozulmaları engelleme adına “Vision2030” adı altında yeni bir politika geliştiren Suudi Arabistan, petrol dışındaki alanlara yatırım yapmayı planlamaktadır. Suudi Arabistan, Vision2030 hedeflerini canlı, hareketli bir toplum (a vibrant society), gelişen bir ekonomi (thriving economy) ve istekli bir toplum (ambitious nations) başlıkları ile 3 çerçevede belirlemiştir.

Canlı, hareketli bir toplum (a vibrant economy) başlığı altında birçok hedef belirlenmiştir. Bu bağlamda ülke turizmine en büyük katkıyı sunan umre ibadetine gelen kişi sayısının 8 milyondan (2015) 30 milyona çıkarılması Vision2030’da hedeflenmiştir. Vize süreçlerinde yaşanan sıkıntıların en aza indirilmesi ve ayrıca modern teknolojinin Hac ve Umre ziyaretlerinin her aşamasında kullanılması yapılan planlar arasında gelmektedir.

Kültür ve eğlence sektörüne de yapılacak yeni yatırımların hayat kalitesini artıracığından hareketle bu sektöre de yatırımların yapılması gerektiği üzerine de durulmaktadır. Bu tür projelerin beraberinde ülke ekonomisini geliştireceği ve yeni iş alanlarını açacağı üzerinde program kapsamınca hemfikir olunmuştur. Bunun yanında yeterince geç kalındığının farkında olan Suudi yöneticiler spor sektörüne de gerekli yatırımların yapılacağı ve Suudi Arabistan’ın spor faaliyetleri ile de anılan bir ülke olmasını hedeflemektedirler.

Ayrıca hayat standartlarının her alanda sağlanacağı güvenli şehir planlamalarının oluşturulması da en önemli hedefler arasında gelmektedir. Su, elektrik, toplu ulaşım gibi en temel ihtiyaçlarda yaşanan sıkıntıların giderilmesi ve bu hizmetlerin toplumun her kesimine ulaştırılması da hedefler arasında yer almaktadır. Gelecek nesillere daha yaşanılabilir şehirler bırakmak adına hava kirliliğinin önüne geçebilecek önlemlerin alınması gerektiği de “a vibrant economy” başlığı kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda dünyanın en prestijli 100 şehri arasına Suudi Arabistan’dan da üç şehrin katılması amaçlanmaktadır. Gelişen şehirlerle birlikte kültür ve eğlence aktivitelerinin de artacağı ve bu yolla kültür ve eğlence sektörüne yapılan harcamaların yüzde 2,9’dan yüzde 6’ya çıkarılması program kapsamında hedeflenmektedir.

Sosyal refah sisteminin daha verimli, güçlü ve adaletli hale getirilmesi yolunda da programda birçok adım bulunmaktadır. Suudi Arabistan bu kapsamda Sosyal Sermaye Endeks (Social Capital Index) sıralamasındaki yerini 26’dan 10’a çıkarmayı ayrıca

ortalama yaşam süresini de 74'ten 80'e çıkarmayı planlamaktadır. Planlanan tüm bu hedeflerin kamu ve özel sektör işbirliği ile hayata geçirileceği program kapsamında sık sık vurgulanmaktadır.

Vision2030 kapsamında ikinci olarak “gelişen bir ekonomi (thriving economy)” başlığı ile özellikle ülke ekonomisinde eksik kalınan birçok alanda reform niteliğinde yeni projelerin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Ülke ekonomisinin gelişmesinin en temel yolunun genç girişimcilerden geçtiğini belirten program metninde ülke içinde veya dışında okuyan gençlerin burs imkanlarından yararlanması yolunda düzenlemelerin hayata geçirileceği vurgulanmıştır. Ayrıca okul sonrasında genç girişimcilerden oluşan ve ekonomik büyümenin en önemli kurumlarından olan küçük ve orta ölçekli şirketlere (Small and Medium-sized Enterprises-SMEs) yönelik teşviklerin artırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Nüfusunun yarısından fazlasının 25 yaşın altında olduğu Suudi Arabistan Vision2030 hedefi ile bu gençlerin yeteneklerini iş hayatıyla buluşturmaları yönünde adımlar atmaya hedeflenmektedir. Girişimin yeni iş alanları ve yeni iş alanlarında işsizliği azalttığı göz önüne alındığında bu gençlere iş fırsatlarının oluşturulmasında teşviklerin verileceği programda belirtilmiştir.

Ayrıca üniversite mezunu gençlerin yarısından fazlasını kadınların oluşturduğu ve kadınların da iş gücü piyasasına katılıma yönelik planlamaların olduğu programda göze çarpmaktadır. Toplumun ve ekonominin kalkınmasına destek sunacak kadınların iş hayatına girmesi ile kadın erkek eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerden olan Suudi Arabistan adına olumlu bir adım olarak görülecektir. Bu bağlamda;

- İşsizlik oranının yüzde 11,6'dan yüzde 7'ye düşürülmesi,
 - Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (SMEs) GSYH'ye katkısının yüzde 20'den yüzde 35'e çıkarılması,
 - İş gücü piyasasında kadınlarının oranının yüzde 22'den yüzde 30'a çıkarılması
- Vision2030 kapsamında hedeflenmektedir.

Ekonomik gelirin büyük bölümünün petrol gelirlerine bağımlı olduğu Suudi Arabistan, Vision2030 hedefi ile ekonomide çeşitliliğe gitme yolunda çeşitli ve sürdürülebilir planlamalar yapmaktadır. Her yıl ortalama yüzde 4 oranında büyüyen ve dünyanın en

büyük 20 ekonomisi arasında gelen Suudi Arabistan ekonomisinde çeşitliliğe gitme adına yapısal reformlar hayata geçirmeyi hedeflemektedir.

Gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi yolunda özelleştirme yoluna giden ülkede bu yolla petrol dışında birçok gelir kaynağı elde edilmiştir. Ülkenin en büyük kamu petrol şirketinin Kamu Yatırım Fon'una (Public Investment Fund-PIF) transferi de bu yolla hayata geçirilmiştir. Dünyanın en büyük Varlık Fonu arasında yerine alan PIF'in aracılığı ile gerçekleşen ve gerçekleşecek olan yatırımlar, hem yönetim hem de ülke ekonomisinin gelir kaynaklarını çeşitlendirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ekonomide gelişimin sağlanması yolunda ortaya konulan "a thriving economy" başlığı altında Suudi ekonomisinde gelecekte umut vaat eden sektörlerin ekonomide itici güç olması gerektiği belirtilmektedir. İmalat sanayi, turizm, yenilenebilir gibi sektörlerle en yüksek uluslararası standartlarda yatırım yapılacağına dair vaatlere programda yer verilmiştir.

Ayrıca doğalgaz üretimini artırma, petrol sektöründe uzmanlaşma ve petrokimya alanlarına da yatırımların artırılacağı belirtilmiştir. Buna bağlı olarak GSYH'deki payı yüzde 40'tan az olan özel sektörün payının artırılması gerektiği üzerine hem fikir olunmuş ve program metninde büyük oranda kamunun elinde olan eğitim, sağlık, finans gibi sektörlerinin özel sektör ağırlıklı devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Özetlemek gerekirse;

- Dünyanın en büyük ekonomileri arasında 19. sıradan 15'e yükselmek,
- Bölgesel petrol ve doğalgaz sektör payını yüzde 40'tan yüzde 75'e çıkarmak,
- Kamu Yatırım Fonu varlıklarını 600 milyar Riyalden 7 trilyon Riyale çıkarmak,
- Küresel Rekabet Endeksi'nde (Global Competitiveness Index) 25. sıradan ilk 10 ülke arasına girmek,
- Doğrudan yabancı yatırımın GSYH'ye oranını yüzde 3,8'den yüzde 5,7'ye yükseltmek,
- Özel sektörün GSYH'ye katkısını yüzde 40'tan yüzde 65'e çıkarmak olarak sıralanabilir.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında uluslararası ticaret rotasında bulunan Suudi Arabistan, sahip olduğu coğrafi avantajını fırsata çevirme yönünde önemli çalışmalar içerisine girmiştir. Bu bağlamda kara, hava ve deniz ulaşımına yönelik altyapı

yatırımlarına yönelmiştir. Özel sektörün desteği ile mevcut ticaret rotasına yeni rotalar katarak uluslararası ticarete katkı sunmak ve ülke ekonomisine katkı sunmak istemektedir.

2,4 trilyon riyal GSYH ile Ortadoğu'nun en büyük ekonomisine sahip Suudi Arabistan, Körfez ve Arap ülkelerinin birçoğuyla ekonomik işbirliği içine girmek istemekte ve bu yönde adımlar atılmaktadır. Uluslararası ticarete her ülkeye hitap edebilmek adına da petrol dışındaki sektörler de yoğunluk verilmesi gerektiği bilindiğinden, petrol hariç GSYH içinde petrol dışı ihracat payının yüzde 16'dan yüzde 50'ye çıkarmayı hedeflemektedir.

Vision2030 kapsamında üçüncü ve en son olarak istekli bir toplum (ambitious nations) başlığı ön plana çıkmaktadır. Etkili bir yönetim adına şeffaflık ve hesap verilebilirliğin yüksek olduğu bir yönetim biçiminin benimsenmesi gerektiği raporun üçüncü başlığının en dikkat çekici yanı olarak durmaktadır. Bu bağlamda;

- Petrol dışı devlet gelirini 163 riyalden 1 trilyon riyale çıkarma,
- Yönetim Etkinliği Endeks (Government Effectiveness Index) sıralamasında 80. sıradan 20. sıraya çıkma olarak belli başlı hedefler belirlenmiştir.

Toplum ve iş hayatına kalite katma yolunda vaatlerin yer aldığı üçüncü başlığın genelinde Suudi halkının yaşam kalitesini artırmaya yönelik vaatler yer almaktadır. Bu bağlamda;

- Hanehalkı geliri içinde yer alan tasarruf oranlarının yüzde 6'dan yüzde 10'a çıkarılması,
- Kar amacı gütmeyen kuruluşların GSYH'ye katkısının en az yüzde 1'den yüzde 5'e yükseltilmesi olarak hedefler belirlenmiştir.

BÖLÜM 5

NORVEÇ VE SUUDİ ARABİSTAN'IN SOSYAL REFAH KARŞILAŞTIRMASI

5.1. Giriş

Petrol gelirleri ile sosyal refah karşılaştırmasının Norveç ve Suudi Arabistan örnekleri üzerinden amaçlandığı tez çalışmasının hedefe ulaşılması yönünde iki ülkenin belirli kategoriler üzerinden karşılaştırması bu bölümde yapılmıştır. Tez çalışmasının ana temasını oluşturan bu bölümde karşılaştırmalar Pearson Korelasyon analiz modeliyle ve bununla birlikte üç ayrı alt başlık altında yapılmıştır. Alt başlıklar halinde yapılan ilk karşılaştırma seçilmiş makroekonomik göstergeler, ikincisi İnsani Gelişme Endeksi ve son olarak Polity IV ve Doğal Kaynak Yönetim Endeksi üzerinden yapılmıştır.

Seçilmiş makroekonomik veriler üzerinden yapılan karşılaştırmada 1990-2016 yıllarını kapsayan ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon ve işsizlik verilerinin petrol fiyatları ile ilişkisi iki ülke için ayrı ayrı ele alınmıştır. Makroekonomik verilerin petrol fiyatları ile birlikte değerlendirmesindeki amaç çalışmada ele alınan iki ülkenin petrol zengini olması ve petrol fiyatlarından kolaylıkla etkileniyor olmaları gösterilebilir. Yapılan değerlendirmede iki ülke adına da makroekonomik göstergelerin çoğunlukla petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden birebirde etkilendiği ancak Norveç'in etkilenme payının Suudi Arabistan'a göre daha az olduğu ortaya çıkmıştır.

Ek olarak Suudi Arabistan özelinde değinilmesi gereken konulardan biri ülkede yaşayan nüfus tanımı olmuştur. 2016 yılına göre 32 milyonu geçen nüfusunun önemli bir kısmını Suudiler dışındaki milletlerin oluşturduğu bilinmektedir. Söz konusu yüksek rakam dikkate alındığında ülke adına yapılan çalışmaların bir kısmında nüfus olarak yalnızca ülkede yaşayan Suudilerin dikkate alındığı görülmüştür. Ancak bu tez çalışmasında Suudi Arabistan nüfusu, hem Suudiler hem de yabancı ülkeden gelip ülkede ikamet edenler olarak dikkate alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) tarafından her yıl yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi üzerinden yapılan karşılaştırmada

Norveç'in Suudi Arabistan'a göre üst sıralarda olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Endeksin içeriğinin ve ölçülme yönteminin de ayrıntılı verildiği bu başlıkta karşılaştırma cinsiyete bağlı gelişme ve eşitsizlik endeksi ile devam etmiştir. Endeksin alt başlıklarını oluşturan ve tez çalışmasına konu olan iki ülke adına yararlı gördüğüm seçilmiş alt başlıklar ise ayrı bir tablo halinde verilmiştir.

Bu bölümün son kısmı, karşılaştırma ve niceliksel analiz amacıyla dünya sistemindeki devletlerin yetki özelliklerini kodlayan 'Polite' araştırma geleneğinin ürünü olan 'POLITY IV' ile birlikte Doğal Kaynak Yönetim Enstitüsü tarafından hazırlanan doğal kaynak yönetim endeksi verileri ile tamamlanmıştır. POLITY IV verileri ile Norveç, demokrasinin tam anlamıyla uygulandığı bir ülke profili çizerken Suudi Arabistan'ın ise otokrasi modeli ile özdeşleşen bir ülke olduğu belirtilmiştir. Doğal Kaynak Yönetim Endeksinde verilen yerel yetki, varlık fonları, hesap verilebilirlik gibi alt başlıklarda Norveç'in Suudi Arabistan'a göre daha iyi bir konumda olduğu ortaya çıkarılmıştır.

5.2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde tezde kullanılan yöntem anlatılacaktır. Petrol gelirleri ile sosyal refah ilişkisinin iki petrol zengini ülke olan Norveç ve Suudi Arabistan üzerinden anlatıldığı bu tez çalışmasında yöntem olarak Norveç ve Suudi Arabistan'ın seçilmiş veriler üzerinden karşılaştırılma yapılmış ayrıca pearson korelasyon analizi üzerinden de iki ülkede petrol fiyatlarının bu ülkelerin ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon, işsizlik ve insani gelişme endeks değerlerine etkisi tartışılmıştır. Bununla birlikte yine bu analiz yöntemi ile değerler kendi arasında da karşılaştırılmıştır.

5.2.1. Pearson Korelasyon Analizi

Bir istatistiksel yöntem olan korelasyon analizi iki sayısal ölçüm arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını ölçmeye yarar. Doğrusal bir ilişkinin varlığında ise söz konusu ilişki yönünün ve şiddetinin ne olduğunu belirlemek amacı ile de kullanılan bir yöntemdir. Sıklıkla kullanılan korelasyon yöntemlerinden ilki olan Pearson Korelasyon katsayısında verilerin normal dağılıma sahip olması gerekirken, verilerin normal dağılmadığı durumlarda ise Spearman Rank korelasyon katsayısı kullanılmaktadır.

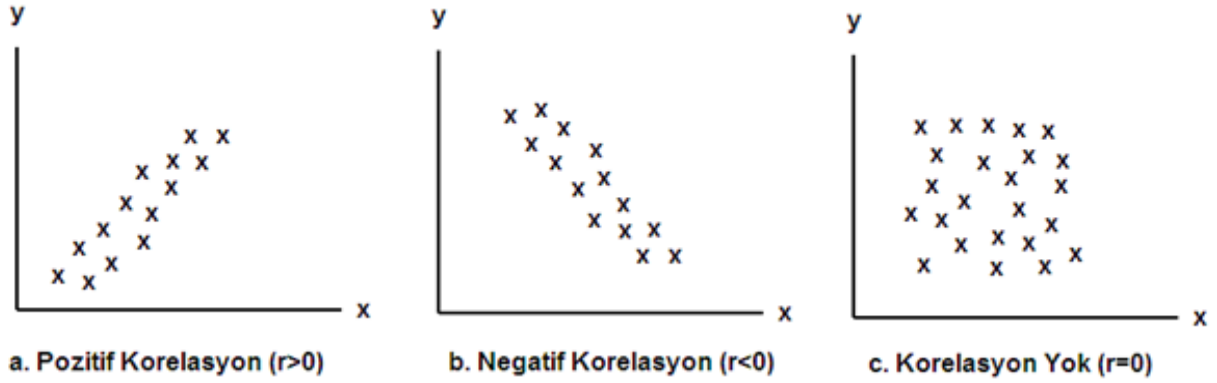
İki sürekli değişkenin doğrusal ilişki derecesinin ölçümünde kullanılan Pearson Korelasyon Katsayısı, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı sorusuna

cevap arar. “r” ile gösterilen Pearson Korelasyon Katsayısının yorumu aşağıdaki şekilde yapılmaktadır.

<u>r</u>	<u>İlişki</u>
0,00-0,25	Çok Zayıf
0,26-0,49	Zayıf
0,50-0,69	Orta
0,70-0,89	Yüksek
0,90-1,00	Çok Yüksek

Korelasyon katsayısı yorumunda istatistiksel anlamlılığı gösteren “p” değerinin 0.05’den daha küçük olması gerekir ($p < 0,05$ anlamı %95 güven aralığı olarak da okunabilir). “r” ise bağıntının gücünü göstermektedir. -1 ile +1 arasında değerler alan “r” değeri -1’e yakın değerler alıyor ise değişkenler arasında negatif yönde, +1’e yakın değerler alıyor ise pozitif yönde bir ilişki vardır. Eğer “r” değeri sifıra yakın değerler alıyor ise iki değişken arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varılır (Çolak, 2012). Bir diğer deyişle korelasyon katsayısının pozitif ve negatif olması ise farklı anlamlar içermektedir. Korelasyon katsayısı pozitif olduğunda "değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır" yorumu yapılırken negatif olduğunda ise iki değişken arasında ters ilişkinin olduğu ve "değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır" yorumu yapılmaktadır (Yıldız, 2014).

Grafik 10. Farklı Korelasyon Durumları

Korelasyon analizi yapılmasındaki amaç; bağımsız değişken (X) değerinin değişmesi durumunda, bağımlı değişkenin (Y) hangi yönde değişeceğini görmektir. Analizin yapılabilmesi için her iki değişkenin sürekli olmaları ve normal dağılım göstermeleri gerekmektedir.

Korelasyon analizinde X değişken değerlerinin artması durumunda Y değişken değerlerinin de artması pozitif bir ilişkinin, X değişkeninin değerlerinin düşmesi durumunda Y değişkenine ait değerlerin de düşme eğiliminde olduğunu gösterir (Grafik1. a.). Değişkenlerin birine ait değerlerin artması durumunda diğer değişkene ait değerlerin düşmesi negatif bir ilişkinin olduğunu (Grafik1. b.) ve değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı durumlarda ise korelasyon katsayısı “0” olur (Grafik 1. c.).

5.3. Veri Seti

Yapılan karşılaştırmada veri seti olarak 1990-2016 yılları arası petrol fiyatlarında yaşanan değişim, seçilmiş makroekonomik göstergeler, İnsani Gelişme Endeksi ve son olarak Polity IV ve Doğal Kaynak Yönetim Endeksi verileri kullanılmıştır. Veriler İstatistikî Sosyal Bilimler Paketi 23.0 (Statistical Package for the Social Sciences, SPSS) programına aktarıldıktan sonra Pearson Korelasyon analiz yöntemi ile yorumlanmıştır.

Konu üzerinde yapılan araştırmalar sonucu bu verilerin seçilmesi ve bu veriler üzerinden karşılaştırma yapılması uygun görülmüştür. Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinin ülke ekonomilerine etkisinin en iyi anlaşılacağı verilerin o ülkelerin

makroekonomik veriler olduğu ve burada da ekonomik büyüme, kişi başına düşen yıllık gelir, enflasyon ve işsizlik verileri gösterge olarak seçilmiştir.

Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinin makroekonomik göstergelere etkisi dışında sosyal refahlarının incelenip karşılaştırılmasında ise en uygun veri tabanının İnsani Gelişme Endeksi olduğu yapılan araştırmalar sonucunda karar verilmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) tarafından her yıl yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi üzerinden yapılan karşılaştırmada iki ülkenin sosyal alanda yıllara göre hangi ölçüde gelişme gösterdikleri verilmiştir. Petrol gelirlerinin bir ülkenin sosyal refahına etkisinin Norveç ve Suudi Arabistan örneği üzerinden anlatılmasında seçilmiş olan endeks verisi çok etkili olmuş ve bu iki ülkenin mevcut durumunu anlatmada yeterli görülmüştür.

Makroekonomik göstergeler ve İnsani Gelişme Endeksi üzerinden Norveç ve Suudi Arabistan'ın sosyal refah gelişmişliklerini anlatmada önemli olduğunu düşündüğüm iki veri daha incelenmiştir. Yöntem olarak üçüncü başlığın ilk veri seti, karşılaştırma ve niceliksel analiz amacıyla dünya sistemindeki devletlerin yetki özelliklerini kodlayan 'Polite' araştırma geleneğinin ürünü olan 'POLITY IV' seçilmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda yeterince yer verilmeyen ancak ülkelerin gelişmişliklerinde yönetim şekillerinin hangi ölçüde etki ettiğini ölçmesi, yöntemin bu çalışmaya alınmasında etkili olmuştur. İki farklı yönetim biçimine sahip olan Norveç ve Suudi Arabistan'ın açık bir şekilde karşılaştırmasına imkân veren POLITY IV yöntemi bu anlamda tez çalışmasını değerli kılmıştır.

Son olarak Doğal Kaynak Yönetim Enstitüsü tarafından hazırlanan doğal kaynak yönetim endeksi de iki ülkenin petrol gelirlerini nasıl yönettikleri üzerinde durmuş ve bu çalışmanın bir alt başlığı olması uygun görülmüştür. Norveç ve Suudi Arabistan'ın gelir yönetiminde sahip oldukları veya eksiklerinin olduğu tarafları alt başlıklar halinde puanlandıran endeks bu anlamda iki ülke karşılaştırmasına netlik kazandırmıştır.

5.3.1. Pearson Korelasyon Analiz Yöntemi ile Karşılaştırma

5.3.1.1. Petrol Fiyatları ile Norveç'in Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular

1990-2016 yılları arası değişen petrol fiyatları ile Norveç'in petrol geliri, ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon, işsizlik (1991-2016) ve İnsani Gelişme Endeksi (1990-2015) verileri ile arasındaki ilişki, Pearson Korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan hipotezimiz;

H₁: Petrol fiyatları ile Norveç'in ekonomik büyümesi, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik ve İnsani Gelişim Endeksi verileri arasında bir ilişki vardır.

Petrol fiyatları ile değişkenler arasındaki ilişki Tablo 12'de de görülebileceği üzere tek tek ele alınmıştır. Petrol fiyatları ile petrol geliri ($r = .717$ ve $P < 0.05$) ve İnsani Gelişim Endeksi ($r = .740$ ve $P < 0.05$) arasında yüzde 95 güven aralığında yüksek düzeyli, kişi başına düşen milli gelir ($r = .677$ ve $P < 0.05$) arasında ise orta düzeyli pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Ancak yine petrol fiyatları ile ekonomik büyüme ($r = -.507$ ve $P < 0.05$) ve işsizlik ($r = -.656$ ve $P < 0.05$) arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki vardır. Bundan dolayı H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Öte yandan petrol fiyatları ile enflasyon ($r = -.228$ ve $P > 0.05$) arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Bununla birlikte petrol fiyatı dışında diğer verilerinde birbirleri arasındaki ilişki ayrı ayrı incelenmiştir. İlk olarak yüzde 95 güven aralığında petrol gelirleri ile kişi başına düşen milli gelir ($r = .794$ ve $P < 0.05$) ve İnsani Gelişim Endeksi ($r = .791$ ve $P < 0.05$) arasında yüksek düzeyli pozitif anlamlı ilişki vardır. Bunun yanında petrol geliri ile işsizlik ($r = -.777$ ve $P < 0.05$) arasında yüksek düzeyli, ekonomik büyüme ($r = -.364$ ve $P > 0.05$) arasında zayıf düzeyli ve enflasyon ($r = -.242$ ve $P > 0.05$) arasında ise çok zayıf negatif anlamlı ilişki vardır.

Yüzde 95 güven aralığında ekonomik büyüme ile işsizlik ($r = .569$ ve $P < 0.05$) arasında orta düzeyli pozitif anlamlı bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme ile kişi başına düşen milli gelir ($r = -.506$ ve $P < 0.05$) ve İnsani Gelişim Endeksi ($r = -.517$ ve $P < 0.05$) arasında ise orta düzeyli negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ancak ekonomik büyüme ile enflasyon ($r = -.262$ ve $P > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kiři başına dūřen milli gelir ile İnsani Geliřme Endeksi ($r = .982$ ve $P < 0.05$) arasında çok yüksek düzeyli pozitif anlamlı ilişki vardır. Ancak kiři başına dūřen milli gelir ile işsizlik ($r = -.805$ ve $P < 0.05$) arasında yüksek düzeyli negatif anlamlı ilişki vardır. Öte yandan kiři başına dūřen milli gelir ile enflasyon ($r = -.296$ ve $P > 0.05$) arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Son olarak enflasyon ile işsizlik ($r = .096$ ve $P > 0.05$) arasında çok zayıf düzeyli pozitif anlamlı ilişki bulunurken yine enflasyon ile İnsani Geliřme Endeksi ($r = -.383$ ve $P > 0.05$) arasında zayıf düzeyli negatif bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 12. 1990-2016 Yılları Arası Petrol Fiyatlarının Norveç Ekonomisine ve İGE'sine Etkisinin Pearson Korelasyon Analiz Yöntemiyle Gösterimi

		Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)	Petrol Geliri (Milyar Dolar)	Ekonomik Büyüme (%)	Kişi Başı Gelir (Bin Dolar)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	İGE
Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)	Pearson Korelasyon	1	,717**	-,507**	,677**	-,228	-,656**	,740**
	Sig. (2-tailed)		,000	,007	,000	,253	,000	,000
	N	27	27	27	27	27	26	26
Petrol Geliri (Milyar Dolar)	Pearson Korelasyon	,717**	1	-,364	,794**	-,242	-,777**	,791**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,062	,000	,224	,000	,000
	N	27	27	27	27	27	26	26
Ekonomik Büyüme (%)	Pearson Korelasyon	-,507**	-,364	1	-,506**	-,262	,569**	-,517**
	Sig. (2-tailed)	,007	,062	,007	,007	,187	,002	,007
	N	27	27	27	27	27	26	26
Kişi Başı Gelir (Bin Dolar)	Pearson Korelasyon	,677**	,794**	-,506**	1	-,296	-,805**	,982**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,007	,007	,134	,000	,000
	N	27	27	27	27	27	26	26
Enflasyon (%)	Pearson Korelasyon	-,228	-,242	-,262	-,296	1	,096	-,383
	Sig. (2-tailed)	,253	,224	,187	,134	,640	,053	,053
	N	27	27	27	27	27	26	26
İşsizlik (%)	Pearson Korelasyon	-,656**	-,777**	,569**	-,805**	,096	1	-,820**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,002	,000	,640	,000	,000
	N	26	26	26	26	26	26	25
İGE	Pearson Korelasyon	,740**	,791**	-,517**	,982**	-,383	-,820**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,007	,000	,053	,000	,000
	N	26	26	26	26	26	25	26

** p< 0,01 anlamlılık derecesinde ilişki anlamlı

5.3.1.2. Petrol Fiyatları ile Suudi Arabistan'ın Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki İle İlgili Bulgular

1990-2016 yılları arası değişen petrol fiyatları ile Suudi Arabistan'ın petrol geliri (2006-2016), ekonomik büyümesi, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon, işsizlik (1991-2016) ve İnsani Gelişme Endeksi (1990-2015) verileri ile arasındaki ilişki sonucu elde edilen veriler Pearson Korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan hipotezimiz;

H₁: Petrol fiyatları ile Suudi Arabistan'ın petrol geliri, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon ve İnsani Gelişim Endeksi verileri arasında bir ilişki vardır.

Petrol fiyatları ile diğer değişkenler arasındaki ilişki Tablo 13'te görülebileceği üzere tek tek ele alınacaktır. Yüzde 95 güven aralığında petrol fiyatları ile petrol geliri ($r = .988$ ve $P < 0.05$) arasında çok yüksek düzeyli, İnsani Gelişim Endeksi ($r = .877$ ve $P < 0.05$) arasında ise yüksek düzeyli pozitif anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ayrıca petrol fiyatları ile kişi başına düşen milli gelir ($r = .599$ ve $P < 0.05$) ve enflasyon ($r = .625$ ve $P < 0.05$) arasında orta düzeyli ve pozitif anlamlı ilişki vardır. Bundan dolayı H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Ancak petrol fiyatları ile ekonomik büyüme ($r = .147$ ve $P > 0.05$) ve işsizlik ($r = -.213$ ve $P > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Bununla birlikte petrol fiyatı dışında diğer verilerinde birbirleri arasındaki ilişki ayrı ayrı incelenmiştir. İlk olarak yüzde 99 güven aralığında petrol gelirleri ile ekonomik büyüme ($r = .621$ ve $P < 0.05$) arasında orta düzeyli pozitif anlamlı ilişki vardır. Ancak petrol gelirleri ile kişi başına düşen milli gelir ($r = .244$ ve $P < 0.05$), İnsani Gelişim Endeksi ($r = .397$ ve $P < 0.05$), işsizlik ($r = -.075$ ve $P > 0.05$) ve enflasyon ($r = .220$ ve $P > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Ekonomik büyüme ile kişi başına düşen milli gelir ($r = .205$ ve $P > 0.05$), enflasyon ($r = .259$ ve $P > 0.05$), işsizlik ($r = .334$ ve $P > 0.05$) ve İnsani Gelişim Endeksi ($r = -.023$ ve $P > 0.05$) arasında da herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Kişi başına düşen milli gelir ile İnsani Gelişim Endeksi ($r = .647$ ve $P < 0.05$) arasında yüzde 95 güven aralığında orta düzeyli pozitif anlamlı ilişki vardır. Yine yüzde 99 güven aralığında kişi başına düşen milli gelir ile enflasyon ($r = .449$ ve $P < 0.05$) arasında zayıf düzeyli pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur.

Enflasyon ile İnsani Gelişme Endeksi ($r = .410$ ve $P > 0.05$) arasında yüzde 99 güven aralığında zayıf düzeyli pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Bunun yanında enflasyon ile işsizlik ($r = .013$ ve $P > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 13. 1990-2016 Yılları Arası Petrol Fiyatlarının Suudi Arabistan Ekonomisine ve İGE'sine Etkisinin Pearson Korelasyon Analiz Yöntemiyle Gösterimi

		Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)	Petrol Geliri (Milyar Dolar)	Ekonomik Büyüme (%)	Kişi Başı Gelir (Bin Dolar)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	İGE
Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)	Pearson Korelasyon	1	,988**	,147	,599**	,625**	-,213	,877**
	Sig. (2-tailed)		,000	,466	,001	,000	,297	,000
	N	27	11	27	27	27	26	26
Petrol Geliri (Milyar Dolar)	Pearson Korelasyon	,988**	1	,621*	,244	,220	-,075	,397
	Sig. (2-tailed)	,000		,042	,470	,515	,825	,256
	N	11	11	11	11	11	11	10
Ekonomik Büyüme (%)	Pearson Korelasyon	,147	,621*	1	,205	,259	,334	-,023
	Sig. (2-tailed)	,466	,042		,305	,191	,096	,913
	N	27	11	27	27	27	26	26
Kişi Başı Gelir (Bin Dolar)	Pearson Korelasyon	,599**	,244	,205	1	,449*	,256	,647**
	Sig. (2-tailed)	,001	,470	,305		,019	,207	,000
	N	27	11	27	27	27	26	26
Enflasyon (%)	Pearson Korelasyon	,625**	,220	,259	,449*	1	,013	,410*
	Sig. (2-tailed)	,000	,515	,191	,019		,952	,037
	N	27	11	27	27	27	26	26
İşsizlik (%)	Pearson Korelasyon	-,213	-,075	,334	,256	,013	1	-,294
	Sig. (2-tailed)	,297	,825	,096	,207	,952		,154
	N	26	11	26	26	26	26	25
İGE	Pearson Korelasyon	,877**	,397	-,023	,647**	,410*	-,294	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,256	,913	,000	,037	,154	
	N	26	10	26	26	26	25	26

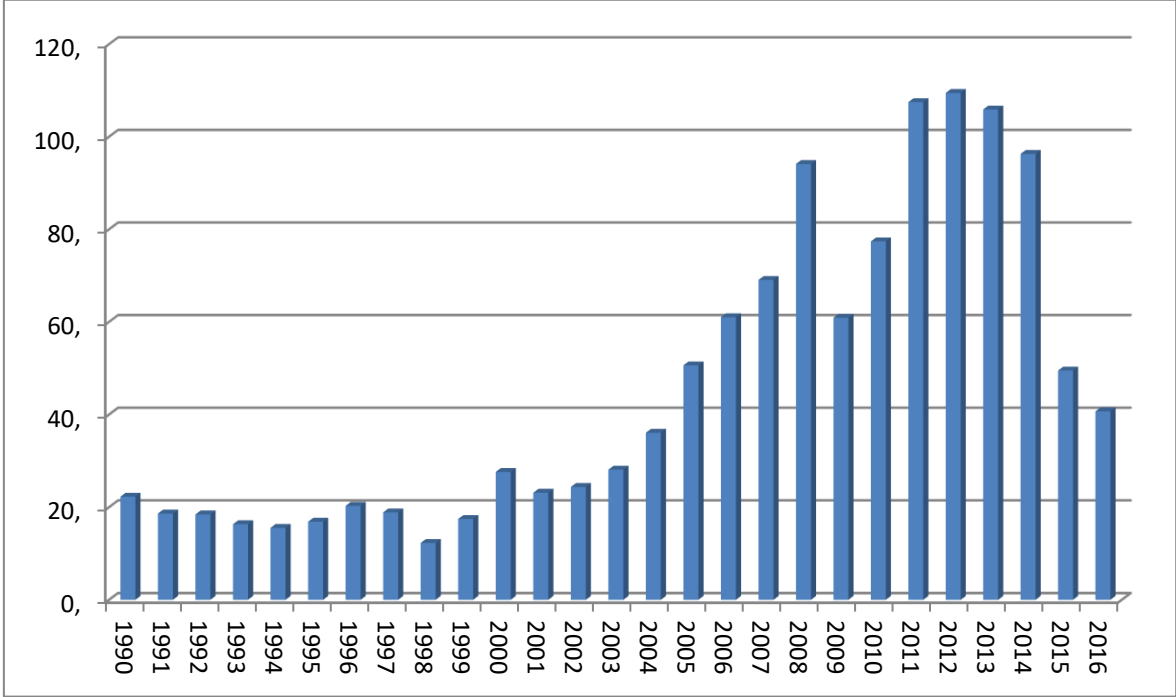
** p<0,01 anlamlılık derecesinde ilişki anlamlı, * p<0,05 anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

5.3.2. Makroekonomik Göstergeler İle Karşılaştırma

Çalışmanın bu kısmında iki ülke karşılaştırması, 1990-2016 yılları arasındaki makroekonomik göstergelerin aynı yıllar aralığında petrol fiyatlarında yaşanan değişimle ilişkisi üzerinden yapılacaktır. Norveç'ten ziyade Suudi Arabistan gelirlerinin yüzde 70'ten fazlasının petrole dayandığı bilindiğinden petrol fiyatlarında yaşanan değişimin bu ülkelerin ekonomik gelişmişliğini ne denli etkilediği bilindiğinden bu karşılaştırmanın yapılması kaçınılmaz olmuştur.

Makroekonomik göstergeler ile petrol fiyatlarını karşılaştırmadan önce 1990-2016 yılları arasında petrol fiyatlarında yaşanan değişime bakmakta yarar vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde petrolün ekonomi politiği başlığı altında o dönemlerde petrol fiyatlarına yön veren gelişmeler ayrıntıları ile verilmiştir. Ancak bu kısımda yıllar özelinde petrol fiyatlarında nasıl bir değişimin yaşandığı verilmektedir. 1990 yılında varil başına 22,2 dolar civarında seyreden petrol fiyatının o dönemin sonuna kadar aynı seviyelerde dolaştığı görülmektedir. 2000'ler sonrasında hızlı bir artışa geçen fiyatların en tepe noktasını 2012 yılında 109,4 dolar ile yapmıştır. Özellikle 2014 yılı sonrasında da son yıllarda birebirde şahit olduğumuz düşüşünü gerçekleştirmiştir. 2016 yılını 40 dolar civarında kapatan petrol fiyatları 2017 yılı sonlarına doğru 50 dolar civarlarında seyretilmektedir (Statista, 2017) (Grafik 10).

Grafik 11. 1990-2016 Yılları Arası Ham Petrol Fiyatları (Varil Başına, Dolar)

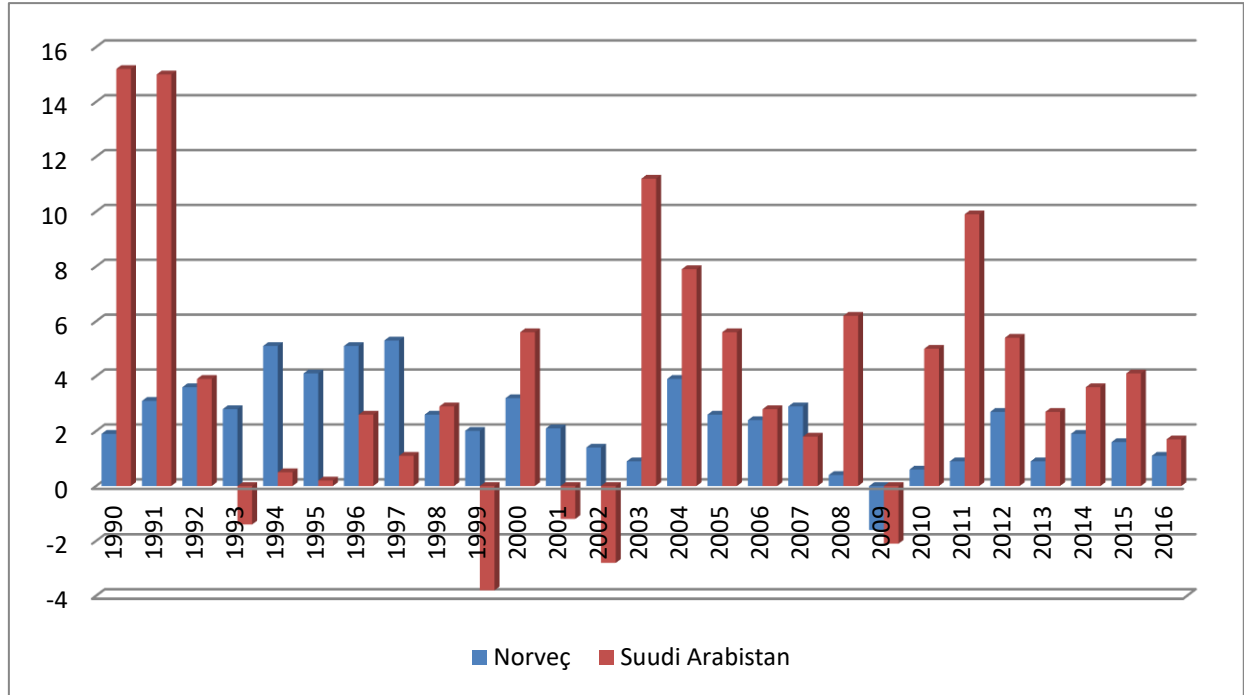
Kaynak: Statista

İlk olarak 1990-2016 yılları arası Norveç'in ekonomik büyüme rakamları ile aynı yıllar arası petrol fiyatları arasındaki ilişkiye bakıldığında 1990'lı yılların ilk yıllarında petrol fiyatları düşerken Norveç'in ekonomik büyümesi artış gösteriyor. 2000'lerin başına kadar bu pozitif ilişki devam ederken 2001-2007 yılları arası petrol fiyatları artarken ekonomik büyümede dalgalı bir seyir göze çarpıyor. 2009 küresel ekonomik krizde hem petrol fiyatları hem de ekonomik büyümede düşüş yaşandığı görülüyor. 2010-2012 yılları arasına bakıldığında petrol fiyatları yükselirken ekonomik büyümede de yükseliş yaşanmış ve son olarak 2014-2016 yıl aralığına bakıldığında ise petrol fiyatlarında yaşanan düşüş beraberinde ekonomik büyümede de düşüşü beraberinde getirmiştir.

Özetle Norveç'te petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ya da artış pozitif şekilde ekonomik büyümede de artış ya da azalışı beraberinde getirmiştir. 1990-2016 yılları arası petrol fiyat değişikliği ile ekonomik büyüme ilişkisinde Suudi Arabistan örneğine bakıldığında Norveç'ten farklı bir tablo ile karşılaşılacaktır. 2000'li yıllara kadar olan sürede petrol fiyatlarındaki değişim ile ekonomik büyümedeki değişim arasında pozitif bir ilişki göze çarparken 2000'ler sonrası Suudi Arabistan'da petrol fiyatlarında yaşanan değişimin birebirde ekonomik büyümeyi etkilemediğini göstermiştir. Bu durumda Suudi Arabistan

ekonomik büyümesine pozitif ya da negatif yönde katkı sunan petrol dışında da sektörlerin varlığı ortaya çıkmaktadır (Grafik 11).

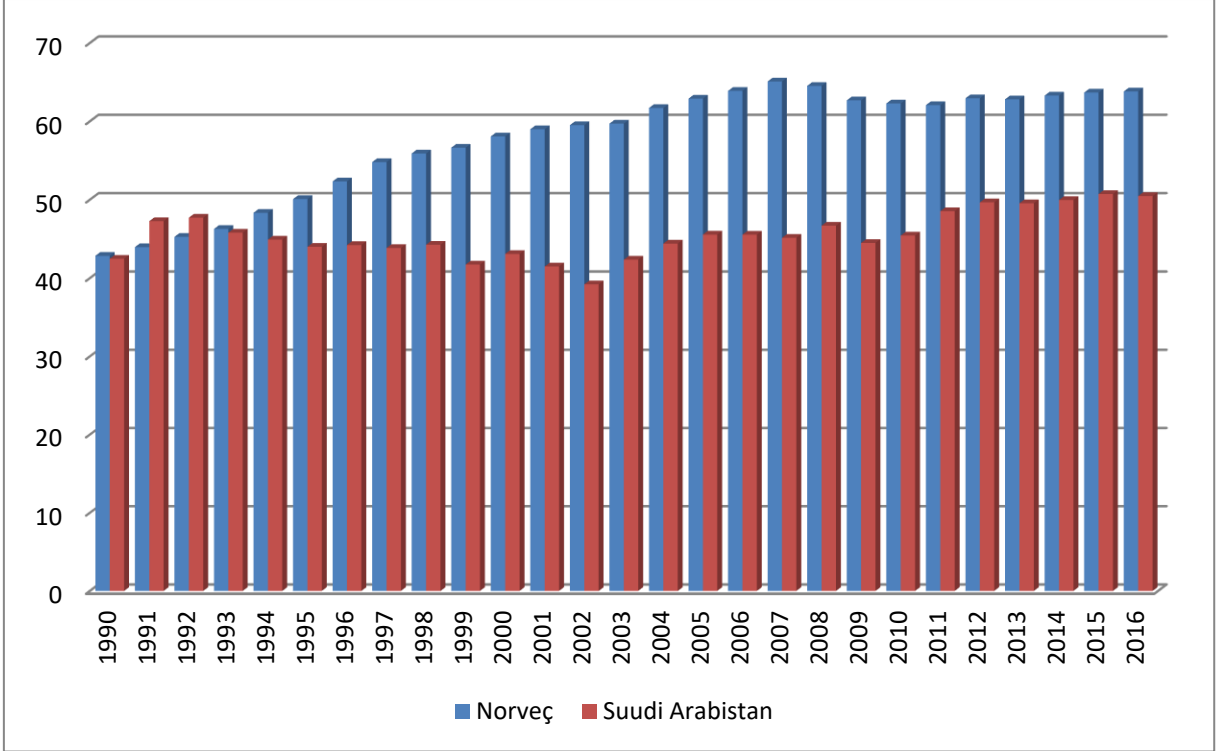
Grafik 12. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Ekonomik Büyüme Rakamları (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Norveç ve Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen milli gelirleri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiye bakıldığında 1990'ların ilk yıllarında petrol fiyatları düşerken Norveç'te ilginç bir şekilde kişi başı gelirden artış yaşanırken Suudi Arabistan'da ise düşüş göstermiştir. 2000'li yılların başında ise artışa geçen petrol fiyatlarında Norveç'in kişi başı gelirinde azalan oranda bir artışın yaşandığı ancak Suudi Arabistan'da ise azalış sonrasında artan bir dalgalı seyir görülmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizi sonrasında düşen petrol fiyatları iki ülkede de kişi başına gelirden düşüşleri getirmiştir. 2010'ların başına geldiğimizde petrol fiyatlarında fazlasıyla bir artış olduğu görülmekte ve bunun iki ülkedeki kişi başına gelir yansıması da artan oranlı olmuştur. Son yıllara bakıldığında yine iki ülkenin de petrol fiyatlarında yaşanan düşüşe aynı yönde tepki (artan oranda) verdikleri görülmektedir. Bu karşılaştırmada dikkat çeken en önemli şey 2000'ler sonrası Suudi Arabistan'ın da petrol fiyatlarında yaşanan değişime verilen tepkinin Norveç'e benzer yönde gelişmesidir (Grafik 12).

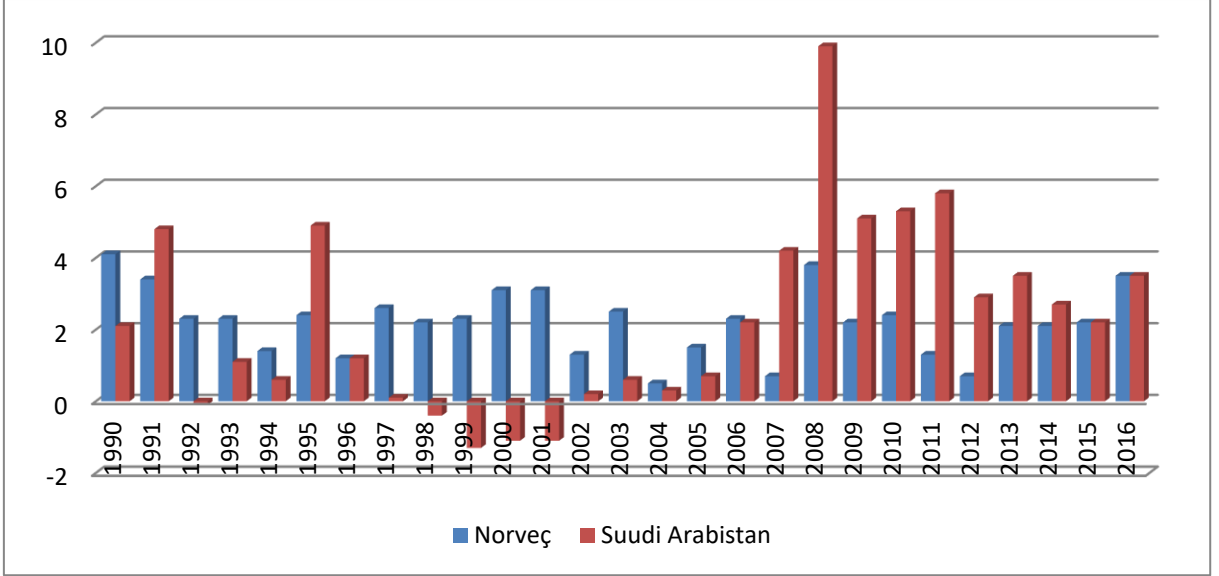
Grafik 13. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Kişi Başı Gelirleri (Bin Dolar, 2011 Yıl Bazlı)

Kaynak: Dünya Bankası

Norveç ve Suudi Arabistan'ın 1990-2016 yılları arası enflasyon oranlarında ve petrol fiyatlarında yaşanan değişime bakıldığında ekonomik büyüme değerlendirmesinde olduğu gibi burada da iki ülke arasında farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Norveç'ten başlayacak olursak petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde Norveç'te enflasyon oranlarının düştüğü görülürken petrol fiyatlarının azaldığı dönemlerde ise enflasyon oranlarının attığı görülmüştür. Ters orantının görüldüğü bu veri analizinde Norveç'in petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde karşılaşılan gelir kaybını enflasyon artışı ile telafi ettiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın aynı yıllar içerisinde enflasyon oranları ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiye bakıldığında Norveç'tekine benzer bir durumun yaşandığı ancak enflasyon oranlarında yıllar içinde daha keskin düşüş ve artışların yaşandığı görülmektedir. Yani petrol fiyatları arttığı ya da azaldığı dönemlerde ülkedeki enflasyon oranlarının daha hızlı ya da daha yavaş düştüğü görülmektedir (Grafik 13).

Grafik 14. 1990-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan Enflasyon Rakamları (%)

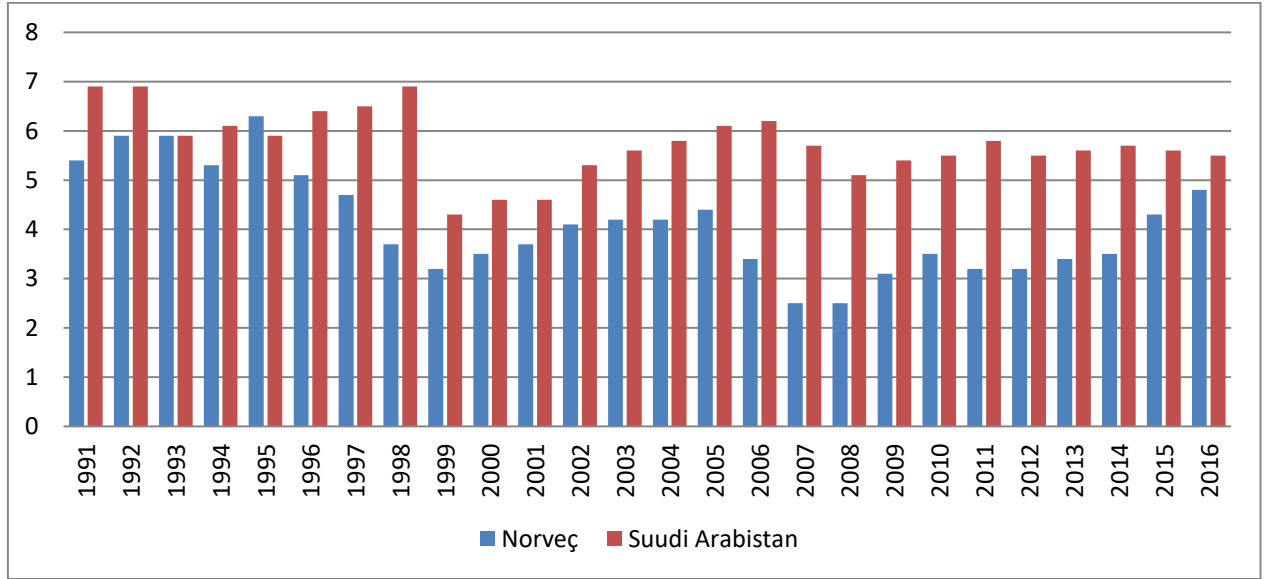

Kaynak: Dünya Bankası

Norveç ve Suudi Arabistan'ın işsizlik rakamları ve petrol fiyatları arasında yaşanan değişimde dünya bankası veri setinde 1990 yılına ait veri bulunamadığı için yıl aralığı 1991-2016 yılları arası olarak seçilmiştir (Aynı yıl aralığında işsizlik verilerinin cinsiyete bağlı dağılımı ekteki tabloda yer almaktadır). Karşılaştırmaya Norveç'ten başlayacak olursak yıllara göre işsizlik oranlarının dalgalı bir seyir izlemesine rağmen giderek azaldığı görülmektedir. Petrol fiyatları ile ilişkisine bakıldığında petrol fiyatlarının yükseldiği yani ülke gelirlerinin arttığı dönemde işsizlik rakamlarının da azaldığı görülmektedir.

Suudi Arabistan'a bakıldığında aynı yıllar aralığında Norveç'e göre işsizlik rakamları daha yüksek seyretse de dalgalı bir seyir izlediği ve petrol fiyatlarının yükseldiği yıllarda ülkede işsizlik rakamlarının azaldığı görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ülke gelirlerinin farklılık gösterse de petrole bağımlı olduğu ülkelerde petrol fiyatlarında yaşanan değişimin birebirde ülkedeki istihdam ve dolayısı ile işsizlik rakamlarını etkilediğidir. Özellikle Suudi Arabistan'da çoğunluğu enerji kaynaklarına bağlı sektörlerde petrol fiyatlarına bağlı yaşanan gelişmeler doğrudan çalışan kişi sayısına da etki etmektedir (Grafik 14), (Ek-5).

Grafik 15. 1991-2016 Yılları Arası Norveç ve Suudi Arabistan İşsizlik Rakamları (%)

Kaynak: Dünya Bankası

5.3.3. İnsani Gelişme Endeksi İle Karşılaştırma

5.3.3.1. İnsani Gelişme Endeksinin Ölçülmesi

Gelir dağılımı, yoksulluk, yetersiz beslenme, düşük okur/yazarlık, düşük yaşam düzeyleri gibi iktisadi ve sosyal eksikliklerin derinliği konusunda, GSYH'nin yetersiz olduğuna dikkat çeken iktisatçılar özellikle 1980'li yıllardan itibaren kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan GSYH'nin özünde bir eksiklik olduğunu ileri sürmüşlerdir (Todaro, 1992).

1980'ler sonrasında kalkınmanın yalnızca iktisadi faaliyetlerle ölçülmeyeceği bununla birlikte toplumların daha rahat bir yaşam sürdürebilmelerinin sağlanması ile ilişkili olduğu üzerine çalışmalar yürütülmüştür. Kalkınma kavramı, insanın yaşam kalitesinin nasıl artırılacağı yönünde sorulan sorular üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede, kaliteli bir hayatın ölçülmesi adına yeni araştırmaların yanında ve çeşitli insani kalkınma göstergeleri ve endeksleri geliştirilmiştir (Jahan, 2002).

Toplum hayatının iyileştirilmesine yönelik 1980'li yıllarda Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndan (United Nations Development Programme, UNDP) önemli bir çalışma ortaya konmuştur. Bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi ve yetişkin okur/yazarlık oranı ile üç önemli göstergenin ölçüt olarak kullanıldığı çalışmayı UNDP'den Amartya Sen, "İnsani Gelişme Endeksi (Human

Development Index-HDI)” olarak geliştirmiştir. İnsan eksenli kalkınma anlayışını yansıtan bu çalışmaya öncü olan ve en çok bilinen üç ölçme girişimi ise şunlardır (Todaro, 1992):

- 1960-1970’li yıllarda Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (United Nations Research Institute on Social Development), gelişmekte olan birçok ÷lke için 16 temel gösterge ile bileşik bir endeks form÷lü kullanarak bir dizi çalışma yapmıştır.
- 1967 yılında Adelman ve Morris tarafından, gelişmekte olan 74 ÷lkeyi sınıflandıran 41 değişkenli bir çalışma yapılmıştır.
- 1970-1980’li yıllarda Washington’da Denizaşırı Kalkınma Konseyi (Overseas Development Council) tarafından Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi oluşturulmuştur.

Bu tür çalışmaların birleştiği ortak nokta kalkınmanın ölç÷lmesinde kişi başına düşen GSYH’nin yetersiz olduğu ve kalkınma sürecinde toplum yaşamının kalitesine önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmaların en geniş anlamı ile sosyal göstergelerle desteklenmesi gerektiği her geçen yıl önem kazanmıştır.

Amartya Sen’in geliştirmiş olduğu HDI, 1990 yılından itibaren her yıl İnsani Gelişme Raporlarının (Human Development Report, HDR) içinde düzenli olarak yayınlanmaktadır. İnsani gelişim konusunda dünya çapında çok önemli çalışmaları olan bu raporların yayınlanması, bu konuya yeterince önem vermeyen ÷lkelerin afişe edilmesinde önemli bir kaynak olmuştur. Sosyal kalkınma ve insani gelişmişlik konusunda birçok göstergenin ölçüt alındığı bu raporların özellikle gelişmekte olan ÷lkeler nazarında dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda İnsani Gelişme Endeksi’nin tanımı ve unsurları konusunda ayrıntılı bilgiye sahip olmakta yarar vardır.

5.3.3.2. İnsani Gelişme Endeksi’nin (HDI) Hesaplanma Yöntemi

İnsani gelişmenin ölç÷lmesinde üç temel boyut çerçevesinde bir ÷lkenin ortalama başarılarını ölçen HDI’nin, söz konusu üç temel boyutu, 2005 yılında yayınlanan HDR’de (UNDP, 2005: 341) şu şekliyle tanımlanmıştır:

- Doğumda yaşam beklentisi,
- Yetişkin okur/yazar oranı ve
- Satın alma gücü paritesine (SGP) göre hesaplanan kişi başına GSYH.

Yukarıda verilen üç temel boyut, başlı başına bir ölçüm aracı olarak kullanılma yeterliliğine sahiptirler. Bir toplumun veya ülkenin kalkınıp kalkınmadığı konusu bu üç temel gösterge üzerinden hesaplanmakta ve ortaya çıkan sonuç birçok alanda yol gösterici olmaktadır.

HDI'nin hesaplamasında ilk önce insani gelişmenin üç unsuruna ait göstergeler ayrı ayrı birer endeks haline getirilmektedir. Doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okur/yazarlık oranı ve SGP'ye göre kişi başına reel GSYH göstergeleri; sırasıyla yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksine dönüştürülüp tek bir endeks haline alan HDI'ye dönüştürülür.

İnsani gelişme endeksini oluştururken her bir değişken bir ölçeklendirme işlemiyle normal birer sayı haline getirilmekte ayrıca her bir değişken için maksimum ve minimum değerler seçilmekte ve bu değerler arasındaki fark, ölçekleri tanımlamaktadır. Normal birer sayı haline getirilen değişkenler öncelikle, gözlemlenen değer ile minimum değer arasındaki fark belirlenmekte, sonra bu farklılık maksimum ve minimum değerler arasındaki farklılığın bir oranı olarak gösterilmektedir. Böylece endeks değeri 0 ile 1 arasında ölçeklendirilmiş olmaktadır (HDR, 2002). Endeks puanlamasında 1'e yakın ülkeler insani gelişme anlamında iyi durumda gösterilirken 0'a yakın ülkeler ise insani gelişmede kötü durumda olarak nitelendirilirler.

Ölçekleme ve normal birer sayı haline getirme işlemi iki nedenden dolayı gereklidir. Birincisi, HDI'nin içinde yer alan değişkenler (doğumda yaşam beklentisi (yıl), yetişkin okuryazarlık oranı (%), kişi başına düşen GSYH (bin dolar)) farklı birimlere sahiptir. İkinci olarak, ölçekleme işlemi ülkelerin uluslararası düzeyde karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır (HDR, 2005), (Tablo 14).

Tablo 14. HDI'nin Hesaplanmasında Kullanılan Hedef Değerler

Göstergeler	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi (Yıl)	85	25
Yetişkin Okur/Yazarlık (%)	100	0

Birleşik Bütünleşik Okullaşma Oranı (%)	100	0
Kişi Başına GSYH (SGP \$)	40.000	100

Kaynak: HDR, 2005

$$\text{HDI} = (\text{Maksimum Değer} - \text{Gerçek Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})$$

İnsani Gelişme Endeksi, tek tek hesaplanan boyut endekslerinin basit bir ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. HDI değerlerinin 0,000-0,499 arasında olması düşük, 0,500-0,799 arasında olması orta ve 0,800-1,000 arasında olması ise yüksek insani gelişme düzeyini göstermektedir.

Son yayınlanan 2016 Yılı İnsani Gelişme Raporu (Ek-6), “Herkes İçin İnsani Gelişme (Human Development for Everyone)” söylemi ile yayınlanmış ve rapor 5 ana amaç etrafında şekillenmiştir. Bunlar;

- İnsani Gelişim Konusunda Açıkları Bulunan Yerlerin Belirlenmesi
- Kullanılabilir Çeşitli Politika Seçeneklerinin Tutarlılıkla Aranması
- Cinsiyet Eşitsizliğinin Azaltılması
- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Diğer Küresel Anlaşmaların Uygulanması
- Küresel Sistemdeki Reformlara Yönelik Çalışma Yapılması, olarak belirlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. HDR 2016'nın Ajandası

Kaynak: HDR, 2016

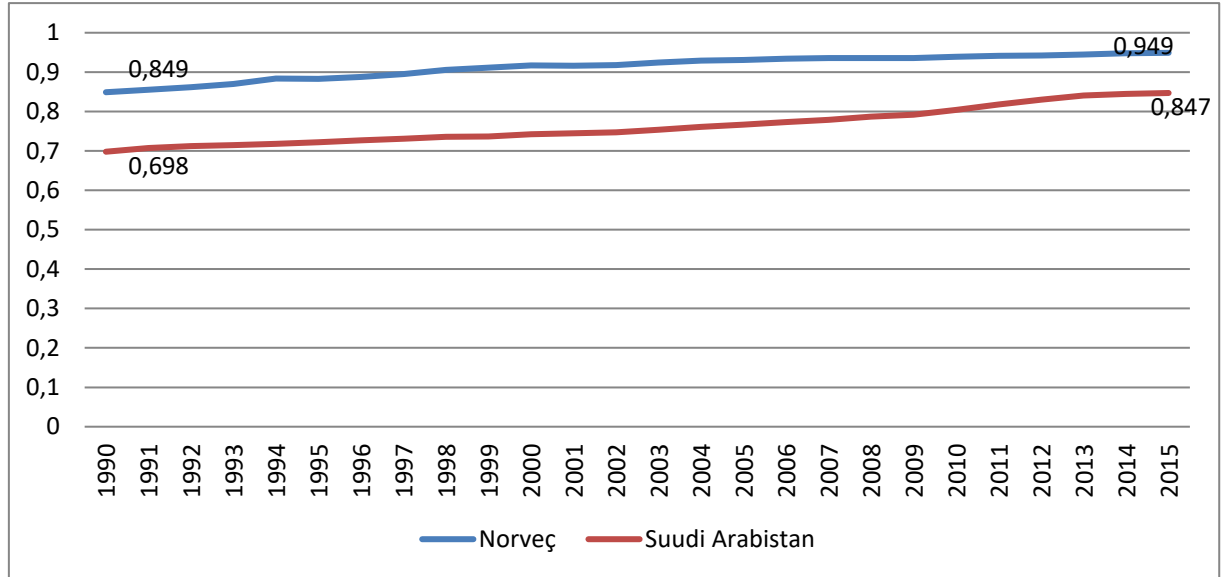
5.3.3.3. Norveç ve Suudi Arabistan'ın İnsani Gelişme Endeksi Verileri Çerçevesinde Karşılaştırılması

O ile 1 arasında değer alan ve 1'e yaklaştıkça ülkenin gelişmişliği anlamında pozitif göstergeler sunan HDI'de ilk hesaplandığı 1990 yılından 2015 yılına kadar Norveç ve Suudi Arabistan'da yaşanan değişime bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda Norveç'in 1990 yılında 0,849 olan HDI endeksi 1995 yılında 0,883, 2000 yılında 0,917, 2005 yılında 0,931, 2010 yılında 0,939 ve 2015 yılında ise 0,949'a yükselmiştir. Görüldüğü ve beklendiği üzere Norveç'in İnsani Gelişme Endeksi her geçen yıl artmıştır.

Suudi Arabistan'ın HDI'sinde yaşanan değişimlere bakıldığında 1990 yılında 0,698 olan HDI endeksi 1995 yılında 0,722, 2000 yılında 0,742, 2005 yılında 0,767, 2010 yılında 0,804 ve 2015 yılında ise 0,847'ye yükselmiştir. Özellikle son 15 yılda artan HDI hızına bakıldığında Suudi Arabistan'da da Norveç kadar olmasa da yıllar boyunca artan bir HDI

endeksi görülmektedir (Grafik 14). Durumu bir cümle ile özetleyecek olursak Norveç'in 1990 yılında ulaştığı endeks puanına Suudi Arabistan'ın 2015 yılında bile ulaşamadığı görülmektedir.

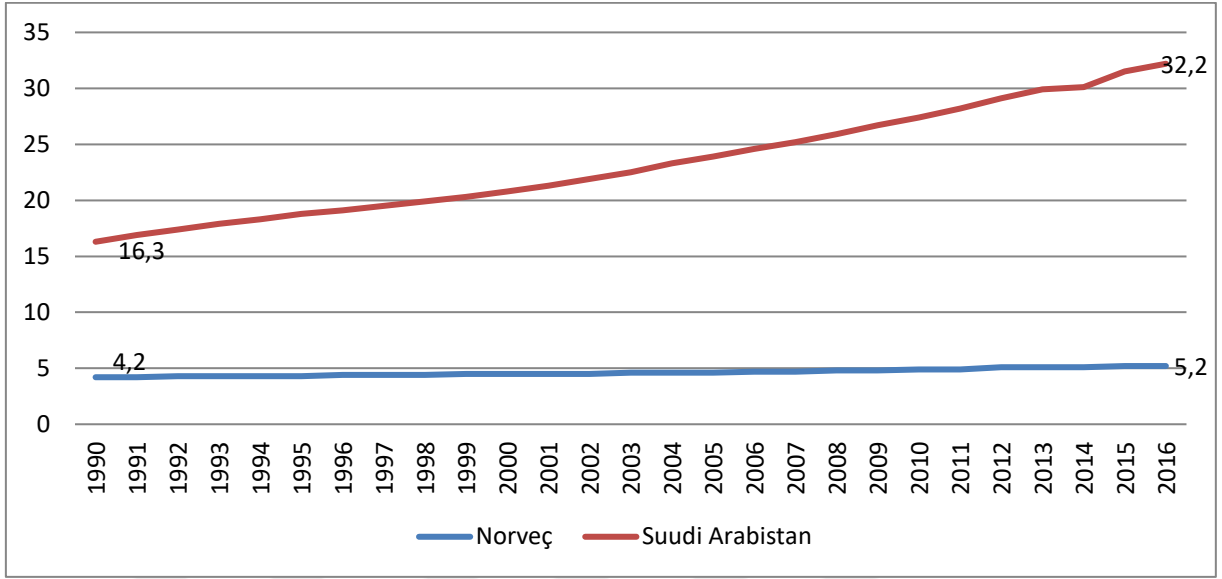
Grafik 16. İnsani Gelişme Endeksi (1990-2016)

Kaynak: HDI

HDI'de şu ana kadar yapılan karşılaştırmalarda kuşkusuz Norveç'in Suudi Arabistan'a göre daha iyi bir performans sergilediği görülmektedir. Norveç'in önde olmasında yönetim şekli, ekonomi, kaynak yönetimi gibi birçok alanda avantaja sahip olmasının yanında Suudi Arabistan'a göre nüfusunun az olması da en büyük avantajlarından biri olarak görülmektedir. 1990 yılında 4,2 milyon olan nüfus aynı yıl Suudi Arabistan'da 16,3 milyon civarında seyretmiştir. İlerleyen yıllarda daha durgun seyreden Norveç nüfusu 2016 yılında 5,2 milyona çıkarken Suudi Arabistan'ın nüfusu aynı yıl 32,2 milyona yükselmiştir (Hem Suudiler hem de yabancı ülkelerden gelip ülkede ikamet edenler) (Grafik 15).

Grafik 17. Yıllara Göre Norveç ve Suudi Arabistan'ın Toplam Nüfusu (1990-2016)

Kaynak: Dünya Bankası

2016 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda yer alan 2015 yılı verilerine göre endekste 188 ülke içerisinde Norveç 0,949 puanla 1. sırada yer alırken Suudi Arabistan 0,847 puan ile 38. sırada yer almaktadır. Bu sıralama Norveç adına çok anlam taşımaktadır. Öte yandan 188 ülke içerisinde mevcut şartlar göz önüne alındığında Suudi Arabistan'ın sıralaması da iyi görünmektedir.

Endeksi oluşturan veriler ayrı ayrı incelendiğinde doğumda yaşam beklentisi Norveç'te 81,7 yıl iken Suudi Arabistan'da bu rakam 74,4 yıldır. Beklenen okullaşma yılı yine Norveç'te 17,7 yıl iken Suudi Arabistan'da 16,1 yıl olarak gerçekleşmiştir. Eğitim endeksinin hesaplandığı bir diğer unsur olan ortalama okullaşma yılı ise Norveç'te 12,7 yıl, Suudi Arabistan'da 9,6 yıldır. Satın alma gücü paritesine (SGP) göre belirlenen ve gelir endeksinin oluşturan kişi başı milli gelirden iki ülke karşılaştırmasına bakıldığında, Norveç'te 67,614 dolar olan kişi başı milli gelir bir diğer petrol zengini ülke olan Suudi Arabistan'da 51,320 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda yukarıdaki veriler hesaplanarak oluşturulan endekste Norveç ilk sırada yer alırken Suudi Arabistan ise 38. Sırada yer almıştır (Tablo 15).

Tablo 15. İnsani Gelişme Endeksinde Kullanılan Göstergelerde Norveç ve Suudi Arabistan Karşılaştırması

	İnsani Gelişme Endeksi (HDI)	Doğumda Yaşam Beklentisi (2015)	Beklenen Okullaşma Yılı (2015, 3'te 2 Oranında)	Ortalama Okullaşma Yılı (2015, 3'te 1 Oranında)	Kişi Başı Gayri Safi Milli Gelir (2011 SGP \$)	HDI Sıralama (2014)
Norveç	0,949	81,7	17,7	12,7	67,614	1
Suudi Arabistan	0,847	74,4	16,1	9,6	51,320	38

Kaynak: HDR, 2016

Bundan sonrasında iki ülke karşılaştırmasının yapılacağı verilerde İnsani Gelişme Endeksi cinsiyet eşitsizliği ön plana çıkarılarak verilmeye çalışılacaktır. İlk olarak cinsiyete bağlı gelişme endeks puanı Norveç'te kadınlarda 0,944 iken erkeklerde 0,951 değerindedir. Suudi Arabistan'da ise bu değer kadınlarda 0,779 iken erkeklerde 0,884'tür. İki ülkede de erkeklerin endeks puanı kadınlara oranla daha yüksek iken aradaki fark ise Norveç'te Suudi Arabistan'a göre çok daha azdır. Doğumdan yaşam beklentisi Norveç'te kadınlarda 83,7 yıl, erkeklerde 79,7 yıl iken Suudi Arabistan'da kadınlarda 75,9 yıl, erkeklerde 73,2 yıldır. Bu veride bir öncekinden farklı olarak iki ülkede de kadınların doğumdan yaşam beklentisi erkeklerden fazladır.

Beklenen okullaşma yılı verilerine bakıldığında Norveç'te kadınlarda bu süre 18,3 yıl, erkeklerde 17,1 yıl iken Suudi Arabistan'da kadınlarda 15,3 yıl, erkeklerde 17 yıldır. Ortalama okullaşma yılı ise Norveç'te kadınlarda 12,8 yıl, erkeklerde 12,7 yıldır. Suudi Arabistan'da bu rakam kadınlarda 9 yıl, erkeklerde 10 yıldır. Son olarak SGP'ye göre hazırlanmış tahmini kişi başı milli gelir Norveç'te kadınlarda 59,800 dolar, erkeklerde 75,314 dolar iken Suudi Arabistan'da ise kadınlarda 19,300 dolar, erkeklerde 75,923 dolardır.

Son veriden hareketle analiz yapıldığında kadın erkek eşitsizliğinin en fazla olduğu ülke Suudi Arabistan'dır. Kadın erkek arasındaki yaşam standardı farkının en bariz şekliyle

görüldüğü kişi başı gelirden kadınlar ile erkeklerin yıllık gelirleri arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumun en açıklayıcı nedeni ise Suudi Arabistan'da kadınların iş hayatındaki yerlerinin çok kısıtlayıcı olmasından gelmektedir. Son günlerde Kral Salman ve veliahtı Prens Muhammed bin Salman'ın kadınların araba kullanmasına izin vermesi, kadınlara yapılan büyük bir lütf olarak görülürken aslında ülkede mevcut durumun vahametini de açıkça ortaya koymaktadır (Al-Jazeera, 2017), (Tablo 16).

Tablo 16. Norveç ve Suudi Arabistan'da Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi

	İnsani Kalkınma Endeksi (Değer)		Doğumdan Yaşam Beklentisi (Yıl)		Beklenen Okullaşma Yılı		Ortalama Okullaşma Yılı		Tahmini Kişi Başına Milli Gelir (2011 SGP \$)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Norveç	0,944	0,951	83,7	79,7	18,3	17,1	12,8	12,7	59,800	75,314
Suudi Arabistan	0,779	0,884	75,9	73,2	15,3	17	9	10	19,300	75,923

Kaynak: HDR, 2016

- Cinsiyete bağlı eşitsizlik endeksinde Norveç 0,053 ile 6. sırada yer alırken Suudi Arabistan 0,257 ile 50. sırada yer almaktadır.
- Anne ölüm oranlarına bakıldığında her 100 bin kadında ölen kişi oranı Norveç'te yüzde 5, Suudi Arabistan'da yüzde 12 olarak belirlenmiştir.
- 15-19 yaş arası her bin kadının doğum oranı Norveç'te yüzde 5,9 iken bu oran Suudi Arabistan'da yüzde 8,8'dir.
- 25 yaş ve üzeri ortaöğretim mezun sayısı Norveç'te kadınlarda yüzde 96,1, erkeklerde yüzde 94,6 iken Suudi Arabistan'da kadınlarda bu oran yüzde 63,3 ve erkeklerde yüzde 72,1 oranındadır.
- Son olarak Norveç'te kadınlarda 15 yaş üzeri iş gücüne katılım oranı yüzde 61,2, erkeklerde yüzde 68,5 olurken Suudi Arabistan'da bu oran kadınlarda yüzde 20,1 ve erkeklerde yüzde 79,1 olarak hesaplanmıştır (Tablo 17).

Kadın istihdamı açısından örnek alınan bir ülke olan Norveç, 1979 yılında yürürlüğe koyduğu Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yasası ile cinsiyet ayrımcılığında yaşanabilecek sorunların önüne geçmeye çalışmış ve açıklanan kadın istihdamı rakamlarından da bu çabasında başarıya ulaştığı görülmektedir (Şahin ve Gültekin, 2013). Ailenin güçlenmesini,

bireylerin daha fazla bağımsız olmasını ve piyasadan bağımsız olarak vatandaşların refah gereksinimlerini sağlamayı amaçlayan İskandinav Refah Modeli'ni benimseyen Norveç bu anlamda birçok ülkeye örnek olabilecek politikalar uygulamaktadır (Özdemir, 2005). Burada da görüldüğü üzere cinsiyet eşitsizliğinde Suudi Arabistan'ın Norveç'e göre daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Özellikle işgücüne katılım oranlarında kadın ile erkekler arasındaki farkın Suudi Arabistan'da daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 17. Norveç ve Suudi Arabistan'da Cinsiyete Bağlı Eşitsizlik Endeksi

	Cinsiyete Bağlı Eşitsizlik Endeksi		Anne Ölümü Oranı (Her 100,00 için)	Genç Yaşta Kadın Doğum Oranı (%) (15-19 Yaş Aralığı, Her Bin Kadın İçin)	Kadınların Parlamento daki Koltuk Sayısı	Ortaöğretim Mezunu (25 Yaş ve Üzeri, %)		İşgücüne Katılım Oranı (15 Yaş ve Üzeri, %)	
	Değer	Sıralama				Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Norveç	0,053	6	5	5,9	39,6	96,1	94,6	61,2	68,5
Suudi Arabistan	0,257	50	12	8,8	19,9	63,3	72,1	20,1	79,1

Kaynak: HDR, 2016

Sağlık, gelir, çalışma-istihdam, insan güvenliği, ticaret-finansal akış, hareketlilik-iletişim, çevresel sürdürülebilirlik ve son başlık olarak demografi ana başlıkları ve bu başlıkları anlamlandıran birçok alt başlıkla ülkeleri karşılaştıran ve HDR 2016'nın en kapsamlı veri taslağı olan aşağıdaki tablodan Norveç ve Suudi Arabistan'ı birçok yönden karşılaştırma imkânı elde edilmiştir.

Tahlili yapılan 8 ana başlık çerçevesinde iki ülke verileri incelendiğinde önemli olarak görülen birkaç alt başlık dikkat çekmektedir. Örneğin kamunun sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı 2015 yılında Norveç'te yüzde 8,3 iken Suudi Arabistan'da bu oran yüzde 3,5'te kalmıştır. Yine iki ülkenin GSYH'si karşılaştırıldığında Norveç 334,9 milyar dolar GSYH'ye sahip iken Suudi Arabistan'ın 2015 yılı GSYH'si 1 trilyon 586 milyar dolar olarak açıklanmıştır.

İstihdamın sektörlere dağılımına bakıldığında tarım istihdamının toplam istihdama oranı 2015 yılında Norveç'te yüzde 2,1 iken Suudi Arabistan'da bu oran yüzde 4,9'dur. Yine hizmet istihdamının toplam istihdama oranı Norveç'te yüzde 77, Suudi Arabistan'da yüzde 70,9 olarak gerçekleşmiştir. Nüfuslarına oranla bakıldığında iki ülkenin genç işsizlik oranları yüksek seyretmektedir. Norveç'te 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı yüzde 10,1 iken bu oran Suudi Arabistan'da yüzde 31 olarak belirtilmiştir.

İnsan güvenliği ana başlığındaki verilere bakıldığında Norveç'te her 100 bin kişi başına cinayet oranı yüzde 0,6 iken Suudi Arabistan'da bu oran yüzde 6,2 civarındadır. Yine her 100 bin kişi başına tutuklu kişi sayısı Norveç'te 71 ve Suudi Arabistan'da 161 kişidir. Son olarak intihar oranlarına bakıldığında yine her 100 bin kişide intihar etme oranı Norveç'te kadınlarda yüzde 5,2, erkeklerde yüzde 13 iken Suudi Arabistan'da bu oranlar Norveç'e nazaran daha düşük seyretmektedir. Suudi Arabistan'da intihar eden kadınların oranı yüzde 0,2 iken erkeklerin oranı yüzde 0,6 olarak kayıtlara geçmiştir.

Hareketlilik ve iletişim ana başlığı altında verilen bilgilerde internet kullanıcı oranı Norveç'te yüzde 96,8 iken Suudi Arabistan'da yüzde 69,6, her yüz kişide mobil telefon aboneliğinde ise Norveç yüzde 113,6 oranına sahipken Suudi Arabistan yüzde 176,6 ile Norveç'ten daha fazla mobil telefon abonesi bulundurmaktadır. Ülkelerin vatandaşlarına sundukları imkanlar değerlendirildiğinde o ülkeden göç etme oranı değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda 2015 yılında Norveç'in her bin kişi başına net göç oranı yüzde 9,3 iken bu oran Suudi Arabistan'da yüzde 15,7 olarak gerçekleşmiştir.

Son dönemlerin belki de üzerinde durulan en önemli konularından biri olan çevresel sürdürülebilirlik ana başlığındaki verilere bakıldığında birçok veride olduğu gibi Norveç'in performansı Suudi Arabistan'a göre daha iyi görünmektedir. Kişi başı karbondioksit emisyonu Norveç'te 11,7 ton, Suudi Arabistan'da 17,9 ton olurken toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payı Norveç'te yüzde 58 iken Suudi Arabistan'da bu oran yüzde 0'dır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Suudi Arabistan'ın Norveç'e göre petrole daha bağımlı olduğu ve enerji kaynak portföyünü genişletmede geç kaldığı görülmektedir.

Coğrafi koşullar da göz önünde bulundurulduğunda Norveç'in toplam toprak alanı içerisinde ormanlık alanı yüzde 33,2 iken Suudi Arabistan'ın ise yüzde 0,5 oranında seyretmektedir. Son olarak demografi ana başlığı altında 5 yaş altı nüfus Norveç'te 0,3 milyon iken Suudi Arabistan'da bu sayı 3,2 milyon civarındadır. Ayrıca kent nüfusu

yüzdesine de bakıldığında Norveç'te şehirlerde yaşayan nüfus, yüzde 80,5 iken Suudi Arabistan'da yüzde 83,1 oranındadır (Tablo 18).

Tablo 18. Norveç ve Suudi Arabistan'ın Belirli Kategorilerde Karşılaştırması (2016)

	NORVEÇ		SUUDİ ARABİSTAN	
Sağlık				
Kamu Sağlık Harcamaları (% GSYH)	8,3		3,5	
Gelir				
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (2011 SGP \$)	67,614		51,320	
GSYH (2011 SGP \$ Milyar)	334,9		1,586.0	
Çalışma, İstihdam				
Tarım İstihdamının Toplam İstihdama Oranı (%)	2,1		4,9	
Hizmet İstihdamının Toplam İstihdama Oranı (%)	77		70,9	
Genç İşsizlik Oranı (% 15-24 Yaş Aralığı)	10,1		31	
İnsan Güvenliği				
Cinayet Oranı (Her 100,000 Başına)	0,6		6,2	
Tutuklu Kişi Sayısı (Her 100,000 Başına)	71		161	
İntihar Oranı (Her 100,000 Başına)	Kadın 5,2	Erkek 13	Kadın 0,2	Erkek 0,6
Ticaret ve Finansal Akış				
Doğrudan Yabancı Yatırım (Net Giriş, % GGSYH)				
İhracat ve İthalat (% GSYH)	68,5		72,5	
Hareketlilik ve İletişim				
İnternet Kullanıcı Oranı (%)	96,8		69,6	
Mobil Telefon Aboneliği (Her 100 Kişi Başına)	113,6		176,6	
Net Göç Oranı (Her 1000 Kişi Başına)	9,3		15,7	
Çevresel Sürdürülebilirlik				

Karbondioksit Emisyonu (Kişi Başı, Ton)	11,7	17,9
Ormanlık Alan (Toprak Alanın Yüzdesi)	33,2	0,5
Doğal Alanların Yok Oluşu (% GSMH)	7,1	20,4
Yenilenebilir Enerji Tüketimi (Toplam Enerji Tüketimi Yüzdesi)	58	0
Demografi		
15-64 Yaş Arası Nüfus (Milyon)	3,4	21,6
5 Yaş Altı Nüfus (Milyon)	0,3	3,2
Kent Nüfusu (%)	80,5	83,1

Kaynak: HDR, 2016

İnsani gelişme endeksi ya da raporlarından bağımsız olarak Norveç ve Suudi Arabistan'ın "Transparency International" tarafından hazırlanan ve her yıl yayınlanan yolsuzluk algı endeksi 2016 yılı verilerine de bakmakta yarar vardır. 176 ülke içerisinde yolsuzluk algısının puanlandığı ülke sıralamasında Norveç 85 puan ile 6. sırada, Suudi Arabistan ise 46 puan ile 62. sırada gelmiştir (Tablo 19).

Tablo 19. 2016 Yolsuzluk Algı Endeksi

Ülke	176 Ülke Sıralaması	Puan
Norveç	6	85
Suudi Arabistan	62	46

Kaynak: Transparency International

5.3.4. POLITY IV ve Doğal Kaynak Yönetim Endeksi ile Karşılaştırma

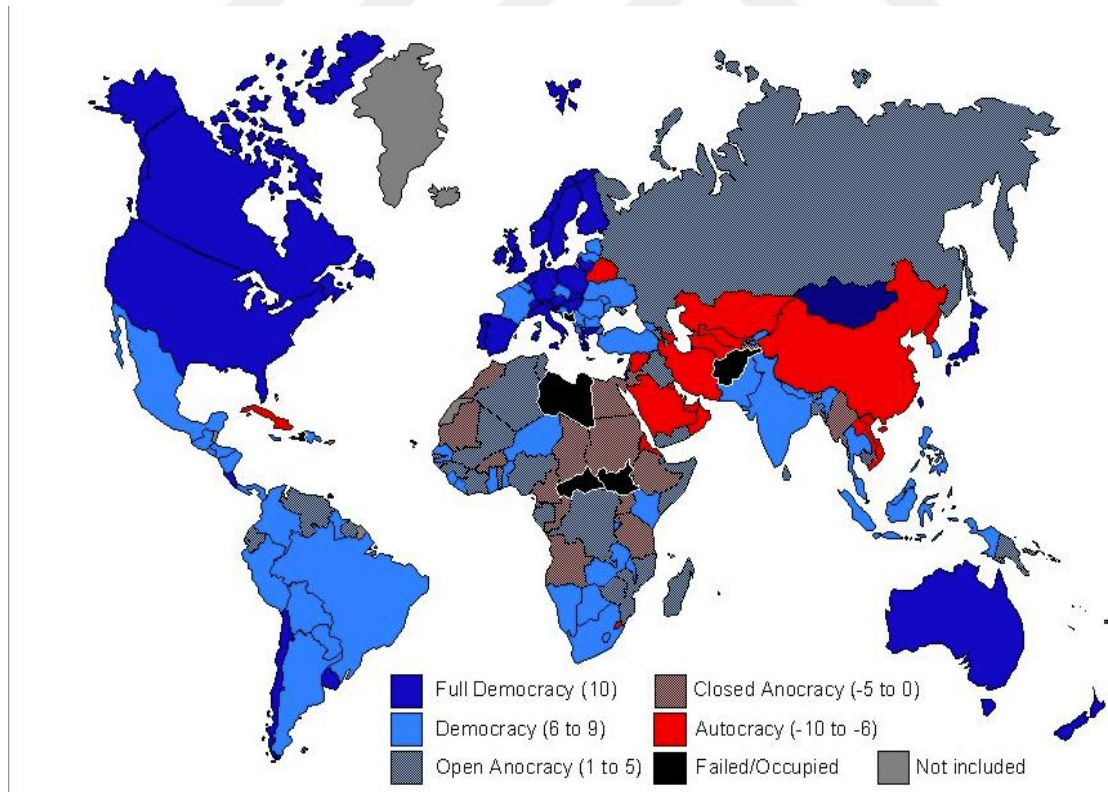
Organize bir hükümete sahip toplum ya da kurum anlamında kullanılan Polity projesi, ülkelerdeki rejim değişikliklerini izlemek ve rejim otoritelerinin etkilerini incelemek adına araştırmacılar için en yaygın kullanılan kaynak olmuştur. Polity IV projesi de, karşılaştırma ve niceliksel analiz amacıyla dünya sistemindeki devletlerin yetki özelliklerini kodlayan "Polite" araştırma geleneğini sürdürmektedir (Polity IV).

Ülke örneklerinin ayrı ayrı incelendiği Polity IV projesinde yönetim şekli, demokrasi ve otokrasi başlıklarıyla ülkelerin notlandırılmaları yapılmaktadır. Demokrasi başlığını

oluşturan üç etmen dikkat çekmektedir. Bunlar; vatandaşların alternatif politika ve liderler hakkındaki tercihlerini ifade edebilecek kurum ve prosedürlerin varlığı, iktidar yetkilerinin yürütme mercii tarafından denetlenebileceği mekanizmaların bulunması ve tüm vatandaşların günlük yaşamlarında ve siyasi hayata katılımlarında sivil özgürlük alanlarının garanti edilmesi olarak belirlenmiştir (Tablo 19).

Polity IV'te ülkelerin rejim trendlerinin verildiği haritaya bakıldığında koyu mavi olarak renklendirilen ülkeler demokrasinin en çok yaşandığı yani "ful demokrasi" ülkeler olarak belirtilmiştir. Açık mavili ülkeler demokrasi ile yönetilen, gri ve kahverengili ülkelerde yönetimin belli bir elit kesimin elinde olduğu yerler, kırmızı ile belirtilen yerler ise tüm siyasi yetkilerini bir kişide ya da bir ailede olduğu otokrasi yönetim şeklini temsil etmektedir. Tez çalışmasına konu olan Norveç'in haritada koyu mavi rengin temsil ettiği ful demokrasi ile yönetildiği, Suudi Arabistan'ın ise kırmızı rengin temsil ettiği otokrasi rejimi ile yönetildiği gösterilmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Polity IV Ülkelerin Rejim Trendleri (1946-2013)

Kaynak: POLITY IV

1814 anayasası ile yönetilen Norveç, parlamenter demokrasi ve anayasal monarşi yönetim şekli ile başbakan ve parlamento tarafından seçilen kabine (State Council) ile yönetilen bir ülkedir. Her dört yılda bir birçok partinin katılımı ile Ulusal Meclis seçilmektedir. Parlamento seçiminden sonra en çok oy olan partinin ya da koalisyon lideri kraliyet tarafından Başbakan olarak seçilir. Norveç'in şu anki Başbakanı Erna Solberg'dir. Hükümetin yasalardan önce hesap verilebilir bir yönetime tabi olması gerekmektedir.

Norveç uzun yıllardan bu yana kısıtlayıcı ve zorlayıcı olmayan geleneksel demokratik dogmalara sahip bir ülkedir. Hükümet tam anlamıyla politik doğrular çerçevesinde vatandaşlarına karşı sorumluluk sahibi olmak durumundadır. Her görüşten grubu ve durumu destekleyen ülkenin birçok partisi, 19. Ve 20. Yüzyılda kurulmuşlardır. Geleneksel olarak ülkede en güçlü parti İşçi Partisi (Labor Party-AP) konumundadır (Polity IV Country Report).

Tablo 20. POLITY IV Ülke Raporu 2010: Norveç ve Suudi Arabistan Örneği

	Yönetim Şekli (Polity)	Demokrasi (DEMOC)	Otokrasi (AUTOC)
Norveç	10	10	0
Suudi Arabistan	-10	0	10

Kaynak: POLITY IV

Suudi Arabistan'da bütün politik güç Kral'ın elindedir ve Kral sınırsız yetkilere sahiptir. Kral'ın yetkileri yasalar ya da meclis tarafından kısıtlanmamaktadır. Kral aynı zamanda hem ülkenin hem de hükümetin başkanlığını yapmaktadır. Siyasi ve dini ilerin ayrımı Suudi Arabistan'da kabul görmemektedir. Mahkemeler genel anlamda bağımsız olarak anılsa da alınacak kararların birçoğunda kraliyet ailesi haberdar olmaktadır.

Suudi Arabistan'da parti ve seçim sistemi bulunmamaktadır. Kapalı bir yöntem şekline sahip olan Suudi Arabistan yönetiminde rejim alınacak kararlarda etkili olmaktadır. Katı kuralların uygulandığı ülkede Şer-i kuralların geçerli olduğu ve bu kurallar çerçevesinde, yayın yapma, konuşma, toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğü yasaklanmıştır.

Ülke kadın hakları konusunda birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. İlk kez kadın hakları konusunda 2003 Ekim ayında bir konferans düzenlenmiştir. Mart 2004 yılında ise ilk insan hakları izleme organizasyonu olan National Human Rights Association (NHRA) ülkede

insan hakları ihlalleri çerçevesinde incelemelerde bulunmuştur. Ülke ayrıca İslami terörist grupların geçiş güzergahı olmamak adına da politikalar uygulamaktadır. Özellikle 2003 yılında yaklaşık 300 kişinin hayatını kaybettiği El-Kaide saldırı sonrası ülkede güvenlik konusunda katı kurallara sahiptir (Polity IV Country Report, 2014).

Diğer bir yandan Doğal Kaynak Yönetim Enstitüsü (Natural Resource Governance Institute) tarafından her yıl yayınlanan doğal kaynak yönetim raporuna da ayrıntılı bakmakta yarar vardır. Toplamda 81 ülkeyi konu alan bu endeks çalışması söz konusu ülkelerin doğal kaynaklarını yönetmede almış oldukları notları göstermektedir. Dünya petrol üretiminin yüzde 82'sini, doğalgaz üretiminin yüzde 78'ini ve bakır üretiminin ise yüzde 72'sini bünyesinde barındıran bu 81 ülke içerisinde Norveç ve Suudi Arabistan'ın genel değerlendirmesi yapılmıştır. 150 araştırmacı tarafından hazırlanan rapor ayrıca 10 bin yardımcı doküman ve 149 soruya verilen cevapla tamamlanmıştır (NRGI, 2017).

Ülkeler raporda üç ana başlık ve bunların alt başlıkları olacak şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Gerçekleşen değer, gelir yönetimi ve ortamın elverişliliği koşulları göz önüne alınarak notlandırması yapılan Norveç ve Suudi Arabistan karşılaştırıldığında birçok örnekte olduğu gibi burada da önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Tablodan birkaç örnek veri ele alındığında bu fark daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Örneğin 'gerçekleşen değer' başlığı altında doğal kaynak yönetiminde yerel yönetimlere verilen yetki puanı Norveç'te 92 iken Suudi Arabistan'da ise yalnızca 4 puandır. Suudi Arabistan'ın en düşük performans sergilediği alanın 'gerçekleşen değer' kategorisinde lisans verme, vergilendirme, yerelin etkisi ve devlet teşebbüsü başlıkları olduğu görülmektedir (Tablo 21).

Tablo 21. Doğal Kaynak (Petrol&Doğalgaz) Yönetim Endeksi

	Norveç	Suudi Arabistan
Genel Değerlendirme	86	36
Gerçekleşen Değer	77	23
- Lisans Verme	49	17

- Vergilendirme	86	45
- Yerel Etki	92	4
- Devlet Teşebbüsü	80	27
Gelir Yönetimi	84	24
- Genel Bütçe	77	30
- Değerli Kaynak Gelir Paylaşımı	0	0
- Varlık Fonları	90	18
Ortamin Elverişliliği	97	60
- Hesap Verilebilirlik	99	7
- Hükümetin Yetkinliği	99	80
- Etkin Mevzuat	95	78
- Hukukun Egemenliği	99	84
- Yolsuzluk Kontrolü	99	83
- Siyasi İstikrar ve Şiddet Yoksunluğu	98	52

Kaynak: Natural Resource Governance Institute

Bir diğer başlık olan ‘gelir yönetiminin’ altında ise varlık fonları değerlendirmeye alındığında kuşkusuz Norveç’in dünya finansal piyasaları açısından da kalitesi ortada olduğundan bu raporda da Norveç 90 puanla değerlendirilirken Suudi Arabistan 18 puan

ile değerlendirmeye alınmıştır. Ülkenin toplam ihracatının yüzde 58'i petrol ve doğalgaz sektöründen sağlandığından enerji kaynakları, Norveç adına büyük önem taşımaktadır. 7,6 milyar varil petrol rezervine sahip olan Norveç bununla birlikte petrol dışı sektörlerle de yatırım yapmayı ihmal etmemektedir. Bu bağlamda dünyanın en büyük varlık fonuna sahip olması bu bilinçten gelmektedir.

Dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan'ın 2015 yılında açıklanmış olduğu Vision 2030 programında petrol gelirlerinin sosyal refaha aktarılması ve petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi konuları ülke adına önemli bir adım olarak görölmektedir. Petrol gelirlerine en çok bağımlı ölkelerin başında gelen ülkenin toplam ihracatının yüzde 78'inin petrole dayanması ülke adına bir risk unsuru oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün devam etmesi ile birlikte Suudi Arabistan, en büyük varlık fonu olan SAMA ilk kez 2015 yılında para çekmiştir.

Son başlık olan 'ortamın elverişliliği' dikkate alındığında ise iki ülke arasındaki puan farkının diğerlerine nazaran azaldığı görölmektedir. Bu bağlamda hukukun egemenliği ilkesine verilen puana bakıldığında Norveç 99 puan alırken Suudi Arabistan ise 84 puan almıştır.

SONUÇ

Fosil yakıtlar içerisinde en çok kullanılan kaynaklardan biri olan petrolün üretimine ve ticaretine dayalı gelire sahip ülkelerde bu gelirin, ülke geneline nasıl dağıtıldığı petrol zengini iki ülke olan Norveç ve Suudi Arabistan üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Sosyal refah devleti nedir nasıl olmalı sorusunun cevabını bulmaya çalışan bu tez çalışması bize iki ülke üzerinden bir resim çizmektedir. Tarihsel gelişimleri ile birlikte bize aslında sosyal refah devletine örnek olabilecek bir ülke olan Norveç ve olma yolunda özellikle son dönemlerde bir çaba sarf eden Suudi Arabistan örnekleri ile mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezin amacına uygun olarak iki ülkenin sosyal refah devleti kavramı ile ilişkisi veriler üzerinden karşılaştırması yapılmıştır.

"Takip edeceği vergi ve ücret politikaları ile adil bir gelir dağılımının gerçekleşmesi görevini üstlenen, korunmaya muhtaç grup ve sınıfları gözeten, sosyal güvenlik uygulamaları ve istihdam politikalarına yön veren, eğitim, sağlık, konut gibi toplumun temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik politikaları uygulayan ve çalışma yaşamını düzenleyici önlemler alan çağdaş bir devlet anlayışı" olarak tanımlanan sosyal refah devleti kavramı bu tez çalışmasının özünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte "rant devleti", "doğal kaynak laneti", petrolün ekonomi politiği üzerindeki etkisi" ve en önemlisi "petrol gelirlerinin sosyal refaha etkisi" kavramları ile şekillenen ikinci bölümle tezin teorik ve kavramsal çerçevesi çizilmiştir.

Üçüncü bölümde incelenen petrol gelirlerinin sosyal refaha etkisinde yapılan literatür taramasında 12 çalışma incelenmiş ve çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar sırası ile aşağıda verilmiştir.

- Petrol üretimi ile petrol gelirleri arasında negatif bir korelasyonun olduğu ve bu bağlamda tahmin edilemeyen şokların anlamlı olabileceği,
- Yüksek miktardaki petrol keşiflerinin gelişmekte olan ülkeleri demokrasiden uzaklaştırdığı ve demokratik eğilimlerden uzaklaşan ülkelerin ise yalnızca Arap ülkeleri olduğu,

- Petrol zengini Suudi Arabistan ile aynı GSYH'ye sahip olmasına rağmen Norveç'in sahip olduğu demokratik sistemin ülkenin petrol gelirlerinin daha adil dağıtmasında etkili olduğu,
- Suudi Arabistan'da kraliyet ailesinin birçok alandaki yüksek nüfuzu ve baskısına karşılık refahın tekrar dağılımı, sosyal adalet yöntemi ve hesap verilebilirlik konu başlıklarına eğilmesi gerektiği,
- Petrol gelirleri ile rejimlerin dayanıklılığı arasında pozitif ancak demokrasi ile negatif bir ilişkinin olduğu ayrıca rejim ile yönetilen petrol zengini ülkelerde iç savaş olma riskinin petrol kaynaklarından yoksun olan rejim yönetimi ülkelerinden daha düşük olduğu,
- Petrol gelirleri ile ülke ekonomilerinin liberalizasyon süreçleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu ve çalışmada incelenen ülkelerden Suudi Arabistan'ın 1995-2010 yılları arasında finans ve yatırımda liberalizasyon sürecine daha yakın bir aday olduğu,
- Kaynak zengini ülkelerin sahip oldukları ekonomi odaklı dinamiklerin o ülkelerin kaynak lanetinden kaçıp kaçamayacağını belirlediği ve Norveç'in bu konuda göstermiş olduğu başarının Venezuela gibi diğer kaynak zengini ülkeler için bir örnek oluşturması gerektiği,
- Petrol zengini ülkelerde iktidarı elinde bulunduran kişilerin bu yetkilerini devam ettirmek istedikleri ancak petrolün bir gün biteceği ve bu tür ülkelerin hem ekonomik hem politik anlamda güçlerini kaybedeceklerini bu anlamda petrolün bir lanet olarak kalmaya devam edeceği,
- Ülkelerin sahip oldukları petrolün daima o ülkeye refah ya da zenginlik getirmeyeceğini aksine o ülkeyi zarara uğratabilecek güce de sahip olabileceği,
- Orta Doğu'daki demokratikleşme yolundaki birikim ve çabaların, sürekli olarak Batı müdahalesi ile kesildiğini ve özellikle otoriter yönetimlere verilen desteklerle sürdürülebilirliklerinin engellendiği,
- Petrol gelirlerinden dolayı güçlü bir vergilendirme sisteminin olmayışının ülkeleri mali veya finansal krizler karşısında zor durumda bıraktığı,
- Refah devleti olarak adlandırılan Norveç'in bu unvanı yalnızca petrol gelirleri ile elde etmediği, benzer çalışmalarda dikkat çeken çıkarımlardan olmuştur.

Literatür kısmında incelen 12 çalışmanın 10'unda bu tez çalışmasında elde edilen sonuca yakın bir çıkarım elde edilmiştir. Kalan iki çalışma da ise özellikle yönetimden kaynaklı sıkıntılardan dolayı sosyal refah devleti eleştirisi yöneltilen Suudi Arabistan'a yönelik dış etkenlerin de bu duruma etki ettiği anlatılmıştır. Yani Suudi Arabistan'ın içinde bulunduğu mevcut durumunda dış etkenlerin müdahalesinin bariz olduğu bu iki çalışmada ortaya konmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol özelinde enerji görünümüleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bölümde ikisi de petrol zengini olan Norveç ve Suudi Arabistan'ın petrol rezerv, üretim, tüketimleri ve buradan elde ettiği gelirlerin ülke kazancına etkisi anlatılmıştır. Büyük oranda petrol gelirine bağlı olan Suudi Arabistan için bu durum risk oluştururken, bir diğer petrol ihracatçısı ülke olan Norveç adına durum ise farklılık göstermektedir.

Gelir yönetimindeki başarısı ve beşeri sermayesinin vermiş olduğu katkı Norveç'in ekonomik transformasyonunda öncelikli itici güç olmuştur. İhracat gelirlerinin yarısını, bütçe gelirlerinin üçte birini ve ülkenin GSYH ve yatırımlarının da çeyreğini oluşturan petrol geliri genel anlamda Norveç ekonomisi adına önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ancak petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde Norveç yönetiminin, petrol üretiminin artırılmasına yönelik yatırımlardan ziyade sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak petrol gelirini Devlet Emeklilik Fon'una aktardığını görmekteyiz.

Ayrıca petrol keşfinin çok öncesinde iyi işleyen ve tam teşekküllü bir demokrasiye sahip olan Norveç, "rantçı devlet" söylemi ile bir tutulmaması gerektiğini mevcut durumu ile ortaya koymuştur. Petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı yıllar içerisinde çok büyük bir değişikliğe uğramamakla birlikte yüzde 20-40 oranında değiştiği görülmektedir. 1990 yılında Norveç'in toplam ihracat içerisindeki petrol ihracat geliri yüzde 35 iken bu oranın 2016 yılında yüzde 20 olduğu görülmektedir.

Siyasi partilerin olmadığı ve Kral'ın hem devlet hem de hükümet başkanı olarak görev yaptığı Suudi Arabistan'da 1948 yılında başlanan petrol ihracatı, ülke ekonomisinin gelişmesine çok önemli bir katkı sunmuştur. Suudi Arabistan'ın en önemli ekonomik kaynağı olan petrol; ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yapısında değişimleri de beraberinde getirmiştir. 2006 yılında Suudi Arabistan'ın toplam ihracatında petrolün payı

yüzde 85 olmuştur. 2016 yılında da petrol ihracatının toplam ihracat geliri içerisindeki payının düşüşe geçmesine rağmen hala yüksek seyrettiği görülmektedir. Toplam ihracat gelirinde söz konusu yılda petrol ihracatının katkısı yüzde 68 olarak gerçekleşmiştir.

Petrol gelirlerine bağımlı ekonomisinde petrol fiyatlarında yaşanan düşüşten kaynaklı bütçesinde oluşan bozulmaları engelleme adına “VISION 2030” adı altında yeni bir proje geliştiren Suudi Arabistan, petrol dışındaki alanlara yatırım yapma yolunda önemli bir adım atmıştır. Projede iş gücü piyasasında kadınların oranının yüzde 22’den yüzde 30’a çıkarılması ve ülke ekonomisinde çeşitliliğe gitme adına yapısal reformların hayata geçirilmesi ilk göze çarpan yeniliklerden biri olarak durmaktadır. Bunun yanında büyük oranda kamunun elinde olan eğitim, sağlık, finans gibi sektörlerin özel sektör ağırlıklı devam etmesinin ve petrol hariç GSYH içinde petrol dışı ihracat payının yüzde 16’dan yüzde 50’ye çıkarılmasının beklentisi de bu projenin en önemli başlıkları arasında gelmektedir.

Norveç ve Suudi Arabistan’ın veriler üzerinden karşılaştırmasının yapıldığı beşinci ve son bölümde iki ülke verileri Person Korelasyon analiz yöntemi ile ortaya çıkan sonuçlar ile birlikte değerlendirilmiş sonrasında ise iki ülke karşılaştırması üç ayrı alt başlık altında incelenmeye alınmıştır. Ancak bu üç alt başlığın sonuçlarını vermeden önce Pearson Korelasyon analiz sonuçlarını Norveç ve Suudi Arabistan ayrı ayrı ele alarak vermekte yarar vardır.

“H₁: Petrol fiyatları ile Norveç’in ekonomik büyümesi, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik ve İnsani Gelişme Endeksi verileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde oluşturulan hipotezimiz sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ile Norveç’te yüzde 95 güven aralığında;

- Petrol fiyatları ile petrol geliri ve İnsani Gelişme Endeksi ve kişi başına düşen milli gelir arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunurken işsizlik ile arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki vardır. Ancak petrol fiyatları ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Anlamı, petrol fiyatları artar ya da azalırken işsizlik de azalmış ya da artmıştır.
- Petrol gelirleri ile kişi başına düşen milli gelir ve İnsani Gelişme Endeksi arasında pozitif anlamlı ilişki varken işsizlik, ekonomik büyüme ve enflasyon arasında ise negatif anlamlı ilişki vardır. Anlamı, petrol geliri artarken kişi başına düşen milli gelir ve İnsani Gelişme Endeksi de artmıştır.

- Ekonomik büyüme ile işsizlik arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunurken kişi başına düşen milli gelir ve İnsani Gelişme Endeksi arasında ise negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ancak ekonomik büyüme ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Anlamı, ekonomik büyüme artarken ya da azalırken kişi başına düşen milli gelir ve İnsani Gelişme Endeksi de azalmış ya da artmıştır.
- Kişi başına düşen milli gelir ile İnsani Gelişme Endeksi arasında pozitif anlamlı ilişki olması ile birlikte işsizlik ile arasında negatif anlamlı ilişki bulunmuştur. Öte yandan kişi başına düşen milli gelir ile enflasyon arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Anlamı, kişi başına düşen milli gelir artarken İnsani Gelişme Endeksi de artmıştır.
- Son olarak enflasyon ile işsizlik arasında pozitif anlamlı ilişki bulunurken yine enflasyon ile İnsani Gelişme Endeksi arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Anlamı, enflasyon artarken işsizlikte de artışlar görülmüştür demektir.

“H₁: Petrol fiyatları ile Suudi Arabistan’ın petrol geliri, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon ve İnsani Gelişim Endeks verileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde oluşturulan hipotezimiz sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ile Suudi Arabistan’da yüzde 95 güven aralığında;

- Petrol fiyatları ile petrol geliri, İnsani Gelişme Endeksi, kişi başına düşen milli gelir ve enflasyon arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Ancak petrol fiyatları ile ekonomik büyüme ve işsizlik arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Anlamı; petrol fiyatlarında yaşanan bir artış ya da azalışın ekonomik büyüme ve işsizliğe etki etmediği görülmüştür.
- Yüzde 99 güven aralığında petrol gelirleri ile yalnızca ekonomik büyüme arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Ancak petrol gelirleri ile kişi başına düşen milli gelir, İnsani Gelişme Endeksi, işsizlik ve enflasyon arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Anlamı petrol geliri artarken ekonomik büyümede de artış meydana geldiği şeklinde yorumlanmıştır.
- Ekonomik büyüme ile kişi başına düşen milli gelir, enflasyon, işsizlik ve İnsani Gelişme Endeksi arasında da herhangi bir ilişki bulunamamıştır.
- Kişi başına düşen milli gelir ile İnsani Gelişme Endeksi arasında yüzde 95 güven aralığında pozitif anlamlı ilişki vardır. Yine yüzde 99 güven aralığında kişi başına düşen milli gelir ile enflasyon arasında da pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anlamı; kişi başına düşen milli gelirden artış yaşandığı durumlarda İnsani Gelişim Endeksi ve enflasyon arasında da artış yaşanmıştır.

- Son olarak enflasyon ile İnsani Gelişim Endeksi arasında yüzde 99 güven aralığında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Bunun yanında enflasyon ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Anlamı; enflasyonda yaşanan bir artışta İnsani Gelişim Endeksi'nde de artışa yol açtığı şeklinde yorumlanmıştır.

Pearson Korelasyon analiz sonuçları sonrasında Norveç ve Suudi Arabistan karşılaştırması üç ayrı alt başlık altında sonuçlandırılmıştır. İlk olarak iki ülke karşılaştırması makroekonomik veriler üzerinden yapılmıştır. 1990 ile 2016 yılları arasında farklı birçok dinamiğe (yönetim şekli, nüfus, makroekonomik göstergeler) sahip iki ülkenin birbirleri ile benzer büyüme trendleri içinde olmadığı görülmüştür. İki ülkenin ekonomik büyüme rakamlarının aynı sürelerde petrol fiyatları ile karşılaştırması yapıldığında Norveç'te petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ya da artış pozitif şekilde ekonomik büyümede de artış ya da azalışı beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan'da ise farklı bir tablo ile karşılaşılmıştır. 2000'li yıllara kadar olan sürede petrol fiyatlarındaki değişim ile ekonomik büyümedeki değişim arasında pozitif bir ilişki göze çarparken 2000'ler sonrası Suudi Arabistan'da petrol fiyatlarında yaşanan değişimin birebirde ekonomik büyümeyi etkilemediği görülmüştür.

Makroekonomik karşılaştırma başlığı altında ele alınan ikinci alt başlık kişi başına düşen milli gelir olmuştur. Norveç ve Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen milli gelirleri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiye bakıldığında 2000ler sonrası Suudi Arabistan'ın da petrol fiyatlarında yaşanan değişime verilen tepkinin Norveç'e benzer yönde olması dikkat çekici olmuştur.

Norveç ve Suudi Arabistan'ın 1990-2016 yılları arası enflasyon oranları ve bunun petrol fiyatlarında yaşanan değişimle ilişkisine bakıldığında ekonomik büyüme değerlendirmesinde olduğu gibi burada da iki ülke arasında farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde Norveç'in karşılaşılan gelir kaybını enflasyon artışı ile telafi ettiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın aynı yıllar içerisinde enflasyon oranları ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiye bakıldığında Norveç'tekine benzer bir durumun yaşandığı ancak enflasyon oranlarında yıllar içinde daha keskin düşüş ve artışların

yaşandığı görülmektedir. Bu durumdan hareketle Norveç'in petrol fiyatlarından kaynaklı zararları minimize etmede para politikası araçlarını daha etkin kullandığı görülmektedir.

Norveç ve Suudi Arabistan'ın işsizlik rakamları ve petrol fiyatları arasında yaşanan değişimde Norveç'te petrol fiyatları ile işsizlik arasındaki ilişkiye bakıldığında petrol fiyatlarının yükseldiği yani ülke gelirlerinin arttığı dönemde işsizlik rakamlarının da azaldığı görülmektedir. Suudi Arabistan'a bakıldığında ise aynı yıllar aralığında Norveç'e göre işsizlik rakamları daha yüksek seyretse de dalgalı bir seyir izlediği ve petrol fiyatlarının yükseldiği yıllarda ülkede işsizlik rakamlarının nispeten azaldığı görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ülke gelirlerinin farklılık gösterse de petrole bağımlı olduğu ve iki ülkede de petrol fiyatlarında yaşanan değişimin birebirde ülkedeki istihdam ve dolayısı ile işsizlik rakamlarını etkilediği gerçeğidir.

Çalışmanın beşinci bölümünde Norveç ve Suudi Arabistan'ın karşılaştırıldığı ikinci veri seti İnsani Gelişme Endeksi verileri olmuştur. Endeks puanlamasında 1'e yakın ülkeler insani gelişme anlamında iyi durumda gösterilirken 0'a yakın ülkeler ise insani gelişmede kötü durumda olarak nitelendirilmektedir. Norveç'in endeks puanının her geçen yıl arttığı (2015 yılında Norveç 0,949 puanla 1. sırada yer alırken Suudi Arabistan 0,847 puan ile 38. sırada yer almaktadır.) ve Suudi Arabistan'da da Norveç kadar olmasa da yıllar boyunca artan bir endeks puanına sahip olduğu görülmüştür. Endeksin alt başlıklarından önemli görülen birkaçı burada özet halinde verilecektir.

Endeksi oluşturan veriler ayrı ayrı incelendiğinde doğumda yaşam beklentisi Norveç'te 81,7 yıl iken Suudi Arabistan'da bu sürenin 74,4 yıl olduğu görülmüştür. SGP'ye göre belirlenen ve gelir endeksini oluşturan kişi başı milli gelirden iki ülke karşılaştırmasına bakıldığında, Norveç'te 67,614 dolar olan kişi başı milli gelir bir diğer petrol zengini ülke olan Suudi Arabistan'da 51,320 dolar olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte doğumdan yaşam beklentisi Norveç'te kadınlarda 83,7 yıl, erkeklerde 79,7 yıl iken Suudi Arabistan'da kadınlarda 75,9 yıl, erkeklerde 73,2 yıldır. Bu veride iki ülkede de kadınların doğumdan yaşam beklentisinin erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca Norveç'te kadınlarda 15 yaş üzeri iş gücüne katılım oranı yüzde 61,2, erkeklerde yüzde 68,5 olurken Suudi Arabistan'da bu oran kadınlarda yüzde 20,1 ve erkeklerde yüzde 79,1 olarak hesaplanmıştır.

Son veriden hareketle analiz yapıldığında kadın erkek eşitsizliğinin en fazla olduğu ülke Suudi Arabistan'dır. Kadın erkek arasındaki yaşam standardı farkının en bariz şekliyle görüldüğü kişi başı gelirden ise kadınlar ile erkeklerin yıllık gelirleri arasında çok büyük farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu durumun en açıklayıcı nedeni ise Suudi Arabistan'da kadınların iş hayatındaki yerlerinin çok kısıtlayıcı olmasından gelmektedir. Son günlerde Kral Salman ve vefaat Prensi Muhammed bin Salman'ın kadınların araba kullanmasına izin vermesi, beraberinde açıklanan "ılımlı İslam" söylemleri, kadınlar özelinde ülkeye verilen büyük bir lütuf olarak gösterilmektedir. Ancak son dönemlerde kraliyet ailesi içinde yaşanan güç savaşlarının aslında amaçlananın ülkenin bekasından ziyade kişilerin bekası yönünde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Son dönemlerin belki de üzerinde durulan en önemli konularından biri olan çevresel sürdürülebilirlik ana başlığındaki verilere bakıldığında ise birçok veride olduğu gibi Norveç'in performansının Suudi Arabistan'a göre daha iyi görüldüğüdür. Kişi başı karbondioksit emisyonu Norveç'te 11,7 ton, Suudi Arabistan'da 17,9 ton olurken toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payı Norveç'te yüzde 58 iken Suudi Arabistan'da bu oran yüzde 0'dır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Suudi Arabistan'ın Norveç'e göre petrole daha bağımlı olduğu ve enerji kaynak portföyünü genişletmede geç kaldığı görülmektedir.

Norveç ve Suudi Arabistan'ın veriler üzerinden karşılaştırıldığı beşinci bölümün son alt başlığını ise POLITY IV verileri ile Doğal Kaynak Yönetim Endeksi oluşturmuştur. Karşılaştırma ve niceliksel analiz amacıyla dünya sistemindeki devletlerin yetki özelliklerini kodlayan "Polite" araştırma geleneğini sürdüren Polity IV projesinde ülkeler yönetim şekli, demokrasi ve otokrasi başlıklarıyla ülkeler haritada (Şekil 4) farklı temsiliyetlerle ve renklerle verilmekte ayrıca notlandırılmaktadır. Norveç'in haritada koyu mavi rengin temsil ettiği ful demokrasi ile yönetildiği, Suudi Arabistan'ın ise kırmızı rengin temsil ettiği otokrasi rejimi ile yönetildiği gösterilmektedir.

Bunun yanında toplamda 81 ülkeyi konu alan Doğal Kaynak Yönetim Endeksi çalışmasında ise dünya petrol üretiminin yüzde 82'sini, doğalgaz üretiminin yüzde 78'ini ve bakır üretiminin ise yüzde 72'sini bünyesinde barındıran bu 81 ülke içerisinde Norveç ve Suudi Arabistan'ın genel değerlendirmesi yapılmıştır. Doğal kaynak yönetiminde yerel yönetimlere verilen yetki puanının Norveç'te 92, Suudi Arabistan'da ise yalnızca 4 puan

olduğu grlmştir. Varlık fonları değerlendirmesinde de Norveç 90 puanla değerlendirilirken Suudi Arabistan 18 puan ile değerlendirmeye alınmıştır.

Tüm bunlardan hareketle bu tez çalışmasından çıkaracağımız en önemli sonuç, Norveç'in sosyal refah devleti normları içerisinde hareket etmesinde, sahip olduğu demokratik yönetim şeklinin ve gelir yönetimindeki tecrübesinin katkısı açıkça ortadadır. Bunun yanında Suudi Arabistan'ın veriler üzerinden hareketle son yıllarda gösterdiği performans bir kenara bırakıldığında, ülkenin sosyal refah devleti normlarından bu yönetim şekliyle uzak kalmaya devam edeceği gerçeğidir.

KAYNAKÇA

Aoun, M. C. (2009). Oil and Gas Resources of The Middle East and North Africa: A Curse or A Blessing? Chevalier J. (Edt.), The New Energy Crisis: Climate, Economics and Geopolitics, Palgrave Macmillan, London, 161.

Ayhan, V. (2007). Orta Doğu'nun Demokratikleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan Ve İran Örneğinde Eleştirel Bir Bakış, Akademik ORTA DOĞU, 2/1.

Ayhan, V. (2009). Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu, Dora Yayınları, Bursa.

Beblawi, H. (1987). The Rentier State in the Arab World, 49-62.

Bilgen, O. (2010). Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?, Akademik ORTA DOĞU, 5/1.

Blanchard, C. M. (2017), Saudi Arabia: Background and US Relations, Congressional Research Service.

Briggs, A. (1999). The Welfare State at Historical Perspective, Archives Européennes de Sociologie, 2/2, 221-259.

Bulte, E., Damania, R., Deacon, R.T. (2005). Resource intensity, institutions, and development. World Dev. 33, 1029–1044.

Caselli, F. (2006). Power Struggles and The Natural Resource Curse, LSE Research Working Paper.

Clarke, J., Hughes, G., Lewis, G. ve Money, G. (1998). Introduction: The Meaning of the Welfare State, Social Policy: Welfare, Power and Diversity (Imagining Welfare Futures), (Ed.: Gordon Hughes), New York: Open University Press, 1.

Collier, P. ve Hoeffler, A. (2004). Greed and Grievance in Civil War, Oxford Economic Papers, 56, 563-595.

Çolak, E. (2012). Korelasyon Analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı.

Daniel D. (1974). Uluslararası Petrol Sorunları, (çev:Teoman Tunçdoğan), İstanbul, Gelişim Yayınları.

Daniele, V. (2011). Natural resources and the quality of economic development. J. Dev. Stud. 47, 545–573.

Demir, A. (1993). Enerji ve Çevre İlişkileri, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, 48/1.

Demiral, M., Bal, H. ve Akça, E. E. (2016). Petrol Gelirleri ve Ekonomik Büyüme: Seçilmiş Petrol Zengini Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi, Sosyoekonomi, 24/27, 85-102.

Emeklier B. ve Ergül N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler Ve Petropolitik, Bilge Strateji, 1/3, 64.

Engel, E. ve Vald'es R. (2000). Optimal Fiscal Strategy For Oil Exporting Countries, The Middle Eastern Department at the International Monetary Fund.

Feenstra, R.C. (2004) Advanced International Trade: Theory and Evidence, Princeton: Princeton University Press, Oomes,

Fişek, G. (1996). Sosyal Devletsiz Bir Sosyal Güvenlik, Çalışma Ortamı Dergisi, 28.

Frankel, J.A. (2010). The Natural Resource Curse: A Survey, NBER Working Papers, 15836.

Gough, I. Refah Devleti, (Çev.: Kamil Güngör), New Palgrave Dictionary of Economics, 4.

Gökçe, C. (2014). Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, AKÜ İİBF Dergisi, 16/1, 143-153.

Gylfason, T. (2001). Natural Resources, Education, and Economic Development, European Economic Review, 45(4-6), 847-859.

Gylfason, T. (2011). Natural Resource Endowment: A Mixed Blessing?, International Monetary Found (IFM), 3353.

Hamilton, J. D. (2012). Oil Prices, Exhaustible Resources, and Economic Growth, Department of Economics University of California, San Diego.

Isham, J., Woolcock, M., Pritchett L. ve Busby, G. (2005). The Variety of Resources Experiences: Natural Resources Export Structures and the Political Economy of Economic Growth, *The World Bank Economic Review*, 19/2, 141-174.

Jahan, S. (2002). Measuring Human Development: Evolution of the Human Development Index, UNDP.

John, J.D. (2011). Is There Really A Resource Curse? A Critical Survey of Theory and Evidence, *Global Governance*, 17(2), 167-184.

Karagol, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H.M. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8/1, 72-80.

Karahanoğulları, Y. (2013). Norveç Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış, *Maliye Dergisi*, 164.

Karl, T. L. (2007). Oil-Led Development: Social, Political, and Economic Consequences, Stanford University, CDDRL Working Papers, 80.

Khaldun, I. (2004). *The Muqaddimah: An Introduction to History*, N. J. Dawood (edt.), Franz Rosenthal (çev.) Princeton University Press.

Kumar, H., Toshniwal, A. ve Gupta, S. (2016). The Resource Curse Play: A Comparative Study of Norway and Venezuela, *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 7/5, 13-20.

Larsen, R. E. (2006) Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease? When and Why Norway Caught Up With and Forged Ahead of Its Neighbors, *American Journal of Economics and Sociology*, 65/3, 605-640.

Luciani, G. (1990). Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework, *ResearchGate*, 62-82.

Mahdavy, H. (1970). The Pattern and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran, M.A Cook (der.), *Studies in the Economic History of Middle East*, Oxford University Press, 428.

- Manzano, O. ve Rigobon, R. (2001). Resources Curse or Debt Overhang?, NBER Working Papers, 8390.
- Matsen, E. Ve Torvik, R. (2005). Optimal Dutch Disease, Journal of Development Economics, 78/2.
- Mazaheri, N. (2014). Oil Wealth, Colonial Legacies, and the Challenges of Economic Liberalization, Political Research Quarterly, 67/4, 769-782.
- Mehlum, H., Moene, K. ve Torvik, R. (2006). Cursed by Resources or Institutions?, *World Economy*, 1117–31.
- Mukund, K. (2015). The Resource Curse The Political and Economic Challenges of Natural Resource Wealth, Natural Resource Governance Institute, NRG I Reader.
- Noreng, O., (1998). Petrol ve İslam, Sabah Kitapları, İstanbul, Oil Price History and Analysis.
- Okhurluk, G. (1999). Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition, The Political Economy of Oil States, Comparative Politics, 31/3, 295-315.
- Oomes, N. ve Kalcheva, K. (2007). Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have The Symptoms?, IMF Working Papers, 7\102.
- Özbuğday, F. C. (2014). Petrol Fiyatlarındaki Artışın Nedenleri ve Etkileri, Türkiye Enerji Vakfı.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası (İTO).
- Özen, Ç. (2013). Uluslararası Örgütler, AÜ Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Parceroa, O. J. ve Papyrakis, E. (2016). Income inequality and the oil resource curse, Resource and Energy Economics, 45, 159-177.
- Ross, M. L. (2001). Does Oil Hinder Democracy?, World Politics, 53, 325-361.
- Ross, M. L. (2008). Oil, Islam, and women. Am. Polit. Sci. 102, 107–123.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. M. (1999). The Big Push, Natural Resource Booms and Growth, Journal of Development Economics, 59/1, 43-76.

Sachs, J. D. ve Warner, A. M. (2001). Natural Resources and Economic Development: The Curse of Natural Resources, *European Economic Review*, 45/4-6, 827-838.

Sachs, J.D. ve Warner, A. M. (1995). Natural Resource Abundance and Economic Growth, *NBER Working Papers*, 5398.

Sarr, M., Bulte, E., Meissner, C. ve Tim, S. (2011). Sovereign Debt and Resources Curse, *R.W. Kolb (ed.)*, 51-62.

Schubert, S. R. (2006), *Revisiting The Oil Curse: Are Oil Rich Nations Really Doomed To Autocracy And Inequality?*, *Oil and Gas Business*.

Smith, B. (2004). Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999, *American Journal of Political Science*, 48/2, 232-246.

Solow R. (1974). The Economics of Resources or The Resources of Economy, *American Economic Review*, 64/2, 1-14.

Sözen G., Uslu K. ve Öngel V., (2011). Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul, 10/19.

Sturm, M., Gurtner, F. ve Alegre, J. G. (2009). Fiscal Policy Challenges In Oil-Exporting Countries A Review Of Key Issues, *European Central Bank*, 104.

Sune E. ve Özdemir, A. M. (2012). Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, İstanbul, 9/35.

Süleyman, Ö. (2005). Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*.

Şahin, M. ve Gültekin, M. (2013). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile: İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç, *Aile Akademisi Derneği: Bursa*.

Todaro, M. P. (1992). Human Development Report 1992, *Population and Development Review*, 18/2, 359- 363.

Torvik, R. (2001). Learning by Doing and the Dutch Disease, *European Economic Review*, 45, 285–306.

Tsui, K. K. (2011). More Oil, Less Democracy: Evidence From Worldwide Crude Oil Discoveries, *The Economic Journal*, Royal Economic Society, 121/551, 89-115.

Uğurlu, E. ve Ünsal, A. (2009). Ham Petrol İthalatı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye, 10. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Usui, N. (1997). Dutch Disease and Policy Adjustment to the Oil Boom: A Comparative Study of Indonesia and Mexico, *Resources Policy*, 23/4, 151-162.

Van Der Ploeg, F. ve Poelhekke, S. (2008). Volatility and the Natural Resources Curse, *Oxford Economic Papers*, 614, 727-760.

Yıldız, İ. (2014). Korelasyon Ve Regresyon Uygulaması (Bilgisayarda İstatistik Çözümlenmeler). Dicle Üniversitesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı.

W. M. Corden ve Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-industrialization in a Small Open Economy, *Economic Journal*, 92, 825-848.

Welsch, H. (2008). Resources Abundance and Internal Armed Conflict: Types of Natural Resources and the Incidence of New Wars, *Ecological Economics*, 67/3, 503-513.

Williams, A. (2011). Shining a light on the resource curse: an empirical analysis of the relationship between natural resources, transparency, and economic growth. *World Dev.* 39, 490–505.

Web Siteleri

<http://www.aljazeera.com/news/2017/09/saudi-arabia-women-drive-170926190857109.html> (E.T: 30 Eylül 2017).

International Index Of Energy Security Risk 2016 Edition;

http://www.energyxxi.org/sites/default/files/energyrisk_intl_2016.pdf (E.T: 20 Mart 2017).

International Oil Transportation;

<https://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch8en/appl8en/ch8a1en.html> (E.T: 7 Mart 2017).

İş Bankası, (2015). Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri ve Etkileri, İktisadi Araştırmalar Bölümü. https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_01_2015.pdf (E.T: 13 Eylül 2017).

Ministry of Petroleum and Energy; Norway. <https://www.regjeringen.no/en/dep/oed/id750/> (E.T: 22 Eylül 2017).

Natural Resource Governance Institute; (2017). <https://resourcegovernance.org/> (E.T: 20 Mart 2017).

Natural Resource Governance Institute; Compare Countries.

http://resourcegovernanceindex.org/compare?country1=NOR_oil-gas&country2=SAU_oil-gas, (E.T: 12 Ağustos 2017).

Norges Bank; Government Pension Fund Globalthe Fund. <https://www.nbim.no/en/the-fund/market-value/> (E.T: 17 Mart 2017).

Norwegian Petroleum; Norway's Petroleum History.

<http://www.norskipetroleum.no/en/framework/norways-petroleum-history/> (E.T: 18 Eylül 2017).

Norwegian Petroleum; The Petroleum Tax System.

<http://www.norskipetroleum.no/en/economy/petroleum-tax/> (E.T: 18 Eylül 2017).

OPEC Statute; (2012).

http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OPEC_Statute.pdf (E.T: 25 Aralık 2016).

OPEC; Brief History. http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (E.T: 25 Aralık 2016).

OPEC; Member Countries. http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm (E.T: 25 Aralık 2016).

Polity IV Country Report 2010: Norway;

<http://www.systemicpeace.org/polity/Norway2010.pdf> (E.T: 17 Haziran 2017).

Polity IV Country Report 2010: Saudi Arabia;

<http://www.systemicpeace.org/polity/SaudiArabia2010.pdf> (E.T: 17 Haziran 2017).

Polity IV Project; (1800-2015). Political Regime Characteristics and Transitions, <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> (E.T: 17 Haziran 2017).

Saudi Arabia Monetary Authority/SAMA; <http://www.sama.gov.sa/en-us/pages/default.aspx> (E.T: 20 Eylül 2017).

Saudi Aramco; History. <http://www.saudiaramco.com/en/home/about/history.html> (E.T: 20 Eylül 2017).

Sovereign Wealth Fund Rankings/SWFI; <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (E.T: 2 Temmuz 2017).

Statista; <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> (E.T: 5 Temmuz 2017).

Statistic Norway; <http://www.ssb.no/en/> (E.T: 18 Eylül 2017).

Transparency International; Norway and Saudi Arabia.
<https://www.transparency.org/country/NOR> ve <https://www.transparency.org/country/SAU>
(E.T: 17 Haziran 2017).

TÜSİAD; (1995). Optimal Devlet, İstanbul: TÜSİAD Yay., 73-74.
<http://tusiad.org/tr/tum/item/1798-optimal-devlet> (E.T: 22 Eylül 2017).

UNDP; Human Development Report 1990.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf (E.T: 18 Mart 2017).

UNDP; Human Development Report 2016.
<http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/2016-human-development-report.html> (E.T: 18 Mart 2017).

UNDP; Human Development Report, 1994.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (E.T: 18 Mart 2017).

UNDP; Human Development Report, 2002.
http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/corporate/undp_in_action_2002.html (E.T: 18 Mart 2017).

UNDP; Human Development Report, 2005.

http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/corporate/undp_in_action_2005.html (E.T: 18 Mart 2017).

West Texas Intermediate, Monthly Nominal Spot Oil Price (1970-2011).

<https://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch8en/appl8en/ch8a1en.html> (E.T: 23Mayıs 2017).

EK TABLO

Ek-1: Enerji Güvenliği Risk Puanı ve Seçilmiş 25 Enerji Kullanıcısı Ülke Sıralaması

Ülke	Risk Puanı	En Büyük Enerji Kullanıcıları Sıralama
Norveç	733	1
Meksika	766	2
Yeni Zelanda	799	3
ABD	824	4
Danimarka	827	5
İngiltere	828	6
Kanada	832	7
OECD	869	
Avustralya	903	8
Almanya	930	9
Fransa	932	10
Polonya	959	11
İspanya	1,017	12
İtalya	1,038	13
Türkiye	1,064	14
Japonya	1,068	15
Hollanda	1,091	16
Endonezya	1,123	17
Güney Afrika	1,185	18
Hindistan	1,186	19
Rusya	1,192	20
Çin	1,212	21

Güney Kore	1,290	22
Brezilya	1,297	23
Tayland	1,627	24
Ukrayna	1,944	25

Kaynak: International Index Of Energy Security Risk 2016 Edition

Ek-2: Norveç Petrol Gelirlerinin GSYH, Yatırım, İhracat ve Hükümet Gelirleri İçerisindeki Payı (1990-2016, %)

	GSYH Payı	Yatırım Payı	İhracat Payı	Hükümet Gelir Payı
1990	12,5	19,0	31,5	11,1
1991	12,6	25,1	32,7	12,3
1992	12,4	29,3	33,7	9,5
1993	12,4	31,8	34,3	8,5
1994	12,3	28,3	33,9	7,2
1995	12,3	23,6	34,0	10,1
1996	15,4	20,9	39,9	16,1
1997	15,3	23,3	38,6	18,2
1998	10,7	25,8	30,2	9,6
1999	13,6	24,0	35,7	8,9
2000	22,3	19,1	47,6	25,1
2001	20,5	19,3	46,0	32,1
2002	17,8	18,4	45,1	24,5
2003	17,8	21,3	45,3	24,8
2004	19,8	21,0	47,5	27,3
2005	22,8	22,5	51,0	32,0
2006	24,1	21,0	51,7	35,7
2007	21,2	20,2	48,3	30,7
2008	24,5	21,4	53,1	35,2
2009	18,3	24,5	47,6	26,6
2010	19,0	24,0	46,9	25,9
2011	21,9	24,9	50,1	28,7
2012	21,7	26,5	51,6	32,6
2013	20,3	29,7	49,2	29,3
2014	18,4	29,1	46,1	27,1
2015	14,7	25,7	39,5	20,1
2016	11,8	21,4	36,4	13,2

Kaynak: Norwegian Petroleum

**Ek-3: Petrol Aktivitelerinden Norveç Hükümetinin Net Nakit Geliri (1990-2016,
Milyar Kron (NOK) (1 Norveç Kronu= 0,12 ABD Dolar)**

	Olağan Vergi	Özel Vergi	Telif Hakkı
1990	21,9	8,8	15,0
1991	25,7	11,5	15,3
1992	12,7	12,2	13,6
1993	10,5	15,6	12,9
1994	10,1	14,5	10,7
1995	12,4	17,0	9,3
1996	15,5	20,1	9,8
1997	23,5	29,7	9,4
1998	13,5	16,3	5,6
1999	8,0	8,9	4,7
2000	30,8	46,3	4,9
2001	56,6	87,8	3,4
2002	43,8	70,7	1,8
2003	48,4	79,3	1,0
2004	56,6	92,3	0,9
2005	79,4	133,2	0,5
2006	98,4	168,3	0,1
2007	88,0	145,5	-
2008	107,1	181,9	-
2009	72,6	122,5	-
2010	67,8	111,5	-
2011	89,1	145,3	-
2012	96,9	161,4	-
2013	84,2	138,7	-
2014	69,6	114,7	-
2015	41,9	68,2	-
2016	16,4	25,7	-

Ek-4: Seçilmiş Bazı Varlık Fonları (Temmuz 2017)

ÜLKE	VARLIK FONU	BÜYÜKLÜĞÜ (Milyar Dolar)	KURULUŞ	KAYNAK	LMT Endeksi
Norveç	Government Pension Fund- Global (Devlet Emeklilik Fonu)	954,07	1990	Petrol	10
BAE-Abu Dabi	Investment Authority (Yatırım Otoritesi)	828	1976	Petrol	6
Çin	Investment Corporation (Yatırım Şirketi)	813,8	2007	Emtia Dışı	8
Kuveyt	Investment Authority (Yatırım Otoritesi)	524	1953	Petrol	6
Suudi Arabistan	SAMA Foreign Holdings (Dış Varlıklar)	514	-	Petrol	4
Çin – Hong Kong	Monetary Authority (Merkez Bankası)	456,6	1993	Emtia Dışı	8
Singapur	Investment Corporation (Yatırım Şirketi)	359	1981	Emtia Dışı	6
Katar	Investment Authority (Yatırım Otoritesi)	320	2005	Petrol-Gaz	5
Suudi Arabistan	Public Investment Fund (Kamu Yatırım Fonu)	183	2008	Petrol	4
BAE-Abu Dabi	Mubadala Investment Company (Yatırım Şirketi)	125	2002	Petrol	10
Güney Kore	Investment Corporation (Yatırım Şirketi)	108	2005	Emtia Dışı	9
İran	National Development Fund (Ulusal Kalınma Fonu)		2011	Petrol-Gaz	5
Rusya	National Welfare Fund (Ulusal Varlık Fonu)	72,2	2008	Petrol	5
Libya	Libyan Investment Authority (Yatırım Otoritesi)	66	2006	Petrol	1
Kazakistan	National Fund (Ulusal Fon)	64,7	2000	Petrol	2
Kazakistan	Samruk-Kazyna (Ulusal Refah Fonu)	60,9	2008	Emtia Dışı	-
Brunei	Investment Agency (Yatırım Ajansı)	40	1983	Petrol	1
Azerbaycan	State Oil Fund (Devlet Petrol Fonu)	33,1	1999	Petrol	10
Umman	Blate General Reseve Fund (Rezerv Fonu)	18	1980	Petrol-Gaz	4
Doğu Timor	Timor-Leste Petroleum Fund	16,6	2005	Petrol-Gaz	8

	(Petrol Fonu)				
Şili	Social and Economic Stabilization Fund (Sosyal ve Ekonomik İstikrar Fonu)	14,7	2006	Bakır	10
Kanada	Alberta's Heriatge Fund	13,4	1976	Petrol	9
Cezayir	Revenue Regulation Fund	7,6	2000	Petrol-Gaz	1
Angola	Fundo Boberano de Angola	4,6	2012	Petrol	8
Nijerya	Nigerian Sovereign Investment Authority	1,4	2012	Petrol	9
Irak	Development Fund for Iraq (Kalkınma Fonu)	0,9	2003	Petrol	-
Filistin	Investment Fund (Yatırım Fonu)	0,8	1956	Fosfat	-
Venezuela	FEM	0,8	1998	Petrol	1
Türkmenistan	Stabilization Fund	-	2008	Petrol-Gaz	-
Türkiye	Turkey Wealth Fund (Türkiye Varlık Fonu)	-	2016	Emtia Dışı	-

Kaynak: <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>

Ek-5: Norveç ve Suudi Arabistan'da Cinsiyete Bağlı İşsizlik Oranı

	Norveç			Suudi Arabistan		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1991	4,9	5,7	5,4	14,5	6,1	6,9
1992	5,1	6,6	5,9	24,2	4,9	6,9
1993	5,2	6,6	5,9	11,1	5,3	5,9
1994	4,7	5,9	5,3	12,5	5,3	6,1
1995	6,1	6,4	6,3	15,4	4,6	5,9
1996	5,2	4,9	5,1	23,9	3,9	6,4
1997	4,9	4,5	4,7	21,5	4,3	6,5
1998	3,9	3,6	3,7	18,4	5,2	6,9
1999	3,2	3,3	3,2	8,8	3,6	4,3
2000	3,2	3,6	3,5	9,4	3,8	4,6
2001	3,6	3,9	3,7	9,3	3,9	4,6
2002	4,1	4,1	4,1	11,8	4,3	5,3
2003	3,9	4,5	4,2	16,6	3,8	5,6
2004	3,8	4,6	4,2	17,4	3,9	5,8
2005	4,2	4,6	4,4	17,9	4,1	6,1
2006	3,3	3,4	3,4	15,3	4,7	6,2
2007	2,4	2,6	2,5	14,6	4,2	5,7
2008	2,3	2,7	2,5	14,1	3,6	5,1
2009	2,6	3,6	3,1	16,3	3,6	5,4
2010	2,9	4,1	3,5	17,6	3,5	5,5
2011	2,9	3,4	3,2	18,9	3,4	5,8

2012	2,6	3,6	3,2	20,9	2,7	5,5
2013	3,2	3,6	3,4	20,9	2,8	5,6
2014	3,2	3,7	3,5	22,2	2,8	5,7
2015	4,1	4,5	4,3	22,3	2,5	5,6
2016	4,5	5,1	4,8	21,2	2,7	5,5

Kaynak: HDR, 2016

Ek-6: 1990-2016 Yılları Arası Yayınlanan İnsani Gelişme Raporları (HDR)

Yıllar	Yayın Adı
1990	Concept and Measurement of Human Development
1991	Financing Human Development
1992	Global Dimensions of Human Development
1993	People's Participation
1994	New Dimensions of Human Security
1995	Gender and Human Development
1996	Economic Growth and Human Development
1997	Human Development to Eradicate Poverty
1998	Consumption for Human Development
1999	Globalization with a Human Face
2000	Human Rights and Human Development
2001	Making New Technologies Work for Human Development
2002	Deepening Democracy in a Fragmented World
2003	Millennium Development Goals: A Compact among Nations to End Human Poverty
2004	Cultural Liberty in Today's Diverse World
2005	International Cooperation at a Crossroads: Aid, Trade and Security in an Unequal World

2006	Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis
2007/2008	Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World
2009	Overcoming Barriers: Human Mobility and Development
2010	The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development
2011	Sustainability and Equity: A Better Future for All
2013	The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World
2014	Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerability and Building Resilience
2015	Work for Human Development
2016	Human Development for Everyone

Kaynak: HDR, 2016

Ek-7: Veri Setinde Kullanılan Kaynak Bilgileri

Verinin Adı	Kapsadığı Yıllar	Veri Kaynağı
Petrol Fiyatları	1990-2016	Satista
Ekonomik Büyüme	1990-2016	Dünya Bankası
Kişi Başı GSYH	1990-2016	Dünya Bankası
Enflasyon	1990-2016	Dünya Bankası
İşsizlik	1990-2016	Dünya Bankası
İnsani Gelişme Endeksi	1990-2016	Human Development Index (HDI)
Nüfus	1990-2016	Dünya Bankası
Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi	2015	Human Development Report (HDR)
Cinsiyete Bağlı Eşitsizlik Endeksi	2015	Human Development Report (HDR)
Yoksulluk Algı Endeksi	2016	Transparency International
POLITY IV Endeksi	-	POLITY IV
Doğal Kaynak Yönetim Endeksi	2016	Natural Resource Governance Institute